

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE BİR BASKI GRUBU OLARAK SENDİKALARIN
1960 SONRASI EKONOMİ VE SİYASET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSNE ERDOĞAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU

Bilecik, 2016

10089642

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE BİR BASKI GRUBU OLARAK SENDİKALARIN
1960 SONRASI EKONOMİ VE SİYASET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSNE ERDOĞAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU

Bilecik, 2016

10089642

BEYAN

Türkiye’de Bir Baskı Grubu Olarak Sendikaların 1960 Sonrası Ekonomi ve Siyaset Üzerindeki Etkisi adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Hüsne ERDOĞAN

ÖN SÖZ

Sendikaların İngiltere’de ortaya ıması ve 19. yüzyılda sendikal hakların kazanılmasıyla beraber ve oradan diğerk ülkelere geçmesiyle o ülkelerde sendikal hakların kazanılmasıyla birlikte akademik çalışmalara başvurulmuştur. Bu alışmada Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan ekonomik ve siyasal dönüşümler göz önünde bulundurularak sendikal hakların gelişimi ve ortaya çıkan yeni dinamikler çerçevesinde sendikal haklarda ortaya çıkabilecek gelişmeler incelenmeye çalışılmıştır.

Konunun niteliği gereği araştırma kaynak taraması yapılmıştır. Gerekli kitaplara, makalelere, yabancı kaynaklara ve internet kaynaklarına başvurulmuştur. İlgili yerli kurumların verilerinden yararlanılmıştır.

Bu çalışmamın tez konusunun belirlenmesinde konunun seçimlerimde, gerekli olan araştırmalarda, kitap ve makale önerilerinde, tezin yazımı ve sonuçlanması sırasında geçen aşamada bana katkıda bulan ve zaman ayıran değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ceyhun Haydaroğlu’na sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Sendika synic teriminde gelmektedir. Synic, birliğin temsili sağlamakla görevli kimseler olarak ifade edilir. Dünya’da sendikal haklar elde edebilmek için büyük mücadeleler vermişler ve bu büyük mücadeleler sonunda sendikal hakları elde etmişlerdir. Türkiye’de ise sendikal haklar bir savaş neticesinde değil Anayasal haklarla millete armağan edilmiştir.

Sendikaların ilk ortaya çıkışı ile gelinen süreçte siyasi otoriteye karşı direnmişlerdir. Sonrasında siyasi partilerle kurulan ilişkiler, sendikaların siyasi faaliyetlerinde tartışma konusuna yol açmıştır. Sendikaların yasallığı ile birlikte siyasi partiler sendikalara ilgisiz kalamamıştır. Bu hem Türkiye için, hem de diğer ülkeler için geçerlidir.

Sendikaların ekonomiye etkileri üzerine çok araştırma yapılmış değildir. Ancak bakıldığı zaman sendikalar daha çok işsizliğin artmasına toplu pazarlık yoluyla neden olabilmektedirler. Grevler yoluyla, işgünün kayıp olmasına yol açmaktadırlar. Toplu iş sözleşmesiyle de iş garantisi yakalamak istemişlerdir, ancak bu etmenler ekonomiyi olumsuz yönde etkilemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sendika Kavramı, Sendikal Doğuşu, Cumhuriyet Öncesi Dönem Sendika-siyaset İlişkisi, Cumhuriyet Sonrası Dönem Sendika- Siyaset İlişkisi, 1960 Sonrası Sendikaların Ekonomik Hakları,

ABSTRACT

The union has come in terms Synic. Synic, to provide the representative Union official expressed as a person. They fought for the union to obtain rights in the world and have achieved at the end of this great struggle for trade union rights. If the constitutional rights of people with no trade union rights in Turkey was a gift from a battle ensues.

The process reached the first emergence of unions have resisted the political authorities. Relations with political parties and established the post, led the discussion on the political activities of trade unions. political parties with the legality of the trade unions could not remain indifferent to the union. This is true for both Turkey and is also applicable to other countries.

On the economic effects of trade unions is not an issue that made a lot of research. But when viewed through more trade unions are may cause an increase in unemployment in collective bargaining. by strikes, they lead to no loss of working days. They want to capture the collective bargaining agreement also guaranteed to work, but these factors have a negative impact on the economy.

Key Words: Concept of Trade Unions, Trade Union Nativity, Republic period before the union-political relations, trade union after Republic Period of Political Relations, 1960, after the union of Economic Rights

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISATMALAR.....	viii
TOBLLÖLAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAKLARIN GELİŞİMİ

1.1.SENDİKA KAVRAMI.....	3
1.2.SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	4
1.3.SENDİKACILIK TARİHİ.....	5
1.3.1. Dünya’da Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi ve Doğuşu.....	5
1.3.2. 1820’den Birinci Dünya Savaşına Dünya’da Sendikacılık.....	7
1.3.3. Dünya Savaşından Sonra 1980’li Yılların Sonunda Dünya’da Sendikacılık.....	8
1.4.DÜNYA’DA SENDİKAL HAREKETLERİNİ ORTAYA ÇIKISININ	
1.5.BATI AVRUPA ÜLKELERİNİN ÖRNEKLERİ.....	10
14.1. İngiltere’de Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı.....	10
1.4.2. Almanya’da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı.....	12
1.4.3. Belçika’da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı.....	13
1.4.4. Fransa’da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı	15
1.5. TÜRKİYE’DE SENDİKACILIK.....	17
1.5.1. CUMHURİYET ÖNCESİ SENDİKALAR	17
1.5.1.1. 1908 Öncesi Örgütlenme Hareketleri.....	17
1.5.1.2. 1908-1918 Yılları Arasında.....	19
1.5.1.3. 1918-1923 Yılları arası.....	20
1.5.2. CUMHURİYET DÖNEMİ SENDİKALAR	24
1.5.2.1. 1923-1946 Yılları Arası.....	24

1.5.2.2. 1946-1960 Yılları Arası.....	26
1.5.2.3. 1960-1980 Yılları Arası.....	28
1.5.2.4. 1980'den Günümüze Sendika Hareketleri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

BİR BASKI GRUBU OLARAK SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ

2.1. BAŞLICA ÜÇ SENDİKACILIK MODELİ'NDE SENDİKACILIK – SİYASAL İKTİDAR İLİŞKİLERİ.....	36
2.1.1. Marxist- Leninist Sendikacılık ve Siyasal İktidar.....	36
2.1.1.1. Marx ve Engels'e göre siyasal iktidara karşı sendikalar.....	36
2.1.1.2. Lenin'in Sendika-Parti ilişkilerine Katkıları.....	38
2.1.2. İngiliz Sendikacılığı- Siyasal İktidar İlişkilerinin Gelişimi	40
2.1.3. Amerikan Sendikacılığı ve Siyasi İktidar İlişkileri.....	43
2.2.CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ..	46
2.2.1. Meşrutiyet ve Tatil-i Eşgal Kanununun Çerçevesinde.....	46
2.2.2. İttihat ve Terakki Dönemi.....	48
2.2.3. Osmanlı'da Kurulan Diğer Partiler ve Örgütler.....	49
2.3.CUMHURİYET DÖNEMİNDE SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ.....	51
2.3.1. 1923-1946 Yılları Arasında Sendika-Siyaset İlişkisi.....	51
2.3.1.1.Amele Teali.....	51
2.3.1.2. Tek Partili Dönem de Yaşananlar.....	52
2.3.1.3. Bu Dönem de İşçilere Yönelik Yapılanlar.....	54
2.3.2. 1946-1950 Yılları Arasında Sendika-Siyaset İlişkisi.....	56
2.3.2.1. 1946 Sendikacılığı: Özgür Sendikacılığın Kısa Ömrü.....	56
2.3.2.2. İki Sosyalist Parti Işığında Sendikalar	58
2.3.2.3.Demokrat Parti Dönemi (DP).....	59
2.3.3. 1960-1980 Yılları Arasında Sendika-Siyaset İlişkisi.....	61
2.3.3.1. Askeri Darbenin Sendikaya Getirdikleri.....	61
2.3.3.2. Dönemini Sendikacı-Siyasi Parti İlişkisi.....	63
2.3.3.3.1971 Askeri Müdahalesi ve Sonrası.....	65
2.3.4. 1980'den Günümüze Sendika-Siyaset İlişkisi.....	66

2.3.4.1. 12 Eylül Darbesi.....	66
2.3.4.2. Yeni Anayasa ve Sendikaların Durumu	67
2.3.4.3.1995 Tarihinde Yapılan Değişiklik.....	70
2.3.4.4. 2001 Yılındaki Değişiklik Ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Döneminde Yapılan Düzenlemeler.....	71
2.4.SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİNDE TÜRK-İŞ VE DİSK ÖRNEĞİ.....	73
2.4.1. TÜRK-İŞ.....	73
2.4.2. Türk-İş'in Partiler Üstü Politikası	74
2.4.3. DİSK.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SENDİKA-EKONOMİ İLİŞKİSİ

3.1. SENDİKALARIN ETKİLERİ.....	79
3.1.1. Sendikaların Ücret Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	79
3.1.2. Sendikaların Verimlilik Üzerine Etkileri:.....	82
3.2. KÜREŞELLEŞME SÜRESİNDE ESNEK ÜRETİM SİSTEMLERİ.....	86
3.2.1. TAYLORİZM.....	86
3.2.2. Fordizm.....	87
3.2.3. Post-Fordizm.....	89
3.2.4. Esnek Üretim Ve Sendikasızlaşma.....	92
3.3.TÜRKİYE'DE 1960 SONRASI EKONOMİ VE SENDİKA İLİŞKİSİ....	95
3.3.1. 1960-1980 Yılları Arası.....	95
3.3.1.1. 1965-1979 İçer Dönük-Planlı Sanayileşme Dönemi ve Sendikaların Etkinliği.....	95
3.3.1.2. Sendikaların Etkinliği.....	102
3.3.1.3. 1973 Petrol Krizi ve Sendikalara Etkisi.....	110
3.3.2. 1980'den Günümüze Ekonomik Gelişmeler ve Sendika İlişkisi.....	112
3.3.2.1. 24 Ocak Kararlı Çerçevesinde Yaşanan Ekonomik Gelişimi ve Sendikayla İlişkisi.....	112
3.3.2.2. 1994-2002 Arasında Yaşanan Ekonomik Krizlerin Ekonomiye ve Sendikalara Etkisi.....	118

3.3.2.3. AKP Döneminde Yaşanan Ekonomik Olaylar, Krizler ve Sendika Etkisi.....	127
3.3.2.4. AKP Döneminde Yaşanan Kriz.....	131
3.3.2.5. AKP Döneminde Ekonominin Sendika Etkisi.....	133
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA.....	139
ÖZGEÇMİŞ.....	154

KISATMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADAV	: Alman İşçileri Genel Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFL	: Amerikan Emek Federasyonu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BASIN-İŞ	: Türkiye Basın, Yayın Gazetecilik, Grafik Tasarımı Baskı ve Ambalaj Sanayi İşçileri Sendikası
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Bİİ	: Beynelmillel İşçi İttihadı
CFDT	: Fransa Demokratik İşçi Sendikaları Konfederasyonu
CGT	: Genel İşçi Konfederasyonu
CHP	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CIO	: Endüstriyel Örgütler Kongresi
DGB	: Alman Sendikal Birliği
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
FO	: İş Gücü
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GIDA-İŞ	: Türkiye Gıda Sanayi İşçileri Sendikası

GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HAK-İŞ	: Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İUAB	: İstanbul'da kurulan Umum Amele Birliği
ICFTU	: Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: International Money Foned
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüs
LASTİK-İŞ	: Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik Sanayi İşçileri Sendikası
MESS	: Türkiye Metal Sanayiciler Sendikası
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MİLLİ İŞ	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
M.Ö.	: Milattan Önce
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: The North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organization for Ekonomik Co-Operation and Develepment
OPEC	: Organization of Prtroleum Exporting Countries
OSF	: Osmanlı Sosyalist Fırkası
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SUD	: Demokratik Dayanışma Birliği

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSF	: Türkiye Sosyalist Fıkrası
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
TİÇSF	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fıkrası
TİD	: Türkiye İşçi Derneği
TİS	: Toplu İş Sözleşmesi
TİSGLK	: Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikası Konfederasyonu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TUC	: İşçi Sendikaları Kongresi
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜRK MADEN-İŞ	: Türkiye Maden İşçileri Sendikası
UNEF	: Fransa Ulusal Öğrenci Birliği
UNL	: Ulusal Liseler Birliği
ÜBYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planı

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Avrupa Üye Örneklerinde Sendika Üye Sayısı Ve Yoğunluk Oranları, (1999-2000).....	17
Tablo 2: 1876-1908 Grevleri (II. Meşrutiyet Öncesi).....	22
Tablo 3: 1908 Grevleri (II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra.....	23
Tablo 4: Sendikalaşma Oranları ve Sendika Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı (1948-1960).....	28
Tablo 5: 1960-1980 Arasında İş Yasası Kapsamındaki İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi ve Sendika sayısı.....	31
Tablo 6: 1980'den Günümüze Arasında İş Yasası Kapsamındaki İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi ve Sendika sayısı.....	34
Tablo 7: Sendikaların Ücretler Üzerine Etkisi İle İlgili Çeşitli Ülkelerde Yapılan Çalışmalar ve Ampirik Çalışmaların Literatürü.....	81
Tablo 8: Sendikacılığın İki Yanı.....	85
Tablo 9: Fordist ve Post-Fordist Üretim Sistemlerin Karşılaştırılması.....	92
Tablo 10: İmalat Sanayide Orta Ölçekteki Fabrikalarda Üretim Maliyetlerinin Yapısı (%).....	94
Tablo 11: BBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler (1963-1967.....	96
Tablo 12: İBYKP Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler.....	97
Tablo 13: ÜBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler.....	98
Tablo 14: Kamu ve Özel Sektör Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye İçindeki Payı (%)......	99
Tablo 15: Ortalama Verimlilik ve Ücret-Verimlilik Endeksi (1965=100)....	100
Tablo 16: İmalat Sanayinde Sektörel Üretim Artış Hızları (1972-7977).....	101
Tablo 17: Temel Ekonomik Göstergeler (Büyüme Hızları, %).....	102
Tablo 18: 1963-1970 Döneminde Sendikaların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı.....	104
Tablo 19: Sektörlere Göre İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi.....	105
Tablo 20: Yıllar İtibariyle Grev Sayısı, Greve Katılan İşçi Sayısı, Grevde Kaybolan İşgünü Sayısı (1963-1980).....	106
Tablo 21: Kamu Özel Ayrımlarda Grevler.....	108

Tablo 22: Türkiye'nin Sendikalar Tablosu (bin üye) 1965-76 Döneminde (Hepsi Dâhil Değil).....	109
Tablo 23: İhracat Performansı.....	114
Tablo 24: Sektörlere Göre İmzalanan Toplu İş Sözleşmeleri.....	116
Tabla 25: Kamu Özel Ayrımında Grevler.....	117
Tablo 26: Nisan Kararlarının Genel Çerçevesi	119
Tablo 27: Türkiye Ekonomisine Ait Seçilmiş Temel Ekonomik Göstergeler..	124
Tablo 28: Sektörlere Göre İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi.....	126
Tabla 29: Kamu Özel Ayrımında Grevler	127
Tablo 30: Türkiye'de 2002-2014 yılları arasında Makroekonomik Göstergeler.....	130
Tablo 31: 2008 Küresel Kriz Döneminde Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon USD).....	132
Tablo 32: Sektörlere Göre İmzalanan Toplu İş Sözleşmeleri.....	134

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1920-1999 Dönemine İlişkin Sendikalı-Sendikasız Ücret Farkları.....	80
Şekil 2: 1999 Yılında Sektörlere Göre Sendika Ücret Farklılıkları.....	80
Şekil 3: Sendikacılık ve Verimlilik.....	84

GİRİŞ

Dünya ilk sendikal hareket sanayi devrimiyle birlikte 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de ortaya çıkmış ve oradan batı ülkelerine geçmiştir. Sanayi Devrimiyle birlikte fabrikalar kurulmuş ve yeni bir çalışma ilişkisi meydana gelmiştir. Bu ilişkinin çalışan tarafı işçi, çalıştıran tarafı ise işverendir. O dönemde işçi çok, iş alanı azdı bu yüzden, fabrikalarda çalışanlar kötü ve ağır bir biçimde çalıştırılmaktadır. Çalışanların da hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek ihtiyacı ve bu yöndeki çabaları örgütlenme hareketini başlatmış böylece sendikalar ortaya çıkmıştır. Sendika hakkı da ancak 19. yüzyılın sonlarında tanınabilmiştir.

Türkiye’de sendikal hareketin gelişimi Dünyaya paralel olarak gelişmiştir. Sendikal hareket Osmanlı döneminde II. Meşruiyetten sonra ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar tam bir sendikal hareket olmayıp örgütlenme biçimindedir. Gerçek anlamda ilk düzenlemeler 1947 yılında 5018 sayılı kanunla başlamıştır. 1963 yılında yasalaşan 274 ve 275 sayılı kanunlarla sendikal haklara yenilikler katarak, özellikle işçi sınıfının önünü açmıştır. 1980 bir askeri darbe daha yaşanmıştır ve 1983 yılında 2821 ve 2822 sayılı yeni bir de kanun oluşturulmuştur. Son olarak 2012 yılında 6356 sayılı Kanunla 2821 ve 2822 sayılı kanunlar tek çatı altında toplanmıştır. Sendikaların siyaset üzerindeki etkisine baktığımızda; her dönem sendikalar siyasi ilişkilerden etkilenmiş ve ona göre şekillenmiştir.

Sendikaların ekonomik etkisine bakıldığı zaman ise sendikaların ücret üzerindeki etkilerini, sendikaların istihdam üzerindeki etkilerini, sendikaların verimlilik üzerindeki etkilerini görmekteyiz. Esnek üretim sistemleri içinde de sendikaların etkinliğini görmekteyiz. 1960’lı yıllarda Ekonomik Kalkınma Planları uygulanmış sendikalara geniş yetkiler tanınmıştır. Türkiye 1970’li yılların başında Dünya’da yaşanan petrol krizi nedeniyle Türkiye’de sendikalar etkin olamamıştır. 24 Ocak Kararlarından sonra birçok sendika kapatılmış grevler yasaklanmış bunun da ekonomiye yansımaları olmuştur. MESS esnek çalışma sisteminin önünü açmıştır. AKP başa geldiğinde hem ekonomik alanda hem de sendikal alanlarda değişimler meydana gelmiştir. En önemli gelişmelerinden bir tanesi özelleştirme yapmasıdır. Bu da

sendikalar açısından bakıldığı zaman TİS Kapsamındaki özel sektörde işçi istihdamını artarken, TİS kapsamındaki işçi sayısı düşürmektedir.

“Türkiye’de Bir Bakı Grubu Olarak Sendikaların 1960 Sonrası Ekonomi ve Siyaset Üzerine Etkisi” adlı tez çalışmasının ilk bölümünde, sendika kavramından sendika-siyaset ilişkisinin teorik çerçevesinin nasıl geliştiğinden, sendikaların genel hatlarıyla Dünya’da ve Türkiye’de nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır.

İkinci bölümde, sendikacılık modelinde, sendikacılık-siyasal iktidar ilişkilerinden bahsedilip, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrasında sendika-siyaset ilişkisinin yıllar itibariyle nasıl geliştiği birbirlerini nasıl etkiledikleri, hükümetlerin sendikalarla olumlu-olumsuz nasıl kararlar anılmış, Türk-İş ve DİSK’in tarihinden bahsedilmeye çalışılmıştır.

Son bölümde ise, sendikaların ekonomik etkilerinin neler olduğu, esnek üretim sistemlerinin hangi evrelerden oluştuğu, esnek üretimin sendikaları nasıl etkilediği, Türkiye’de 1960’dan günümüze ekonominin nasıl geliştiği ve ekonomi sendikayı, olumlu ve olumsuz nasıl etkilemiş, olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAKLARIN GELİŞİMİ

1.1. SENDİKA KAVRAMI

Sendika deyiminin kökeni çok eskidir. Roma ve Yunan Hukuk sistemlerinde rastladığımız “syndic” terimi ile birliğin (sistemin) temsilini sağlamakla görevli kimseler olarak ifade ediliyordu. Bugün Fransız, İtalyan, İspanyol hukuklarında mesleki birlikleri ifade etmek için birbirlerine eş ve benzer olan “syndicat”, “sindikato” kelimeleri kullanılmaktadır. İngiliz ve Amerikan hukukunda ise “Trade ve Union” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olup, “trade union” mesleki işçi ve işveren örgütlerini ve bunların üst örgütlerini göstermek için kullanılmaktadır. Türkçe sözlük anlamı iş yapmak, bağdaşmak ve birleşmek manalarına gelmektedir (Eroğlu, 2010:2).

Sendika kavramı çeşitli şekillerde de farklı açılardan ele alınabilir. Sendika kavramı ilk olarak “Fabaian Ekolü”nün öncüleri Sidney ve Beatrice Webb tarafından “Çalışma koşullarını iyileştirmek ve korumak amacıyla işçilerin kurdukları sürekli bir topluluk” şeklinde tanımlanmıştır (Mahiroğulları, 2011:2). Sendika bir başka çalışmada; çalışanların tazminat hakkı, iş güvenliği, haksız işten çıkarma gibi birçok konuda haklarını savunan, işveren ile çalışanların hakları konusunda toplu pazarlıklar yürüten bir organizasyon olarak tanımlanmıştır. Uluslararası mevzuata dayanan bir başka tanıma göre ise sendika; aynı iş kolunda çalışan işçilerin, işverenlere karşı haklarını almak ve elde ettikleri hakları korumalarını sağlamak için 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi kanununa göre kurulmuş örgütlerdir (Tekin, 2014:127).

Sendika Kavramı; İngiltere, ABD, Almanya gibi bazı ülkelerde sadece işçi örgütlerini, Türkiye, Fransa gibi bazı ülkelerde hem işçi hem de işveren örgütlerini ifade etmek için kullanılır (Tokol ve diğerleri, 2011:38). 20.yy’ın başlarından beri sendikalar iktisadi, sosyal ve siyasal yapıdan etkilenebilen bir güç haline gelmiş, haliyle bu

kavramın içeriği, ekonomik hakların yanı sıra sosyal haklar anlamına da gelmiştir. Sendika kavramının ilk yapıldığı dönemlerde tek taraf olarak “işçiler” ifadesi, zamanla tüm çalışanları ve çalıştıranları da kapsayacak şekilde değişime uğramıştır (Öztürk M, 213:270).

1.2. SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Sendikaların ilk ortaya çıkışı ile gelişim sürecinde siyasi otoriteye karşı verdiği mücadele ve sonrasında siyasi partilerle kurulan ilişkiler, sendikaların siyasi faaliyetlerinin tartışma konusu haline gelmesine neden olmuştur. Sanayi devrimi sonrasında çalışma saatlerinin uzun olması, kadın ve çocuk işçilerin olumsuz şartlarda çalıştırılması, ücretlerin düşüklüğüne ve oy hakkının olmamasına karşı yürütülen mücadeleye öncülük eden işçi kuruluşları, düzen dışı örgütler olarak kendilerine taban oluşturmuştur. Özellikle sanayileşme sürecini yaşamış toplumlardan önce sendikalar ortaya çıkmış, sendikaların mücadele çizgisinden hareketle siyasi partiler daha sonra kurulmuştur. Sendikaların ilk dönemlerinde sendika-siyasi parti ilişkilerinin çok net olmadığı, bazı örgütlerin hem siyasi parti hem de sendika işlevini birlikte yerine getirdiği de görülmüştür (Özaydın & Han, 2014:59).

Sendikacılığın yasallığını kazanması ve genel oy hakkını elde etmesiyle, siyasi partiler öncelikle sosyalist ve işçi partileri, daha sonraları da muhafazakâr partilerle de olmak üzere örgütlü güç olan sendikalara karşı ilgisiz kalmamış, en azından işçi oylarını alabilmek için sendikalarla ilişki kurma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla sendika-siyaset ve sendika-siyasi parti ilişkisi, ideolojik ve karşılıklı çıkar bağlamında XX. yüzyılın başlarına doğru giderek yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede öncelikle sanayileşmiş ülkelerde başlamak üzere, bazı sendikalar, birlikte ortak amaçlara yöneleceği siyasal partileri kurarak sorunlarına siyaset arenasında çözüm arama yolunu izlemişler ya da bazı partiler, iktidara daha çabuk ulaşmak amacıyla kendi doğrultularında sendikal üst örgütler kurarak oy tabanlarını genişletmek istemişlerdir. Dolayısıyla sendikalar, temsil ettiği grubun yaşama koşullarını iyileştirmek, çıkarlarını en iyi şekilde savunabilmek için sendikacılığın ekonomi ve sosyal fonksiyonlarının yanı sıra, siyasal fonksiyonu da etkin olarak kullanmışlardır(Mahiroğulları, 2011:40).

Siyaset-sendika ilişkisi; siyaset “kamuyu ilgilendiren sorunlarda kendi tercihlerini kabul ettirmek, uygulamak başkalarının tercihlerinin gerçekleşmesini engellemek üzere çeşitli aktörlerin yürüttükleri müdahale” olarak tanımlanır. Aynı şekilde siyasi faaliyet, “siyasi iktidarı ele geçirmeye, ortadan kaldırmaya ya da mevcut iktidara bazı kararlar aldırılmaya, vazgeçirmeye veya iktidarın bazı kararlarının sonuçlarını ortadan kaldırmaya yahut değiştirmeye yönelik” tüm faaliyetlerdir. Tanımlardan anlaşılacağı üzere, siyaset ve siyasi faaliyet, iktidara yönelik ve onu etkilemeyi amaçlayan davranış ve tutumlarla ilgilidir. Sendikaların, siyasi faaliyetleri de benzer biçimde iktidarı etkilemeye, onu ele geçirmeye yönelik faaliyetlerdir. (Aygeyik, 2014:78).

1.3. SENDİKACILIK TARİHİ

1.3.1. Dünya’da Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi Ve Doğuşu

Modern anlamda sendika hareketinin doğuşu her ne kadar Sanayi Devrimine dayanıyor olsa da sendika örgütünün fiili varlığından çok öncesinde de sendikacılığa dair bazı olguların meydana gelmiş olduğuna dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Sanayi hareketinin en önemli unsurlarından biri olan grev eyleminin örneklerine Sanayi Devriminden çok uzun zaman öncesine de rastlamak mümkündür. M.Ö. 1490 yılında Mısır’da çalışan Musevi tuğla işçilerinin yapmış olduğu grev buna verilebilecek çok eski bir örnektir. Bu örneğin dışında sanayi devrimi öncesi dönemlerde işçilerin çeşitli eğitim dernekleri, yardımlaşma sandıkları kurdukları, hatta kapitalizmin gelişmesiyle gevşeyen lonca ilişkileri içerisinde kalfaların haklarını korumak amacıyla çeşitli örgütlenmeler oluşturdukları bilinmektedir. Kalfaların bu şekilde meydana getirmiş oldukları örgütlenmeler aynı zamanda Avrupa’daki sendikaların ataları olarak kabul edilebilir. 1538 yılında İngiltere Wisbech’de yirmi bir ayakkabı ustasının kentin dışındaki bir tepenin üzerinde toplanıp, diğer ayakkabı ustalarını da daha iyi ücretler ve çalışma koşulları için bir araya gelmeye davet etmeleri tarihte, sendikaların ilk hali olarak adlandırılır. Bu dönemlerde sendika kavramının henüz ortaya çıkmamış olmasına rağmen işçilerin işverene karşı haklarını müdafaa etmek anlamında bu tür girişimlerde bulunmuşlardır. İşçilerin haklarına dair

antik örgütlenmelerin Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan sendikalardan farklı olduğu belirtmekte ancak her iki yapının da üyelerinin yaşam koşullarını iyileştirmek gibi ortak bir idealde bir araya geldiklerini vurgulamaktadır (Tekin, 2014:129) .

1750-1850 yılları arasında gelişen Sanayi Devrimi ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Daha sonra da Fransa ve Batı Avrupa’dan Amerika’ya yayılmıştır. Dış ticaretin gelişmesi ve sermaye birikiminin neden olmasına ek olarak teknik icatlar ve ekonomik buluşların etkisiyle üretime makinenin girmesi sonucunda gerçekleşmiş bir devrimdir. Bu devrim burjuvaziyi iktidara geçirerek ve ekonomiye “laissez faire (bırakınız yapsınlar)”i yerleştirecektir.(Uçar, 2010:10). Düşünsel altyapısının ve tarihsel dönüşümlerini etkisinin yanında ekonomik ve sosyal alandaki çeşitli değişimler de sanayi devriminin gerçekleşmesinde katkıda bulunmuştur. Nüfus patlaması, tarımsal alanlarda aşırı üretim, şehirlere göç, işgücü akımı ve ucuzlayan emek, uluslararası ticaret, faizli fiyatın ucuzlayıp yatırımların hızlanması, ulaşım ve pazarlama altyapılarının oluşturulması ve piyasaların bir ağ ile örülmesi gibi nedenler de bu devrimi ortaya çıkarmıştır (Çetin, 2002:88,89). Sanayi Devrimi 18.yüzyılda buhar makinesinin icat edilmesiyle başlamış, 1789’da Fransız İhtilali ile siyasal ve toplumsal bir nitelik kazanmıştır (Aydınlı, 2004:4).

Dünyada sendikalar işçi sınıfını ortaya çıkmasıyla gündeme gelmiştir. İşçi sınıfı Sanayi Devrimiyle ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimiyle birlikte yeni bir çalışma ilişkisi doğmuş bu ilişkinin çalışan tarafını “işçiler”, çalıştıran tarafını ise daha sonra “işveren” olarak adlandırılan fabrika sahipleri oluşturmaktadır. Bu yeni statü altında çalışanlar, sanayileşmenin gelişip, yaygınlaşmasına koşut biçimde giderek çoğalarak sanayi toplumlarında yeni bir sınıf haline gelmiştir. İşçilerin örgütlenerek bir baskı grubu gelmelerinden sonra sanayileşen tüm ülkelerde işverenler de örgütlenme ihtiyacı duymuştur. (Kocabaş, 2002-2003:40).

O dönemde iş bulmak büyük bir nimetti. İşçi çok, iş alanı azdı. Bu durum işçi ücretlerinin olabildiğince düşürülmesine yol açıyordu. O dönemde işçiler, hastalık ve kaza sigortası, emeklilik, yıllık ve haftalık izin, işten atılma tazminatı, iş güvenliği ve iş güvencesi gibi haklara sahip değillerdi. Günde 16 saat, bazen daha fazla çalıştırılıyordu. O dönemde devlet, kapitalistlerin çıkarlarını korumaktan ibaret bir güvenlik örgütü gibiydi (Taş, 2012:64).

1.3.2. 1820'den Birinci Dünya Savaşına Dünya'da Sendikacılık

Tarihte işçi sınıfının burjuvaziye karşı bir sınıf olarak gerçekleştirdiği ilk örgütlü direniş makine kırıcılığı hareketi olmuştur. Bu dönemde İngiltere'de sendikalar militan bir mücadele ile ün kazanmış, işçilerin mücadelesinin daha da şiddetlenmesinden korkan burjuvazi sendikal örgütlenmeyi yasaklayan, Birleşme Yasalarını (Combination Act) 1924 yılında yürürlükten kaldırmak zorunda kalmıştır. Marx İngiltere'de sendika kurma yasağının kaldırılmasının işçi hareketi ve sendikalar açısından önemini şu cümlelerle ifade etmiştir. “(Kapitalistlerin) işçilere kıyasla sayıları az olmaları, ayrı bir sınıf oluşturmaları ve aralarındaki sürekli sosyal ve ticari ilişkiler onları ayakta tutar. (...) Buna karşılık işçiler ta başından itibaren, sıkı kurallarla biçimlenen ve yetkilerini görevlilere ve komitelere devredebilen güçlü bir örgüte mutlaka gerek duyar. 1924 kanunu bu örgütleri tanıdı. Bu tarihten itibaren emek İngiltere'de bir güç haline geldi. Yasağın kalkmasının ardından giderek güçlenen sendikalar bir taraftan yeni üyeler kazanarak büyürken, diğer taraftan üyelerinin katılımıyla patronlara karşı mücadelelerinde nasıl mücadele edeceklerinin yollarını aramaya başlamışlar, görüşlerini yaymak için bildiriler ve işçi gazeteleri çıkarmışlardır. İşçilerin daha çok çalışma koşulları ve ücretlerle sınırlı olan mücadelesi zaman içinde daha da genişlemiş, demokratik-siyasal talepleri de kapsar hale gelmiştir (Aydoğanoglu, 216:1).

1850'li yıllarda İngiliz sendikacılık hareketi, meslek örgütlenmeleri temelinde, önemli gelişmeler sağladı. Ancak 1857 yılında inşaat sektöründe yaşanan çöküş sürecinde büyük grevler oldu. İngiliz işverenleri, grevleri kırmak için Fransa, Almanya ve Belçika'dan grevkırıcılar getirdiler. Londra sendikaları, bu girişmelere engel olmak amacıyla 1860 yılında Londra Sendikalar Konseyi'ni oluşturdu. Ardından Fransa ve Alman işçi örgütlenmeleriyle ilişkiler geliştirildi. Çeşitli vesilelerle gerçekleştirilen uluslararası toplantılarda bu ilişkiler güçlendirildi. Bunun sonucunda 1864 yılında İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan Polonyalı ve İsviçreli işçilerin yer aldığı Uluslararası Çalışanlar Birliği'nin (Birinci Enternasyonal) kurulması sonucunu doğurdu. Birinci Enternasyonal'e örgütlerin yanı sıra bireylerin de doğrudan üye olma hakkı vardı. Birinci Enternasyonal özellikle 1868 yılındaki grevler sonrasında güçlendi; Londra Paris, Belçika ve İsviçre'deki grevlerle dayanışma için kampanyalar açtı ve grev kırıcılığının önlenmesine önemli katkılarda bulundu. Ancak bu dönemde çeşitli

ülkelerdeki sendikal hareketler henüz yeterince güçlü değildi. Ayrıca, işçi sınıfının sendikal ve siyasal alandaki programları tümüyle iç içe geçmişti. Birinci Enternasyonele, sendikalar üzerinde yoğun bir baskı yaşandı. Diğer Avrupa ülkelerinde de bir aracı olarak değerlendiriliyordu. Ayrıca 1871 yılındaki Fransa-Prusya savaşı ve ardından kurulan Paris Komünü sonrasında Fransa’da sendikalar üzerinde yoğun bir baskı yaşandı. Diğer Avrupa ülkelerinde de sendikaların uluslararası işçi örgütlerine üyeliği yasaklandı. Bu koşullarda, Birinci Enternasyonal’in merkezi 1872 yılında New York’a aktarıldı (Koç, 200:2).

Diğer ülkelerde sendikal hareketinin doğuşu farklı olmuştur. Bunlardan biri Amerika Birleşik Devleti’dir (ABD). ABD’de sendikal hareketinin doğuşu 1860’lı yıllarda oldu. İşçi hareketine önemli katkıları olan, Emegın Şövalyeleri Örgütü ise 1884’te kuruldu (Taş, 2012: 65). Emek şövalyeleri, çalışma koşullarını düzeltmek ve ücret sisteminin değiştirilmesi gerektiğini savunarak işçi hareketine politik içerik kazandırmanın gerekli olduğunu inanmıştır (Mahiroğulları, 2011:74). 1871 ve 1876 yıllarında kabul edilen yasalar, İngiltere Sendikacılığının “Magna Charta”ısı olarak kabul edilir. Bu yasalardan itibaren sendikalar hem tam anlamıyla güçlü bir zemin kazanmış hem de cezai yargılanmalar açısından bir takım rahatlıklara erişmişlerdir (Tekin, 2014: 130). Amerika’da ilk işçi konfederasyonu “Amerika İşçi Federasyonu” AFL (Amerika Federatin of Labor) 1886 yılında (Taş, 2012: 65), Samuel Gompers ve Adolf Stressed öncülüğünde kurulmuştur (Mahiroğulları, 2011: 74). Sendikalar 20. yüzyılda oldukça etkili örgütler haline geldi. Gelişmiş kapitalist ülkelerin tekelci şirketleri “üçüncü dünya” ülkelerine sermaye yoluyla girerek bu ülkelerin ekonomilerini kontrolleri altına aldı. Kapitalistlerin arasında var olan rekabet daha tehlikeli boyutlara ulaştı. Aynı zamanda bu süreçte, işçi sınıfının bilinç düzeyi de oldukça gelişti. 1910 yılında dünyada üç milyon işçi sendikal örgütlülük içinde yer alıyordu. Bilinçli ve örgütlü işçiler savaşa karşı çıktılar ve barıştan yana oldular (Taş, 2012:66).

1.3.3. Dünya Savaşından Sonranda 1980’li Yılların Sonunda Dünya’da Sendikacılık

1900’lerin başı itibariyle farklı ülkelerden birçok sendikanın ulusal federasyonun başka ülkelerde de kurulmaya başladığı ve bu ulusal federasyonların uluslararası

ilişkilerle ilgilenmeye başladıkları görülmektedir. Zaman içerisinde sendikaların uluslararası düzeyde işbirliği yapmaları gerektiğine dair inancın gelişmesiyle bu amaca hizmet eden bir yapı olarak “Sendikal Merkezlerinin Uluslararası Sekretaryası” (Internatioan Secretariat of Trade Union Centers) kurulmuştur. 1913 yılında bu yapının adı “Sendikaların Uluslararası Federasyonu” (International Federation of Trade Unions) olarak değiştirilmiştir ve fonksiyonları geliştirilmiştir. Global koşullarında değişmesiyle uluslararası örgütlerin durumunda da bazı değişiklikler olmuştur (Tekin, 2014:131).

I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında Rusya'da, işçi sınıfının diğer emekçilerle birleşerek iktidara gelmesi 20. yüzyıla damgasını vuran en önemli siyasal-toplumsal gelişme oldu. 1917 Ekim Devrimi'yle Rusya'da dünyanın ilk sosyalist devleti kuruldu. 1918 yılında I. Dünya Savaşı bitti. Savaş sonrasında Kapitalizm yeni bir gelişme gösterdi. Adına “Fordizm” denilen bant ve yürüyen zincir sistemleri fabrikalarda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı. 1920 yılına gelindiğinde, dünyada sendikalara üye işçi sayısı elli milyonu bulmuştu (Taş, 2012:66).

II. Dünya Savaşından sonraki dönem, Avrupa'da sendikal hareketinin güçlenmesini sağlayan birçok gelişmeye zemin hazırlamıştır. 1970'lere kadar devam eden bu dönemde dikkati çeken gelişmeler arasında; kitle üretim modelinin yaygınlaşması örgütlenme ihtiyacı ve eğiliminin giderek artması çalışan nüfusun sürekli büyümesi, ulus devletin bu süreçte sendikal hareketin meşruluğunu desteklemesi ve toplu pazarlık hakkının gelişimine bağlı geniş tabanlı sendikal örgütlerin önem kazanması öncelikle belirtilebilir. İşçi sendikaları açısından “Altın Çağ” olarak ifadelendirilen II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda, “Avrupa toplumsal modeli”nin1 (European model of society) yaratılmasında sendikal hareketin büyük katkısı olmuştur. 1970'li yıllara kadar birçok Avrupa ülkesinde farklı oranlarda olmakla birlikte, sendika üye sayılarıyla yoğunluk oranları artmıştır. Ancak yaklaşık son yirmi yıl, sendikalaşama ve sendikal temsil açısından önemli gerilemelerin veya duraklamaların yaşandığı bir dönemdir. (Selamoğulu, 2016:62-63).

1.4. DÜNYA'DA SENDİKAL HAREKETİNİ ORTAYA ÇIKISININ BATI AVRUPA ÜLKELERİNDE ÖRNEKLERİ

1.4.1. İngiltere'de Sendikal Hareketinin Ortaya Çıkışı

İngiltere, dünya sendikacılığın doğmasına olanak sağlayan ekonomik, toplumsal ve politik etmenleri bünyesinde toplayan ilk ülkedir. Sendikalarının gelişiminin yarattığı endişe, işçi birliklerinin kurulmasını yasaklayan yasaların çıkarılmasına neden olmuştur; ancak bu yasalar ne sendikaları kurulmasını ne de grevleri önleyebilmiştir. İngiltere'den sonra sendikalaşma hareketleri tüm dünyada hızlanmış ve yaygınlaşmıştır (Pehlivan, 1991: 176) .

Makinanın icadı, fabrikaların kurulmasıyla birlikte, o zamana kadar görülenden farklı bir çalışan sınıf, işçi sınıfı ortaya çıkmış, işçi-işveren ilişkileri değişik bir mahiyet kazanmış, fabrikalarda ve fabrikaların yoğun olduğu sanayi merkezlerinde, şehirlerde bir araya gelen bu işçi toplulukları, günümüzde görülen sendikaların kurucusu ve geliştiricisi olmuştur. İngiltere'de Sendikalar 1824 yılına kadar kanun dışı idi. 1824 yılında işçi kuruluşları yasal bir hale geldiler ve fesat kuruluşlar olma şaibesinden de kurtuldular. Bu gelişme, işçilerin örgütlenme faaliyetlerinde büyük bir artışa ve bir dizi greve yol açtı. Söz konusu gelişmelerden endişeye kapılan parlamento, 1825 yılında örgütlenme hakkına bazı sınırlamalar getirdi, Robert Owen'ın hareketi İngiltere'de Sosyalist Fikirlerin başlangıcını oluşturur. Owen İngiltere'deki sendikal hareketlerinin teorik ve pratik alandaki en büyük öncülerinden biridir. Owen, kötü şartlar içinde çalışan ve yaşayan işçilerin durumlarını düzeltmeye yönelik tedbirler getirilmesini teklif ederek ve bunları bizzat kendi fabrikasında uygulayarak işe başlamış: daha sonra ise, mevcut sosyal ve ekonomik sistemi bütünüyle değiştirmeye dönük programlara yönelmiştir (Kozak, 1992:64-69). Robert Owen'ın üretim kooperatiflerine dayanan bir toplum düzeni ile işçilerinin emeklerinin karşılığını alacağına inanınp Owen bu düzenin sağlanmasında barışçıl genel grevin etkili olabileceğini savunmuştur. Owen'a göre barışçıl genel grevde en büyük desteği diğer sınıfların iyi niyetli insanları sağlayacaktır. Owen'ın fikirleri doğrultusunda 1834 yılında "Üretici Sınıflarının Büyük Milli Manevi Birliği" kurulmuştur. Birlik kısa sürede çok sayıda işçi bünyesine almıştır. Ancak birliğe üye işçiler üzerinde devletin ve işverenlerin sürdürdüğü yoğun baskılar

örgütün kısa sürede dağılmasına yol açmıştır. Owenizm hareketinin başarısızlığa uğraması üzerine “Chartist Hareket” ortaya çıkmıştır (Özkiraz & Talun, 2008:110).

Chartist hareketinin ortaya çıkışı, İngiltere’de 1832 yılında gerçekleştirilen seçim reformu işçiler açısından hiçbir değişiklik yaratmamıştır. Çünkü işçilere yine oy hakkı verilmemiştir. Bu durum birçok önemli sosyal sonuçlarının yanı sıra sosyalist hareketi de güçlendirici rol oynamıştır. İşçilerin oy hakkını savunan partiler kurulmuştur. İşçi örgütleri kurulmaya başlamıştır. Chartist hareketi de bu dönemde ortaya çıkmış ve işçi haklarını elde etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Büyük Britanya’da 1830 yılında ortaya çıkan en önemli kitle hareketi, 1837-1938’de başlayan Chartist harekettir. Hareketin temeli olan “People’s Charter” (Halkın Şartı) metninin ilk teklifi, 1836’da kurulmuş olan Londra İşçiler Derneği (London Workingmen’s Association) tarafından yapılmıştır. Hareketin esas amacı, demokratik bir seçim sisteminin kurulmasını sağlamaktır. Chartizm, siyasi amacın dışında, iktisadi bir boyut ta taşır. Chartist hareketin destekçileri arasında fabrika işçilerinin yanında alt orta sınıftan kişiler de ve zanaatkârlar da bulunuyordu. Chartizm Sanayi Proletaryasının ilk kitlesel siyasi eylem olmasının yanı sıra, Geoff Eley’in de belirttiği gibi “zanaatkâr” ve “proleter” işçiler arasındaki bölünmeyi de ortadan kaldırmış olmasıyla da önem taşır (Uslu, 2014:6).

Belirli bir alanda ulusal düzeyde ilk sendika kurma girişimi 1851 yılında makine ustaları tarafından gerçekleştirilmiş, “Birleşik Makine Ustaları Sendikası” kurulmuştur. Birleşik Makine Ustaları Sendikası merkezden denetlenen ilk ulusal sendikadır. Bu sendika sistemini ortadan kaldırmak yerine sistemle uyum içinde işçilerin kısa vadeli ekonomik çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Sendika üyelerinden yüksek aidat almış, üyelerine çeşitli risklerde yardım sağlamış, üyelerin çıkarlarını vasıfsız işçilere karşı korumuştur. 1867 yılında sendikal hareketi gözden geçirmek amacıyla “Kraliyet Komisyonu” görevlendirilmiş, komisyonun görüşleri doğrultusunda 1871 yılında yeni bir sendikalar yasası çıkarılmıştır. Yasa İngiliz sendikacılığında yeni bir dönem başlatmıştır. 1871 yılından sonra sendikalar faaliyetlerini düzenleyen çok sayıda yeni yasa uygulamaya konulmuştur. Bu yasalar sendikalara tüzel kişilik kazanma hakkı, sendika fonlarının yasal olarak korunması, grev hakkını ve şiddete başvurmadan uyuşmazlığın genişletilmesini öngörmüştür. İngiltere 1876 yılından 1888 yılına kadar geçen bir dönem içinde büyük bir krizin içine girmiş, krizden vasıfsız işçilerin yanı sıra

vasıflı işçilerde olumsuz etkilenmiştir. Bunun üzerine ülkede grev hareketleri yaygınlaşmış, ancak bunlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sendikaların büyük bir bölümü kapanmış, bir bölümü de üyelerini ve gelir kaynaklarını kaybetmiştir. 1880 yılında ilk grev hareketi kadın kibrit işçiler tarafından başlatılmış, bunu benzin işçileri ve Londra Liman işçileri izlemiştir. Bu üç grevinde başarılı olması vasıfsız işçileri örgütleyen sendikaların kurulmasına imkân tanımıştır. Her meslekteki işçiyi örgütleyen yeni sendikalar meslek sendikalarına göre daha radikal bir tutum izlemiştir. 1890'larda sendikal hareket yeni bir şekil almış bu değişimler daha sonra İşçi Partisi'nin kurulmasına yardımcı olmuştur (Özgiraz & Talun, 2008:110-111).

1.4.2. Almanya'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı

Almanya'da işçi hareketi, Alman birliği sağlanmadan önce Prusya İmparatorluğu döneminde filizlenmiş ve özellikle İngiltere'ye ve Fransa'ya göre daha geç ortaya çıkmıştır. Modern işçi sınıfının oluşumu İngiltere ve Fransa başta olmak üzere, Sanayi Devrimi'ni şu ya da bu şekilde yaşayan ülkelerde tüm hızıyla sürerken, Almanya Coğrafyası bu gelişme sürecine sonradan dâhil olmuştur. Ren Bölgesi 18. yüzyılın sanayileşmenin ilk işaretlerinin görüldüğü bölge olarak dikkat çekmektedir. İlk pamuklu dokuma tezgâhı, İngiltere'den az bir farkla 1784'te Ren Bölgesi'nde kurulmuştur. İngiltere'nin ünlü Newcome ve Watt buhar makinelerin ilk örnekleri de 1783-1789 arasında Ren Bölgesi'nde imal edilmeye başlanmıştır. Almanya'da sanayileşme 1850'li yıllardan itibaren başlamıştır. 1820'li yıllardan itibaren sanayinin gelişmesi için adımlar atılmış olsa da, meslek birlikleri olan loncaların varlıklarını sürdürmeleri, sanayinin gelişmesini sağlayacak yeterli sermayenin olmaması nedeniyle 1850'li yıllarına kadar sanayinin gelişmesi mümkün olmamıştır. Almanya'da, Fransa'da başlayıp tüm Avrupa'yı sarsan 1848 devrimlerine kadar sendikalar kurulamamıştır. Almanya'da kurulan ilk siyasi işçi örgütü "İşçi Kardeşliği" adıyla, otuz civarında işçi örgütünün katılımıyla oluşturulmuştur. Almanya'da 1848 Devrimi'nin yenilgiyle sonuçlanması, yeni filizlenen sendikaların ve sendikaların kurulmasına öncülük eden sosyalistlerin baskı altına alınmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumun sonucu olarak, 1854 yılında sosyalizmin etkisinde olan bütün sendikalar kapatılmıştır (Aydoğanoglu, 2011:40-42).

1860'lı yıllarda ise siyasal hareketlilik ile birlikte gerek 1859 yılında kurulan "Alman Ulusal Birliği" gerekse liberal görüşü benimseyen "İşçi Eğitim Birlikleri" işçilerin siyasi faaliyetlere katılmalarını sağlamak için yoğun çaba harcamışlardır. Aynı yıllarda Ferdinand Lassalle'nin görüşleri doğrultusunda 1863 yılında "Alman İşçilerin Genel Birliği – ADAV" kurulmuştur. Lassalle'nin amacı, işçilerin siyasi gücünü ele geçirmeleri ve üretim kooperatiflerine dayalı bir toplum düzeni oluşturmalarıdır. Lassalle'nin yanı sıra Karl Marx'ın da Alman işçi hareketini etkilediği görülür. Alman İmparatorluğu'nun 1871 yılında Bismark tarafından çıkardığı "Sosyalizm Yasası" sendikaların gelişmesini önemli ölçüde ve olumsuz anlamda etkilemiştir.. Bismark sendikaları hedef almadığını söylediye de çok sayıda sendika kapatılmış, faaliyet içinde olanlar cezalandırılmıştır. Yasağa rağmen işçiler eğitim dernekleri, uzmanlık örgütleri adı altında bir araya gelmişlerdir. 1890 yılında Sosyalizm Yasası'nın yürürlükten kalkmasından sonra sendikal hareket tarihte yeni bir döneme başlamıştır. Alman sendikaları gerek üye sayıları gerek mali yönden oldukça önemli bir güce ulaşmışlardır. Bu tarihte hür sendikalar 2,5 milyon, Hristiyan sendikalar 340 bin, liberal sendikalar yaklaşık 105 bin üyeye sahip bulunmaktadır. 1917 yılından sonra ise sendikaların desteği dışında kötüleşen koşullara bağlı olarak çeşitli grev hareketi başlamıştır (siyasalhayvan, 2015).

Sendikal güç büyük ölçüde Alman Sendikal Birliği'nde (DGB) toplanmıştır. Çalışanlar, sendikaların ve işveren birliklerinin yasaklanmış bulunduğu nasyonal-sosyalist devletin yıkılışından sonra, artık sayıca çok, dünya görüşüne ve parti politikasına göre farklı yönlerle yönelmiş sendikalar yerine, esas itibariyle "tek düze sendika" olan DGB'yi kurmuşlardır. Bu tek düze sendika, çalışanların örgütleri arasındaki iç çekişmeleri önlemektedir. Bu, Almanya Federal Cumhuriyeti'ndeki sendika hareketinin şimdiki gücene ulaşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Alman Sendika Birliği sendikal bir üst örgüt olarak on yedi birbirinden bağımsız sendikayı kapsar. Alman Sendika Birliği'nin yaklaşık sekiz milyon üyesi vardır (Yazman, 1985:25).

1.4.3. Belçika’da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı

Ülkede ilk sendika 1857 yılında Gent’e tekstil işçileri tarafından kurulmuş, bu sendikayı 1859 yılında metal işçilerin kurduğu sendika izlemiştir. 1860 yılında metal ve tekstil işçileri tarafından ilk bölgesel federasyon oluşturulmuştur. İlerleyen yıllarda diğer bölge ve sektörlerde de yeni sendikalar kurulmuştur. İlk ulusal federasyon ise 1865 yılında kamu işçileri tarafından oluşturulmuştur. Sosyalist tarafta ise 1885 yılında “Belçika İşçi Partisi” sendikaların oluşturulması ve geliştirilmesinde etkili olmuştur. Parti sendikalar ve federasyonlar oluşturmak amacı ile 1898 yılında “Sendikalar Komitesini” kurmuşlardır. Belçika’da İşçi Partisi’ne üye olmayan sendikalarında komite de yer alması ile komitenin adı daha sonra “ Bağımsız Sendikalar ve Belçika İşçi Partisi Sendika Komitesi” olarak değiştirilmiştir. Komite temel olarak ulusal federasyonları oluşturmayı amaçlamıştır. (Özkiraz&Talun, 2008:13).

Belçika Merkezi Konseyi 1948 yılında yasa ile kurulmuştur. İşçi ve işverenlerin temsilcilerinden oluşan konseyde yirmi iki işçi temsilcisi, yirmi iki işveren temsilcisi bulunmaktadır. Altı üye ise bilimsel ve teknik yeterlilik ile tanınan insanlar arasından atamaya göreve gelmektedir. Belçika Merkez Ekonomik Konseyi yılda on kez toplanmaktadır. Konsey Başkanlığını siyasi bir görevi olmayan Robert Tollet yürütmektedir (Çelik, 2014:19).

Belçika, sendikaların tüzel kişiliklerinin bulunmaması nedeniyle toplu iş sözleşme ehliyeti açısından farklılaşmaktadır. Yani sendikaların hukuken var olabilmeleri için, yerine getirmeleri gereken herhangi bir yasal yükümlülük yoktur. Dolayısıyla tüzel kişilikleri yoktur. Tüzel kişiliğe sahip olmayan sendikaların toplu iş sözleşmesinin tarafı olmaları ise yasayla sağlanmıştır. “1968 yılında çıkarılan toplu iş sözleşmeleri ve ortak komitelerle ilgili yasa gereğince toplu pazarlıkta işçi tarafını bir veya birden fazla yetkili işveren sendikası oluşturmaktadır. Sendikaların tüzel kişiliklerinin bulunmaması nedeniyle dava edilmemelerine karşın, yetkili sendikaların mahkemeler önünde sendika veya işçi çıkarılarını savunabilmeleri dikkate alındığında, Belçika’da sendikalara tanınan en önemli yetki, toplu iş sözleşmesi görüşmelerini bağlayarak sonuçlandırma gücünü elinde bulundurmasıdır. Yine 1968 tarihli Yasa’da “sadece temsil yeteneğine sahip olan sendikalar yasa hükümleri niteliğinde kabul edilen toplu iş sözleşmelerini yapma yetkisine sahiptirler” şeklinde düzenlenmiştir.

“Sendikaların temsil yeteneğine” sahip olabilmesinin ölçütleri ise şöyle belirlenmiştir. Meslekler arası (sektör sendikalarının gruplandırılmış olmak) örgütler olmak, ulusal planda kurulmuş olmak, Ekonomik İşler Merkez Konseyi ile Ulusal Çalışma Konseyi’nde temsil edilmiş olmak, en az 50.000 üyeye sahip olmak (Özveri, 2013:30-72-73).

1.4.4. Fransa’da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı

Fransa’daki sanayileşme süreci Büyük Britanya’nın gerisinde değildir. Fransa’da sanayileşmeye ile paralel bir nüfus artışı ve şehirleşme gerçekleşmemiştir. Fransa’da büyük bir kırdan kente göç hareketi yaşanmadığından Fransız işçi sınıfının önemli bir kısmını kır kökenli sanayi işçileri değil, zanaatkârlar teşkil etmiştir. Fransa’da büyük devrimi izleyen dönemde sendikaların fiyat artışlarına sebep olduğu gerekçesiyle 1791 “Le Chapelier” yasaları ile işçi sendikaları yasaklanmıştır (sosyalpolitika, 2015). Fransa’da işçi hareketlerinin gelişmesi özellikle Restorasyon döneminde mümkün oldu. Yüzyılın başından itibaren gelişme gösteren dayanışma dernekleri Restorasyon dönemi’nde de varlığını sürdürdü. Bu dönemde çeşitli derneklerin birbiriyle bağlantı içinde hareket ettiği de anlaşılmaktaydı. Fransa’da bu dönemde önem taşıyan bir dernek türü , “compagnonnage” adı verilen kalfa ve dayanışma cemiyetleridir. Bu cemiyetler kalfaların lonca teşkilatına karşı tepkilerine bağlı olarak XVII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Restorasyon dönemi’nde de işçi hareketi lonca sisteminden miras alınan pratiklerden yola çıkarak gelişti ve Compagnonnage’lar yasa dışı koşullarda faaliyet göstermeye devam etti. Compagnonnage’lar ortaçağ şehirlerindeki loncalarla modern sendikaların öncüsü olarak da değerlendirilebilir. Bourbon Restorasyonu, Saint-Simon’un yazarlık faaliyetleri açısından da önemli bir dönemdir. Bu dönemde Saint-Simon’un eserlerinde bilim yerini sanayinin aldığı gözlenmektedir (Uslu, 2015:48-52-53).

Fransa’da birçok sendika üyesi patronların saldırısına uğramıştır. Bu durumu 1893 yılına kadar sürdürüldüğü görülmektedir. Bu tarihten sonra sendikalar yasal düzenlemelere ayak uydurmuşlardır. Bunda 1890 yılında çıkarılan yasanın da büyük etkisi olmuştur. 1882 yılında Fransa İşçi Sendika Odaları Birliği kurulmuştur. Yani bu dönemde sendikalar kendi aralarında birleşmişlerdir. Bu durumun 1884 yasası ile de

kabul edilmiştir. 21 Mart 1884 tarihli yasa mesleki alanda dernek kurma özgürlüğü ve sendikaların varlığını tanımıştır. Bu yasa ile özgürce sendika kurma izni verilmiştir. Hükümetin iznine gerek yoktur. Hükümü getirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Nazi Almanya'sı tarafından işgaliyle birlikte sendikacılık alanında da bölünmeler yaşanmıştır. Kimi sendikalar doğrudan direnişe katılmışlardır. Fransa'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasından sonra 1941 yasası üzerinde yeniden çalışmaya başlanmıştır. 1943 yılından başlayarak toplumsal kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. 1980'li yıllarda birçok alanda ekonomik ve toplumsal reformlar yaşanmıştır. Bu dönemde çıkarılan "Auroux" yasası sendikalar tarafından oldukça olumlu karşılanmıştır. Bu yasa ile toplu sözleşmeler yeniden düzenlenmiştir. Günümüzde Fransız sendikacılığının en önemli özelliği çoğulculuğudur (Yücedoğan, 2001:186-187).

Fransa'da emeklilik yaşının 62'den 67'e yükseltilmesi ve 1993, 2003 ve 2007 yıllarındaki girişimlerinin son ayağını oluşturan emekli maaşlarının kesintiye uğratılması, genel grev ve ülkenin farklı bölgelerindeki gösterilerle protesto edilmiştir. Özellikle petrol sektöründe, hava ve demir yolunda çalışan işçilerin grevleri oldukça ses getirmiştir. Eylemler sürecinde Fransa'daki sendikaların bazıları CGT (Genel İşçi Konfederasyonu) CFDT (Fransa Demokratik İşçi Sendikaları Konfederasyonu), FO (İşçi Gücü), SUD (Demokratik Dayanışma Birliği), UNL(Ulusal Liseler Birliği), UNEF (Fransa Ulusal Öğrenci Birliği) gibi sivil toplum kuruluşlarıyla ortak hareket etmişlerdir. Buna karşı bazı işçi sendikaları hükümet karşıtı bu eylemlerin çok ileri gittiği konusunda beyanatlarda bulunmuşlardır (Şahin, 2015:177).

Tablo 1.1 Avrupa Üye Örneklerinde Sendika Üye Sayısı Ve Yoğunluk Oranları, (1999-2000)

Ülkeler	Toplam Yıllık Sendika üye Sayısı Değişimi (%)		Kadın (%)	Net Sendika Yoğunluk oranı (%)			Net Sendika Yoğunluk Yıllık Değişim (%)		Kadın Erkek Oranı	Kamu Özel Oranı
	999-95	1995-00		200	1990	1995	2000	1990-95		
İngiltere	-3.7	+0.0	46	38	32	29	-3.4	-1.7	0.6	3.2
Almanya	-4.9	-2.9	33	33	26	22	-5.6	-3.6	0.6	2.5
Belçika	+1.8	-1.2	*25	57	60	58	+1.1	-0.6	0.8	1.0
Fransa	-0.2	--	--	9	9	--	-1.3	--	--	6.3

Kaynak: (Selamoğlu, , 2016:64.).

1.5. TÜRKİYE'DE SENDİKACILIK

1.5.1. CUMHURİYET ÖNCESİ SENDİKALAR

1.5.1.1. 1908 Öncesi Örgütlenme Hareketleri

Türkiye'de sendikalar XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun sahip olduğu sosyal, ekonomik, siyasi, hukuk ve düşünsel koşullar işçilerin örgütlenmesi için gerekli ortamın II. Meşrutiyette kadar ortaya çıkmasını engellemiştir (Tokol, 1994:1). XIX. yüzyılın ilk yarısından sonra, savaş donanımı kumaşçılık, deri ve kunduracılık alanlarında girişilen sanayileşme hareketi Osmanlı toplumunda ilk sanayi proleteryasının özünü oluşturmuştur. Bundan başka yabancı sermayeye tanınan ayrıcalıklarla başlatılan, demiryolu, içki ve sigara yapımı ve maden çıkarılması gibi faaliyetlerin de işçi sınıfının doğuşunda rol oynadığını söylemek gerekir. Sanayileşen ülkelerde sendikaların tüm topluma kendilerini kabul ettirip,

siyasal mücadelelere yöneldikleri bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfı henüz oluşmamıştır (Mumcuoğlu, 1979:140).

Osmanlı döneminde ilk hareketlenmeler, Osmanlı ülkesinde uygulanan geri vergi sistemi huzursuzluğunun arttırması sonucunda ortaya çıkmıştır. “Mültezim ve muhsil” denilen memurlar halka zulüm yapmışlardır. Halka başkaldırınca, hükümette başkaldıranlara karşı ağır önemlere başvurmuş, polislere geniş yetkiler vermiştir. Bunu bize Polis Tüzüğündeki bir madde açıkça göstermiştir. Amale ve işçi makulelerinin ve cemiyetlerinin def ve izalesi ile ihtilâl vukuunun önünün kestirilmesi gereklidir. Yapılan araştırmalar, işçilerle ilgili bir derneğin 1871'de kurulan “Ameleperver Cemiyeti” olduğunu göstermektedir. Bu dernekten çok önce loncalar devrinde “orta sandığı” veya “teavün sandığı” adları ile yardım kuruluşları kurulmuşsa da bunları işçi dernekleri şeklinde kabul etme olanağı yoktur (Sülker, 1987: 22-23). Osmanlı'da yapılan ilk grev, 1872 yılında Kasımpaşa Tersane işçileri grevidir. Tersanede çalışan Müslümanlar ve Hristiyan işçiler aylardır ücretlerini alamamıştır, altı yüze kadar işçi padişaha dilekçe vermiştir. İlk olarak Bahriye Dairesine başvurarak ücretlerinin ödenmesini istediler. Bu sonuç vermeyince, Bahriye Nazır Vekili, işlerini bırakan işçileri ikna için tersaneye gitti, ise başarlarsa paralarını alacaklarını söyledi... inana olmadı. Grevcilerin kararı kesindi: ücretler ödenmeden iş başı yapmak yok! Grev başarılı oldu birkaç gün sonra ücretlerini aldılar (Sülker, 1987:24-25).

Sendikalaşma hareketinin ürünü olmayan grevler 1880 yılında özellikle 1987 yılından sonra ekonomik ve siyasi koşulların etkisi nedeni ile giderek azalmış, 1885 yılında odun biçme işçilerinin, 1886 yılında Beyoğlu mağazası işçilerinin, 1906 yılında İstanbul reji işçilerinin yaptıkları grevler dışında II. Meşrutiyete kadar ülkede grevler gündeme gelmemiştir (Tokol, 1994:4). II. Abdülhamit döneminde işçi hareketleri ağır bir baskı altına alınmıştır (Mumcuoğlu, 1979: 141). Ülkenin içinde bulunduğu ağır koşullar siyasi ve mesleki toplanmaları gerektiriyordu, “İttihadı Osmani” Cemiyeti, merkezini Paris'e taşıdıktan sonra (Sülker, 1987:27), 1895'te Tophane işçileri tarafından gizlice kurulan “Osmanlı Amele Cemiyeti” 1908 öncesinin ilk işçi örgütlenmesidir. Osmanlı Amele Cemiyeti, sosyalist öğretiyi benimsemiş kişilerin yönlendirmesiyle Tophane'de çalışan sekiz işçi tarafından kurulmuştur; ancak bir yıl sonra kapatılarak kurucuları tevkif edilmiştir. (Mahiroğulları, 2011:141).

1.5.1.2. 1908-1918 Yılları Arasında

Meşrutiyetin ilanından önce, Osmanlı Devleti'nde ne kurulu bir sendika ne iş, ne de iş sigortası vardı. Meşrutiyetle birlikte, çeşitli işkollarında pek çok sendika kurulmaya başlamıştır. Bu sendikalar arasında sınıfsal bir yapısı olan Selanik Tütün İşçileri Sendikası önemlidir. 7 Eylül 1908'de, Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyeleri, Selanik'te sosyalist bir temel üzerine karma bir işçi sendikası kurma işine girmişlerdir. Aynı dönemde Manastır'da sınıf bilincine dayalı işçi örgütünün de temelleri atılmış ve asıl amaç işçi sınıfı arasındaki milliyetçi çatışmaları ortadan kaldırmak olarak belirlenmiştir. 1908'de Kasanti'de tütün işçileri Türk- Bulgar sendikasını kurmuşlardır. 1895'de kapatılan Osmanlı Amele Cemiyeti, 1908'de Osmanlı Terakki-i Sanayi Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Ancak derneğe askerlerde katılmış olduğundan ve yeni Cemiyetler Kanunu'na da uymadığından ömrü uzun olmamıştır. Sendika Tatil-i Eşgal Kanunu'yla çok geçmeden kapatılmıştır. Ancak Nisan 1910'da Osmanlı Sanatkarlar Cemiyeti olarak tekrar ortaya çıkmıştır. Osmanlı Demiryolu Memur ve Müstahdem Cemiyet-i Uhuvvetkârnesi adlı işçi derneği en ciddi dernek olarak bilinir. 1908'de başlayan örgütlenmenin hızını Tatil-i Eşgal Kanunu bile durduramamıştır (Aslan, 2009:40-41).

1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. II. Meşrutiyet yıllarında henüz yeni doğmakta olan bir işçi sınıfından söz edilebilir. 1908 yılında gerçekleşen grevler sadece kötü çalışma koşullarına tepki olarak değil, saray istibdadının yıkılmasına bir destek niteliği de taşır. Ancak işçi sınıfı hiçbir zaman siyasal rejimin karakterlerini belirleyecek önemde olmamıştır. II. Meşrutiyet iktidarının yabancı sermaye çevrelerinin baskısı ile grev hakkını dolaylı yolla fiilen işlevsiz kılacak Tatil-i Eşgal Kanunu'nu çıkarılması da bunun göstergesi olduğu ifade edilir. Bu kanun yeni oluşmakta olan sendikacılığı da olumsuz etkilemiştir. 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu'nun çıkarılmasından önce Tatil-i Eşgal Cemiyetler Hakkında Kanunun Muvakkat (İşlerin durdurulması cemiyetler hakkında geçici yasa 8 Ekim 1908 tarihinde çıkarılmıştır). Bu kanun demiryollarında, liman ve rıhtımlarda, yükleme-boşaltma işlerinde, aydınlatma, su, tramvay ve kent içi vapur ulaştırmasında çıkan iş uyuşmazlıkları ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Bu kanun sendika kurmayı tamamen yasaklamış, grev yapmayı da zorunlu uzlaşma dönemleri ile zorlaştırmıştır. Aslında Tatil-i Eşgal Kanunu (1909), Tatil-i Eşgal

Cemiyetler Hakkında Kanunu Muvakkat'ın değiştirilmiş ve genişletilmiş halidir (Uçar, 2010:71-72).

1909 yılında yeni bir düzenleme getirilmiştir. Cemiyetler Kanunu çıkarılmıştır. Tatil-i Eşgal kapsamındaki işçiler, bu kanunla getirilen sendika kurma yasağını aşmak için, Cemiyetler Kanunu çerçevesinde cemiyet olarak, sendika niteliği taşıyan örgütler oluşturmaya çalışmışlardır. Yasa dernek konusunda “serbest kuruluş” ilkesini getirmektedir. Bununla birlikte madde üç ile “genel ahlak kurallarına aykırı bir temele dayanan ülkenin düzen ve geleneğini, devletin bütünlüğü açasından bozucu, devlet biçimini değiştirme amacına yönelik, çeşitli Osmanlı unsurlarının siyasal yönden ayırmaya yönelik dernek kurmak yasaklanmakta” idi. On sekizinci maddeye göre ise “dernek konutlarının güvenlik güçlerine her zaman açık bulundurulması gerekmekte”dir (İleri, 2009:123).

1909 yılında 31 Mart olayı üzerine ilan edilen sıkıyönetim de, iktidarın işçi sınıfı üzerinde çeşitli kısıtlamalar getirilmesine uygun zemin hazırladı. I. Dünya Savaşı sırasında çalışma şartları çok ağırlaştı. İşçilerin mücadelesinde gerileme görüldü. Bunun nedeni Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle ülkede yaşanan antidemokratik ortamdı. Ayrıca işçi sınıfının nicel durumu ve işçiler arasında din ve etnik köken farklılıklarının bölünmelere yol açması gibi nedenlerde saymak mümkündür. Bunun yanı sıra çok işçinin köydeki işleri ile temaslarının sürmesi, topraktan tam olarak kopmaması, işçilik bilincinin yerleşmemesine neden olmaktadır (Taş, 2012: 70).

1.5.1.3. 1918-1923 Yılları Arası

30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Barış Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu olmuş, anlaşma sonrasında oluşan koşullar çerçevesinde, ülkede çok sayıda yeni siyasi parti, dernek kurulmuştur. 1913'den sonra duran sendikalaşma çabaları yeniden başlamış, yoğun grev hareketleri gündeme gelmiştir. Bu yıllarda yapılan grevlerde sol partiler özellikle Türkiye Sosyalist Fıkrası önemli rol oynamıştır (Tokol, 1994:11).

Belli mesleklerden işçileri içine alan veya belli bir şirketin işçileri tarafından kurulmuş bulunan çeşitli cemiyetler, 1919 döneminden sonra, kimisi 1910'lardaki

cemiyetlerin yeni ad ve biçimleri altında devamı, kimisi ise yeni kurulmuş dernekler şeklinde sık sık rastlanır. Siyasal ortam gereği bu türlü derneklerin çoğu, yardım ya da hayır dernekleri biçiminde görünmektedir. Her işkolu veya her işyerinde böyle bir derneğe rastlanmakla birlikte Anadolu Şimendifer Amelesi Cemiyeti, Kasımpaşa Seyrisefain Amelesi Cemiyeti, Beynelmilel Deniz İşçileri İttihadı, Beynelmilel Marangoz İşçileri İttihadı, İstanbul ve İzmir İşçileri Cemiyeti, Aydın Demiryolları İşçileri Cemiyeti, Şark Demiryolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyeti (1921'den sonra Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyeti adını alır), Zonguldak Amele Birliği, Balya Karaydın Amele Birliği gibi dernekler bunlara örnektir. I. Dünya Savaşı boyunca sürmüş işçi hareketleri 1919 başında yeniden canlanmış ve yeni bir grev dalgası görülmüştür. 1919-1922 dönemlerinde on dokuz grev düzenlenmiştir. Özellikle 1920 yılı yedi grevle işçi hareketinin yoğunluk kazandığı bir yıldır. Grevlerin işkollarına göre dağılımında başı sekiz grevle demiryolu taşımacılığı çekmektedir. Kentler arasında İstanbul on sekiz grevle işçi eylemlerinden en çok etkilenen kenttir (İleri,2009:132-134).

Mücadele dönemi Anadolu'sunda (1919-1922 yıllarında) meydana gelen grevlerin, Osmanlı'da gerçekleşenlerden farklı olarak, anti-emperyalist bir nitelik taşıdıkları ve çoğunun yabancı sermayeye ait kuruluşlardan gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu yıllarda 30'u İstanbul'da olmak üzere 19 grev gerçekleşmiştir. İzmir, Zonguldak, Eskişehir, Edirne, Konya, Bursa ve Adana gibi illerde de grevlere rastlanmaktadır. Grevlerin çoğu; ulaştırma sektöründe, özellikle de yabancı sermayenin etkinliğindeki demiryolu işletmelerinde örgütlenmiştir (Unsur, 2003:33).

Tablo 1.2 1876-1908 Grevleri (II. Meşrutiyet Öncesi)

Yıllar	Başlangıç ve Bitiş Tarihi	İşkolları	İşletme/Şirket/İşçi Grubu	Kent	Grevci Sayısı
1876	18 Nisan	Metal	Fişekhane işçileri	İstanbul	200-300
1876	22 Mayıs	Gemi Yapımı	Tersane işçileri	İstanbul	200-300
1876	22 Ağustos	Dokuma	Feshane işçileri	İstanbul	50
1880	27 Şubat	Demiryolu taşımacılığı	Haydarpaşa-İzmit demiryolu işçileri	İstanbul	75
1881	30 Temmuz	Silah Yapımı	Zeytinburnu Fabrika-yı Hümayunu	İstanbul	30-40
1904		Gıda	Tütün reji işçileri	Selanik	50
1905		Deri	Tabakhane işçileri	Skopie (Üsküp)	800
1906		Deri	Kunduracı işçileri	İstanbul	150
1906		Deri	Kunduracı işçileri	Skopie (Üsküp)	70
1906		Dokuma	Kaftancı işçileri	Skopie (Üsküp)	40
1906	29 Mart	Gıda	Cibali tütün fabrikası işçileri	İstanbul	2.000
1907	19 Temmuz	Gemi Yapımı	Tersane işçileri	İstanbul	300-500

Kaynak: (Kırpık,, 2004: 250-253).

Tablo 1.3 1908 Grevleri (II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra)

Başlangıç ve Bitiş Tarihi	İşkolları	İşletme/Şirket/İşçi Grubu	Kent	Grev Sayısı
Ağustos başı	Adiye ve antrepoculuk	Rıhtım İşçileri	Selanik	800
8 Ağustos	Dokuma	Carmadon Halı Fabrikası İşçileri	İzmir	50
15-16 Ağustos	Ardiye ve Antrepoculuk	Rıhtım İşçileri	Beyrut	105
Ağustosun ortası	Gıda	Tütün Ticarethane ve Atölye işçileri	Samsun	1500
4 Ağustos	Çimento Toprak Cam	Allatini Biriket ve Tuğla Fabrikası İşçileri	Selanik	200
Ağustos	Konaklama ve eğlence yerleri	Olympos Bira Fabrikası İşçileri	Selanik ve Manastır	120
Ağustos	Gemi Yapımı	Tersane İşçileri	Selanik	800
Ağustos	Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar	Orosdi-Back mağazası postacı ve komiler	Selanik	22
28 Ağustos	Demir Yolu Taşımacılığı	Yedikule şimendifer Fabrikası İşçileri	İstanbul	200
Eylül Başı	Dokuma	Bouted Kardeşler İpek iplik Atölyeleri İşçileri	Gevgeli	200
22 Eylülün Ekim Başı	Tecaret Büro	Orosdi-Back Mağazaları İşçileri	İstanbul	1500

Kaynak: (Kırpık, 2004: 256-263).

1.5.2. CUMHURİYET DÖNEMİ SENDİKALAR

1.5.2.1. 1923-1946 Yılları Arası

Sendika hukukunda meydana gelen gelişmeler bütünüyle cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet döneminde yeni kanuni düzenlemeler yapıncaya kadar Osmanlı'dan kalan kanunlar yürürlükte kalmış ve örgütlenme hakkı bu mevzuat hükümlerine göre yürütülmüştür (Aktay ve diğerleri, 2011:260). 1923-1946 dönemindeki işçi hareketleri, belirli bir işçi örgütünün organizasyonundan ziyade İstanbul, İzmir, Zonguldak ve Adana gibi ücretli kesimin daha yoğun illerde doğrudan işçilerin başlattığı ekonomik amaçlı ve sınırlı sayıdaki eylemlerdir. Söz konusu bu eylemlerin bir başka özelliği ise, büyük çoğunluğunun yabancı sermaye ile işleten işyerlerinden çıkarılmış olması ve eylemlere kan bulaşmasıdır. 1923-1946 yılları arasında gerek vasıflı bir işçinin rahatlıkla kendi dükkânını açabilmesi, eli kürek veya saban tutabilen bir kişinin rahatlıkla toprak sahibi olabilmesi, gerekse işçi sınıfının en eğitilmiş ve becerikli kesimin "memur" adı altında bölünmesinden dolayı Cumhuriyetin ilk yıllarında güçlü bir işçi sınıfı hareketi ve sendikalaşma ihtiyacı bulunmamaktadır (Öztürk, 2013:276-277).

Cumhuriyetin ilanından önce başlayan üst örgüt kurma girişimleri de önceleri devam etmiş ancak bu girişimler siyasi otoritenin zaman içinde artan baskı nedeniyle fazla uzun ömürlü olamamıştır. 1924 yılında Türkiye Umum Amele Birliği dağılmak zorunda kalmıştır. Onun yerine İstanbul'da çeşitli işçi örgütlerinin bir araya gelmesiyle aynı yıl Amele Teali Cemiyeti Kurulmuştur. Cemiyet bir Mayıs kutlamalarından sonra dağılmış, yerine İstanbul İşçi Yardımlaşma Derneği kurulmuştur. Bu dernek 1927 yılında kapatılmıştır (Tokol,1994:20).

1924 Anayasası ile dernek kurma hakkı tanınmış almasına rağmen patlak veren Şeyh Sait Ayaklanması nedeniyle 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanununun (Sıkıyönetim Konusu) iktidara, muhalif siyasi kuruluşları ve işçi derneklerini, sendikaları kapatma yetkisi verilmiştir. Bu sayede çok sayıda meslek kuruluşu kapatılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet fırkası kapatılırken sendikacılık da fiilen yasaklanmıştır. Bu kanun dernek kurma ve siyasi meslek olarak örgütlenme olanağını imkânsız hale getirmiştir. 1926'da çıkarılan Medeni Kanununun 53-72. maddeleri

doğrudan cemiyetlere ilişkindir. Yurttaşların dernek kurma özgürlüğü esaslara bağlanmıştır. Yine 1926'da çıkarılan Borçlar Kanunu'nun 316. maddesinde işçi ve işçi derneklerine "umumi mukavele" yapma hakkını tanımıştır. Kanunun 317. maddesinde ise bireysel sözleşmelerin "umumi mukavele" hükümlerine aykırı olamayacağı belirtilmiştir. Yani 1926 yılından 1937 yılında iş kanunu yürürlüğe girene kadar çalışma ilişkilerinde genel olarak Borçlar Kanunu ile Medeni Kanunun hükümleri uygulanmıştır (Uçar, 2010:80-81).

Cumhuriyetin Tek partili Dönemi'nde, ikinci önemli yasa 1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı İş Yasası ile getirildi. 1937 yılında yürürlüğe giren bu yasa ile bazı işçilere çeşitli haklar tanındı. Ancak grev yapmak açık bir şekilde yasaktı, yine bu yasadan önce 1933 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile zor ve şiddet kullanarak veya tehdit ile işçileri greve zorlayanların, altı aydan beş yıla kadar hapsedilmesi hükmü yer almıştır. Ayrıca 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Yasası ile de "sınıf esasına dayalı" örgüt kurmak yasaklanmıştır. Bu dönemde sendikalar haklarına getirilen ilk yasak, 1938 yılında 3512 sayılı Cemiyetler Yasası'ndadır. Bundan önce 1909 yılında Tatil-i Eşgal Yasası'nın getirdiği kurallar kapsamında kısıtlamalar ve bir takım yasaklar vardır. Cemiyetler Yasası, yasak kapsamını genişleterek 1946 yılına kadar sürmüş ve yasayı çiğneyenlere yaptırım uygulamayı öngörmüştür. Diğer bir ifadeyle 1946 yılına kadar sendikalaşma önce fiilen, daha sonra ise hukuken yok edilmiştir (Özerkmen, 2003:244).

İşçilerin örgütlenmesi yasal olarak yasaklanmışsa da, yer yer bazı grev girişimlerinin yapıldığı görülür. İstanbul tramvay işçileri tarafından 1922-1936 yılları arasında yapılan grev girişimleri bu arada söylenebilir. Bu hareketin sonucu olarak 1933 yılında Türk Ceza Yasasının 201. maddesinde yapılan değişiklikle, işçinin toplu olarak işi bırakmaya teşvik edilmesi ve işverenin işçileri toplu olarak işten çıkarması yasak edilmiştir (Sülker, 2004:47).

Tek Parti Dönemde, Türkiye 1932 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne üye olsa da Türk işçi hareketi belirgin bir ivme kazanamamış ve sendikacılığın temelini oluşturacak bir birikim de oluşturulmamıştır. Ancak bu yıllarda güçlü işçi örgütlerinin kurulmamasının bu tür yasaklar ve uygulamalar nedeniyle olmadığı; Trablus ve Balkan Savaşları'nın ardından Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı tahribatın

sendikaların güçlenmesi için uygun toplumsal iklimin oluşmasına engel teşkil ettiği de göz ardı edilmemelidir (Han, 2012:40-41).

1.5.2.2. 1946-1960 Yılları Arası

II. Dünya Savaşı sonrasında demokratikleşme sürecine girilmesiyle 10 Haziran 1946 yılında Dernek Kanunun'da değişiklik yapılarak sınıf esaslı örgütlenme yasağı kaldırılmış ve işçi örgütlenmelerinin önü açılmıştır. İşçilerin örgütlenmeleri önündeki yasal engellerin kalkmasına müteakiben yoğun bir örgütlenme dönemine girilmiştir. Örgütlenmelerin bir kısmı tamamen işçi meseleleriyle ilgili olarak kendiliğinden diğer bir kısmı ise sosyalist partilerin öncülüğünde meydana gelmiştir. Ancak, hızlı başlayan örgütlenmeler, yine hızlı bir şekilde 21 Aralık 1946'da sıkıyönetim tarafından durdurulmuştur. (Delican,2016:14).

Birleşmiş Millet Teşkilatı'nın kurulması ve Türkiye'nin de buraya üye olmasıyla gelişen süreçte 1947 yılında 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkında, Kanun çıkarılmıştır. Sendikalara umumi mukavele yapma yetkisi tanıyan kanun, grev hakkı tanımamış olmakla birlikte, sendikacılık hareketinde 1948 yılından itibaren belirli bir canlılık yaratmıştır (Güler, 2007: 50). 1947'de kabul edilen 5018 sayılı Sendikalar kanunu (İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Hakkı Kanun) II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloku'na girmek isteyen Türkiye'nin Batılıların da etkisiyle demokratikleşme yolunda attığı önemli bir adımdır. Bu kanun ile çalışanların kendi sorunlarını çözebilmek için örgüt kurabilmelerine olanak sağlanmıştır. Kanunda işçilere sendika kurma hakkı tanınmış olmasına rağmen, işveren karşısında pazarlık gücünü artıracak en önemli enstrüman olan grev hakkı tanınmamıştır. Kanunun 5. maddesinde ise sendikaların siyasetle uğraşmaları ve herhangi bir siyasi kuruluşun faaliyetlerine vasıta olmaları, ulusal çıkarlara aykırı hareket etmeleri ve uluslararası amaçlar yasaklanmıştır (Yılmaz, 2010:201).

1950 yılında iktidara Demokrat Parti gelmiş, tekrar liberal politikalar egemen olmuştur. Türkiye NATO'ya üye olmuş, Kore'ye asker gönderilmiştir. 1954'te Kıbrıs Sorunu çıkmıştır. 1955'de 6-7 Eylül olayları yaşanmıştır. 1957 genel seçimlerini yine Demokrat Parti kazanmıştır. 1958'de ekonomik kriz yaşanmıştır. 1960 yılında askeri darbe yapılmıştır. Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Sendikalar yasasına dayanarak

kurulan sendikalar bu sebeplerden dolayı bir türlü kendine gelememiştir. Siyasi partilerin mücadelecî tutumları yanında, sendikacıların siyasi parti yaklaşması iyice kötüleşiyordu. Sendikaların birçoğu işçi haklarını savunmakta bilgisiz ve yetersizdi. Dağınıklık ve belirsizlik hâkimdi. 1949 yılında tekstil ve metal işkollarında ilk işveren sendikaları kurulmuştur. Başta İstanbul olmak üzere sendika birlikleri kurulmaya başlamıştır. 1950 yılında Hür Dünya İşçileri Konfederasyonu Türk işçi hareketi ile ilgilenmiş Türkiye'ye bir heyet göndermiştir. Bu heyet, Türk sendikacılarına üst düzeyde örgütlenmeyi tavsiye etmiştir (Önsal, 2010:37-39).

Türkiye'de 1948'den sonra sendikalıların ve sendikalı işçilerin sayısı orantısız olarak arttı. 1948'de toplam sendika sayısı yetmiş üç, sendikalı işçi sayısı ise elli iki bindi. 1952 yılına gelindiğinde ise sendika sayısı 248'e yükselirken sendikalı işçi sayısı 130 bine ulaştı. Bu gelişmede ulusal düzeyde üst bir örgütlenmeyi koşullar; işçi sınıfının arayışları bu doğrultuda oldu. Bu birikimler 31 Temmuz 1952'de Türk-İş'in kurulmasını beraberinde getirdi. Türk-İş'in kuruluşunda uluslararası düzeyde iki kutuplu dünyanın yarattığı makro dengelerinin etkisi de oldu. Soğuk savaş refleksi sendika alanına da yansdı. Türk-İş ağırlıklı kamu kesiminde örgütlendi. Grev hakkının olmadığı, siyasi özgürlüklerin sınırlandırıldığı koşullardan kurulan ve örgütsel dayanakları kamu kesimi olan Türk-İş'in siyasi iktidarla ilişkisi kutuplaşmaktan öte, diyalog ve karşılıklı etki çerçevesinde gelişti. Türk-İş 1954 yılına kadar hükümetle ilişkilerinde önemli sorunlar yaşamadı. Türk-İş 1955'ten sonra siyasi iktidar tarafından sıkıştırılmaya, etkinliği azaltılmaya çalışıldı. 1957 yılında Türk-İş başkanlığında Demokrat Parti üyesi bir başkanın seçilmesi, konfederasyonun hükümetle uyumlu politikalar geliştirmesine ve ilişkilerinin ılımlı yürütülmesine yol açtı. Türk-İş 1960 yılında Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu- ICFTU'ya üye oldu (hizmet iş, 2016).

Tablo 1.4 Sendikalaşma Oranları ve Sendika Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı (1948-1960)

Yıllar	SSK'lı işçi sayısı	Sendikali İşçi sayısı	Sendikal aşma oranı	Sendikali sayısı	Üst örgüt sayısı
1948	-	52.000	-	73	1
1949	-	72.000	-	77	2
1950	292.608	78.000	% 26.65	88	3
1951	382.024	110.000	% 28.79	137	8
1952	447.963	130.000	% 29.02	248	17
1953	494.024	140.000	% 28.33	275	18
1954	510.334	180.387	% 35.34	323	24
1955	533.216	189.595	% 35.55	363	8
1956	543.554	205.155	% 37.74	376	27
1957	577.630	244.853	% 42.38	385	19
1958	611.703	262.591	% 42.92	394	19
1959	618.775	280.786	% 45.37	417	22
1960	620.900	282.976	% 45.57	432	28

Kaynak: (Mahiroğulları, 2011:158).

1.5.2.3. 1960-1980 Yılları Arası

1960-1980 yılları Türkiye’de solun kesimin, işçi ve sendika hareketinin hareketli olduğu yıllardır. Bu dönemi, 12 Mart’la kesilen ve kimi noktalarda birbirinden önemli farklılıklar gösteren iki alt döneme ayırabiliriz. 60’lar ve 70’ler... 1960-1980 yılları bir yandan da çok esaslı noktalarda bir süreklilik, bütünlük gösterir. 70’lerin ikinci yarısında ortaya çıkan çok renkli ve plüralist sendika ve toplu pazarlık modeli kaynağını 1946 ve 1947 sendikacılığının geleneğinden ve 1961 Anayasası’nın ardından yürürlüğe

giren 274 ve 275 sayılı 1963 tarihli sendika yasalarında bulunmaktadır (Şafak,2014:160).

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra Türkiye temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı yeni bir anayasa ile “demokratikleşme sürecine” başlamış ve farklı bir döneme girilmiştir. Yeni anayasa ile sendikacılığın gelişmesi için oluşan engellerin bazıları kaldırılarak, çalışanların fikrini serbestçe savunabileceği bir döneminin başlangıcı olmuştur. 1961 yılında hazırlanan yeni anayasa ile beraber dönem içerisinde değişen ekonomik ve siyasal yapının sonucu, toplumsal ilişkileri düzenleyen yasal çerçevede de köklü değişiklikler yapılmıştır. 1963 yılında yasalaşan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu sendikal harekete yenilik katarak, özellikle işçi sendikalarının önünü açmıştır. 1961 Anayasası temel haklar kapsamında sosyal ve iktisadi hakları da güvenceye alarak, yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır (Cerev, 2014:24).

1961 Anayasası sendikal hakları memurları da kapsayacak şekilde ve hür sendikacılık ilkelerine göre tanınmıştır. Özellikle daha önce mevcut olmayan kolektif sendikal haklar bu anayasa ile işçilere tanınmıştır. Bu dönemde memurlarda sendika kurma hakkını elde etmişlerdir. Memurların sendika hakları 1964 yılında bir kanun ile tanzim edilmiştir. Memurlar bu dönemde çok sayıda ve güçlü sendikalar kurmuşlardır. Sendikal hakların gelişim süreci bakımından bu dönemde en önemli hukuki gelişme 12 Mart Muhtırası ile başlayan dönemde Anayasa’da yapılan bir değişikliktir. Bu değişiklik ile 1961 anayasasınının 46. maddesi de yer alan memurlara da sendika hakkı veren maddesindeki “çalışanlar” ifadesi işçiler olarak değiştirilmiştir. Bu sürede memurların sendikal hakları bir şekilde ellerinden alınmıştır. Bu dönemde sendikal alanında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Ancak işçiler tek bir konfederasyon çatısı altında toplanmış iken bu süreç içerisinde işçi sendikacılığı konfederasyonu seviyesinde bir parçalanma yaşanmıştır. Bu dönemde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İŞ) ve Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) adı altında üç büyük Konfederasyon kurulmuştur (Aktay vd. 2011:262-263).

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), kuruluşu; 13 Şubat 1967’de Gıda-İş, Lastik-İş, Maden-İş ve Türk Maden-İş’in katılımıyla kurulmuştur. DİSK

kurulmasıyla birlikte, 1967'den sonra işçi sınıfının adına ekonomik, siyasal ve ideolojik mücadeleyi birlikte vermiş, ülkeden uygulamakta olan ekonomik ve sosyal politikaların değiştirilerek, topluma yeni bir şekil verilmesini istemiş, sınıf ve çıkar çatışmasının belirginleştiren eylemlere öncülük etmiştir. DİSK, her şeyden önce sendikacılığı bir sınıf hareketi olarak görmüş ve sınıf mücadelesinin toplumu değiştirebilecek bir dönüşüm aracı olduğunu kabul etmiştir. DİSK'in temel felsefesini yansıtan belgelerde, sınıf sendikacılığının özü, "işçi sınıfının mücadelesinin ekonomik, politik ve ideolojik bütünlük içinde değerlendirilmesi" olarak tanımlanmıştır. Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 23 Haziran 1970'te "Milli İş" adıyla İstanbul'da kuruldu. Misk, "sınıf sendikacılığına" karşı "milliyetçi sendikacılığı" hayata geçirmek amacıyla örgütlenmiş ve "milli tip/milliyetçi sendikacılık" anlayışını ortaya çıkarmıştır. Milliyetçi sendikacılık anlayışında, milliyetçi-toplumcu düzenin yaratılması için sendikaların aktif rol oynamasını savunur (Millioğulları, 2007:47-50).

Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İŞ) kuruluşu, Hak-İş Milli Selamet (MSP)'nin öncülüğünde 22 Ekim 1976'da Ankara'da kurulmuştur. Konfederasyon'un tüzüğünden amaç; "Hak-İş manevi değerlere bağlı, hak ve hukuk kaidelerinin uymayı temin, işçi-işveren kardeşliğini kurmak suretiyle iş barışının tesisi, mevcut nüfusun kardeşliğine dayalı yeniden büyük Türkiye'yi kurmak, adil ücret sistemini getirip alın terini değerlendirmek, süratli sanayileşme çabalarıyla işyeri ortaklığına imkân sağlamak için her türlü gayret sarf etmeyi ana gaye ittihaz etmiştir". Şeklinde belirtmiştir. Hak-İş "Sınıf sendikacılığı" nı reddeden, işçi ve işveren arasında denge sağlamayı ve işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan Türkiye şartlarına uyarlanmış farklı bir sendikacılıktan yanadır (Mahiroğulları, 2011:180-181).

Sendikalı işçi sayısı 1960-1980 döneminde büyük ölçüde arttı. Bu artışın bir kaynağı eskiden beri sendikasız olan işçilerin sendikalaşması iken, ana kaynağı ülkedeki sanayileşmeye bağlı olarak yeni işçileşen kişilerin sendikalaşmasıdır. Sendikalı işçi sayısına ilişkin sağlıklı bilgi toplamak mümkün değildir. Birden fazla sendika üyeliğinin mümkün olması, üyeliğinin işten ayrıldıktan sonra da sürmesi ve sendikaların üye sayılarının gerçekte olduğunun çok üstünde göstermeleri gibi etkenlere bağlı olarak, Çalışma Bakanlığı'nın verileri hatalı olmaktadır. Sendikalı işçilerin yaklaşık olarak bir sınırı verilir (Koç, 1982:291).

Tablo 1.5 1960-1980 Arasında İş Yasası Kapsamındaki İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi ve Sendika Sayısı

Yıllar	İş Yasası kapsamına giren İşçi sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendika Sayısı
1960	824.881	282.967	432
1961	868.954	298.00	511
1962	903.817	307.000	543
1963	975.570	259.710	565
1964	999.569	338.769	595
1965	1.082.507	360.285	668
1966	1.142.912	374.058	704
1967	1.336.945	834.680	798
1968	1.327.215	1.057.928	755
1969	1.365.936	1.193.908	797
1970	1.406.100	2.088.219	737
1971	1.448.108	2.362.787	631
1972	1.562.580	2.672.857642	637
1973	1.612.579	2.658.393	675
1974	1.718.551	2.878.624	675
1975	1.879.456	3.328.633	781
1976	1.580.000	3.269.356	787
1977	1.970.000	3.807.577	863
1978	2.205.056	3.897.290	879
1979	2.152.411	5.465.109	750
1980	2.204.807	5.721.074	733

Kaynak: (Uçar, 210: 97).

1.5.2.4. 1980'den Günümüze Sendika Hareketleri

12 Eylül darbesi, yalnızca yükselen sendikal harekete ve bu hareketin dinamik gücü olan DİSK'e ağır bir darbe vurmakla kalmamış; darbenin doğrudan ve dolaylı etkileri, 1980'li yılların sonuna doğru üye sayısı bakımından 1980 öncesini yakalayan sendikaların 1990'lı yıllardan başlayarak hızla güç kaybetmesinin de zeminini hazırlamıştır. 12 Eylül'ün ardından uygulamaya konulan yeni liberal-politikalar, 12 Eylül'ün mirası olan 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu İle 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren hız kazanan, hükümetlerin nezaretinde işverenler tarafından uygulanan sendikasızlaştırma politikaları neticesinde, günümüze gelindiğinde, Türkiye'de sendikal örgütlenmeler adeta dibe vurmuştur. 2821 ve 2822 sayılı kanunlar, aynı zamanda bütün politikalara karşı işçi sınıfının en önemli mücadele araçları olan sendikal örgütlerin güçlenmesine izin vermeyen bir yapıya sahiptir. Mevcut mevzuat, sendikaların kuruluşundan, sendika organlarının oluşumu ve seçimine, sendikaların iç işleyişinden, sendikaların faaliyetlerine kadar her alanda çok ayrıntılı düzenlemeler içermekte, olağan koşullarda sendikaların kendi tüzüklerinde düzenlemesi gereken birçok konuda sendikaları kısıtlamakta, dar ve baskıcı bir çerçeve oluşturmaktadır. Öte yandan 2821 ve 2822 sayılı yasalar, yalnızca işkolu esasında sendika kurulmasına ve ayrıca sendikaların konfederasyonlar dışında üst yapılar/birlikler oluşturulmasına izin vermemektedir (DİSK/Sosyal-İş Sendikası, 2012:3-5).

1995 yılında Anayasa değişikliğine gidilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine dair 4121 sayılı Kanun 23 Temmuz 1995 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Temmuz 1995 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sendikalara ilişkin olarak 1995 değişikliği ile 1982 Anayasası'nın "Sendikal Faaliyet" başlıklı 52'nci maddesi yürürlükten kaldırılmış sendikal faaliyetlere getirilen ciddi sınırlamalar ortadan kaldırılmıştır. 53'üncü maddesinde de eklemeler yapılmıştır. Söz konusu değişikliğin gerçekleşmesinde, kamu çalışanlarının yoğun bir şekilde sendikalaşma sürecine girmelerinin, yoğun lobi faaliyetlerinin ve kitlesel eylemlerinin etkisi bulunmaktadır. Anayasadaki değişikliğe paralel olarak, Devlet Memurları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 12 Haziran 1997 tarihinde kabul edilmiş ve 17 Haziran

1997 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Özmen,2014:91-92).

Kamu Görevlilerine ilişkin bir düzenleme yapılmıştır bu düzenleme, Kamu Görevlileri Sendikalar Kanunu'dur. Kamu Görevlileri Sendikalar Kanunu 4688 sayılı 25.6.2001 tarihinde TBMM' de kabul edilmiştir. Bu kanunun amacı, kamu görevlilerinin ortak ekonomik, sosyal ve mesleki hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi için oluşturdukları sendika ve konfederasyonların kuruluşu, organları, yetkileri ve faaliyetleri ile sendika ve konfederasyonlarda görev alacak kamu görevlilerinin hak ve sorumluluklarını belirlemek ve her hizmet kolunda yetkili kamu görevlileri sendikaları ve bunların bağlı buldukları konfederasyonlar ile kamu işveren kurulu arasında yürütülecek toplu görüşmelere ilişkin esasları düzenlemektedir. 2003 yılında da 4857 sayılı İş Kanunu kabul edilmiştir (İleri, 2009:371-373).

Türkiye 2008 ve 2009 İlerleme Raporu'nda, Türkiye'de sendikal hak ve özgürlüklerin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) standartlarının çok gerisinde olduğu tespit edilmiştir. 9 Kasım 2010'da açıklanan ilerleme raporunda işçilerin durumuna yer verilerek, sendikal hakların AB normları ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) normlarına uygun olmadığı kaydedilmiştir. Kadınların sendikalarda yeterli temsil edilmediği de raporda yer almıştır. 2012 yılında, 6356 sayılı Kanunu, 1983 tarihli 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nu (TİSGLK), tek bir çatı altında toplamıştır. 6356 sayılı yeni kanunla endüstri ilişkilerinde yaşanan problemlere çözümler üretmek amaçlanmıştır. Yeni kanun sendikal güvenceler konusunda yenilikler getirmektedir. Yeni yasa 7 Kasım 2012 tarihli ve 28460 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Aybas, Gündar ve Yılmaz, 2016:4).

Tablo: 1.6 1980'den Günümüze Arasında İş Yasası Kapsamındaki İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi ve Sendika sayısı

Yıllar	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi sayısı	Sendikalaşma oranı
1984	2.553.384	1.427.271	% 55.90
1985	2.819.517	1.828.471	% 64.85
1986	3.075.343	1.953.892	% 63.53
1987	3.268.030	2.044.797	% 62.57
1988	3.483.212	2.227.029	% 63.94
1989	3.564.214	1.834.969	% 51.48
1990	3.563.527	1.997.564	% 56.06
1991	3.513.064	2.130.811	% 60.65
1992	3.596.469	2.254.271	% 62.68
1993	3.742.380	2.485.681	% 66.42
1994	3.815.261	2.644.417	% 69.31
1995	3.905.118	2.667.014	% 68.30
1996	4.051.295	2.708.784	% 66.86
1997	4.215.375	2.774.622	% 65.82
1998	4.327.156	2.923.546	% 67.56
1999	4.381.039	3.037.172	% 69.33
2000	4.521.081	2.468.591	% 54.60
2001	4.562.454	2.609.672	% 57.20
2002	4.572.841	2.680.966	% 58.63
2003	4.686.618	2.717.326	% 57.98
2004	4.916.421	2.854.059	% 58.05
2005	5.022.584	2.945.929	% 58.65

(Devamı) Tablo: 1.6 1980'den Günümüze Arasında İş Yasası Kapsamındaki İşçi Sayısı,
Sendikalı İşçi ve Sendika sayısı

2006	5.154.948	3.001.027	% 58.21
2007	5.292.796	3.091.042	% 58.40
2008	5.414.423	3.179.510	% 58.72
2009	5.398.296	3.231.679	% 59.88
2013	11.628.806	1.032.166	% 8.88
2014	12.287.236	1.189.481	% 9.68
2015	12.744.685	1.429.056	% 11.21

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).

İKİNCİ BÖLÜM

BİR BASKI GRUBU OLARAK SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ

2.1. BAŞLICA ÜÇ SENDİKACILIK MODELİ'NDE SENDİKACILIK-SİYASAL İKTİDAR İLİŞKİLERİ

2.1.1. Marxist- Leninist Sendikacılık ve Siyasal İktidar

2.1.1.1. Marx ve Engels'e Göre Siyasal İktidara Karşı Sendikalar

Bilimsel Sosyalizmin kurucuları olan Karl Marx ve Friedrich Engels'in 1848'de yayınladıkları "Komünist Manifesto" günümüze kadar "Bütün toplumların tarihi, sınıf savaşları tarihidir." cümlesiyle başlar (Mumcuoğlu, 1979: 8). Marx ve Engels Komünist Manifesto da filizlenen ilk işçi mücadelelerin arkasında, çoğunluğun ortak çıkarlarının artık temel mesele haline gelmesini gösterir. Scott'ın da benzer bir vurgusuyla, üretim tarzına bağlı olarak çıkarlarının bireysel kalması genel kapitalist üretim tarzına geçişle daha kolektif bir yapıya bürünmüştür. Çıkarlarının kolektif bir hâl alması hak arama mücadelesini de kolektif bir yapı kazandırır. Emegın Sanayi Devrimi sonrasında bir meta haline gelmesi, herkesin yaşamak için emegını bir başkasına kiralamıştır. Din, dil, etnik kimlik demeden ortak bir paydada bir araya gelebilecek bir sınıftan söz etmek artık mümkün olmuştur (Şahin, 2015:166).

Marksizmde "kolektif" endüstri ilişkileri sisteminde sendikalar, üyelerinin bireysel güçlerinin birleşmesiyle elde ettikleri ortak güç vasıtasıyla işverenlerinin kontrol gücünü dengelemeyi hedefleyen organizasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, işçilerin örgütlü sesi olan sendikaların kurumsal varlığı Marksist kolektifliğinin noktası değildir. Asıl önemli olan, işçilerinin birlikte hareket ederek işverenin gücünü dengeleyici bir mücadele içinde olmalıdır. Marksist analizde, sendikalar bu işlevi sağladıkları oranda meşru kabul edilmektedir. Çünkü işçilerle birlikte hareket etmeye yönlendiren temel etmen sendikaların örgütsel varlıkları değil sınıf bilincidir. Sınıf bilincinin oluşması ise, emegın sermaye karşısındaki zayıf ve

ezilmiş pozisyonunu oluşumunu sağlayan ana etmenlerdir. Öte yandan Marksist teoriye göre, proletarya (işçi sınıfı), çıkarlarını başlangıçta işletme ölçeğinde, ilerleyen dönemlerde ise sektörel ölçeğe taşımaktır. Birlik olma bilinci bu düzeye ulaştığında siyasileşme süreci başlayacaktır. Sendikaların örgütsel mücadelelerinde somutlaşan sınıfsal çatışma siyasal bir içeriğe sahip olmak durumundadır. Bu durumun temel sebebi işçi sınıfının kapitalist sistem içerişinse zayıf konumlarını ancak bütünsel bir değişimle aşabileceği gerçeğidir. Devletin işçi-işveren arasındaki güç eşitsizliğini dengelemek için sisteme müdahale etmesinin bu gerçeği değiştiremeyeceğini vurgulayan Marksist teoride, devletin endüstri ilişkilerindeki müdahalesi işlevinin temel amacının, işverenlerinin minimum uyumsuzluk ile maksimum kar düzeyini elde etmemelerini sağlamak adına “uzlaştırıcı” bir rol olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlamda devlet bir sosyal kontrol aracıdır. Bu bağlamda işçi sendikalarının, üyelerinin mobilizasyonu yoluyla elde edecekleri ortak güç vasıtasıyla sisteme etnik güç sağlamanın dışında başka bir alternatifi bulunmamaktadır. Dolayısıyla devrimsel niteliği sahip olan işçi sınıfı, küresel kapitalizmin dönüşümü için burjuvayla çatışmacı bir mücadele içerisine girmelidir (Akan, 2015:5-6).

Sendikalar, ilk olarak çıktığında işçi sınıfının genelinin çıkarlarını gözeten bir yapıda olmamış olmasına rağmen, Marx ve Engels tarafından ısrarla işçi sınıfının en geniş kesimlerini birleştirme ve örgütlenme merkezi olarak görmüştür. Sendikaların, daha önce işçilerin dağınlığından ve birbirleriyle rekabetinden yararlanan kapitalistler açısından ilk yıllardan itibaren “tehlike” olarak görülmesi ise kesinlikle bir tesadüf değildir. Sendikalar zaman içinde işçilerin ekonomik çıkarları için yürüttükleri mücadelenin ötesine geçerek, toplumsal ve siyasal olarak etkinliğini arttıran işçi sınıfı hareketinin önüne gelen mücadele araçlarından birisi haline gelmiştir. Marx 23 Kasım 1971’de F. Bolte’ye yazdığı ünlü mektubunda, bu durumu şöyle ifade etmektedir. “İşçilerin ayrı ayrı ekonomik hareketlerinden politik bir hareket doğar. Bu hareket çıkarlarını, genel bir biçimde, zorlayıcı nitelikte genel bir toplumsal gücü içerir biçimde, elde etmeyi amaçlayan sınıfın hareketidir. Eğer bu hareketler, önceden belirli bir ölçüde örgütlenmemiş olmayı gerektiriyorsa, kendileri de aynı şekilde bu örgütlenmeyi geliştiren araçlardır”. Marx’ın Cenevre’de toplanan I. Enternasyonal Kongresi’ne sunduğu “ Sendikaların Rolü, Önemi ve Görevi Hakkında” kararla, ilk defa, bir sınıf örgütü olarak sendikalar üzerine Marksist düşüncenin temellerini atmıştır. Marx’ın

sendikaların işçi kitlelerinin en geniş kesimlerinin birleştirici rolünü öngörerek yaptığı değerlendirmeler, o dönemde olduğu kadar, bugün içinde geçerlidir. I. Enternasyonal’de sendikaların, işçi hareketinin geleceği açısından önemini Marx, şu ifadeyle açıklamaktadır. “işçi sınıfının siyasal hareketinin kesin amacı, siyasal iktidarın ele geçirilmesidir. Elbette ki, bunun için daha önceden belli bir gelişim düzeyine ulaşmış, bizzat iktisadi savaşlardan oluşmuş ve büyümüş bir işçi sınıfı gerekir”. Marx iktisadi savaşın örgütleri derken işçi sınıfının kitlesel sınıf örgütleri olan sendikaları kastetmiştir. I. Enternasyonal ile birlikte sendikaların niteliğinde önemli değişiklikler yaşanmış; sendikalar, erkek-kadın, vasıflı-vasıfsız, siyah-beyaz vb. ayrımlar yapmadan, bütün işçi sınıfını birleşme ve ortak sınıf çıkarları doğrultusunda hareket eden mücadele merkezleri haline gelmeye başlamıştır (Özgürlük dünyasi, 2016)

Marx, teorisinin genel çerçevesine uygun olarak (politikanın ekonomi üzerindeki önceliğini) sendika parti ilişkisinde önceliği partiye tanımıştır. Marx, sendikaları bir siyasi partiye dönüştürmeyi hiçbir zaman düşünmemiştir. Ona göre parti, proleteryanın siyasal örgütü; sendikalar ise, günlük ekonomik mücadele içinde, işçilerin sınıf bilincini geliştiren, siyasal görevlerini özel dernek görevlerinin üstünde tutması gereken organdır. Politik mücadelenin ayrılmazlığı ilkesinin zorunlu bir sonucu olarak, sendikaların ekonomik ve politik görevlerini belirleyecek proleterya iktidarın ulaşmada onlara yol gösterecek tek otoriter partidir. Marx, sendikaların işçi sınıfının iktidarı ele geçirdikten sonraki rolünü belirtmezdi; proleterya diktatörlüğü altında sendikaların yerini tayin edemezdi (Mumucuoğlu, 1979:16).

2.1.1.2. Lenin’in Sendika-Parti ilişkilerine Katkıları

Lenin, işçi sınıfının bilinçlenmesi ile ilgili söylemi; siyasal sınıf bilinci, işçilere, ancak dışardan verebilir. Yani ancak iktisadi mücadelenin dışından, işçilerle işverenler arasındaki ilişki alanının dışında verilebilir. Lenin, işçi sınıf aşamasından kendi için sınıf düzeyine yükselmesinin, kişinin içinde bulunduğu sosyal sınıfın zorluklarını yaşayarak kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Lenin’in sosyalist devrim teorisi, kapitalist toplumun zorunlu olarak kendiliğinden yıkılıp, yerine, sosyalist toplumun kurulacağı şeklindeki bir anlayışı reddeder. İşçi sınıfının doğrudan sınıf bilincine sahip olmaması, siyasal ve ekonomik konularda burjuvaziye

ödünler vermesine ve daha birçok konuda geri adım atmasına neden olur. Kendiliğinden ekonomizme varır. Devrimciliğe varmaz. Bu nedenle dolayı Lenin'in düşünce sistemi içinde politika görece özerk bir yapıya sahiptir (sosbilder ,2015).

Lenin'in parti anlayışı, proleter sınıf bilincinin özgün bir çözümlemesinden başka bir deyişle sendika ya da mesleki bilincin aksine siyasal bilincin proleter sınıf mücadelesinin nesnel gelişmelerinden, kendiliğinden çıkmadığı anlayışından ayrı düşünülemez. Lenin'in örgüt teorisi, proleter sınıf mücadelesinin ortaya çıkışı, proleter devrimin ortaya çıkışı ve proleter devrimin ilkel başlangıcıyla koşullanmış olmakla birlikte, sınıf mücadelesinin kaçınılmaz mekanik bir sonucu olarak değil, ancak uzun süreli bir mücadele içinde sınıf mücadelesiyle bütünleşebilecek ve ona bağlanabilecek bir teorik pratiğin sonucu olarak yorumlanmalıdır. Lenin "Iskra" gazetesine bir açıklamasında şunları söylemiştir: "Örgütlenmiş güçlü bir partimiz olsaydı bir tek grev, politik bir gösteriye, rejime karşı politik bir zafere dönüşebilir. Örgütlenmiş güçlü bir parti olsaydı bir tek yerdeki ayaklanma, başarılı bir devrime yol açabilirdi." Lenin, partinin, işçi sınıfının bilinçlenmesi için yeterli olamayacağını belirtmiştir (Bank, 2004:9-10).

Lenin de tıpkı Marx ve Engels gibi "politik mücadelenin öncelliği" tezini benimsemiştir. Lenin'in sendikalara ilişkin görüşleri, XIX. yüzyıl sonlarında XX. yüzyılın başlarında Rusya'da ortaya çıkan ve kendilerine " Ekonomistler" denilen bir gruba karşı sürdürdüğü ideolojik tartışmalar içinde belirlenmiştir. Lenin sürgünde bulunduğu Sibiry'a da ekonomistlerle mücadele etti. Ekonomistlerin görüşlerini içeren "credo" adlı broşüre yazdığı cevapta Lenin, sendikalar kapitalizmde yalnız doğal değil, aynı zamanda temel bir olgudur. Sendikalar, işçi sınıfının sermayeye karşı günlük mücadelesinde ne ölçüde gerekliseler, ücretli-emeğin ortadan kaldırılmasında da o ölçüde gereklidirler. Sendikalar kendilerini dar ekonomik mücadeleye adayıp, işçi sınıfının genel politik ve sosyal hareketinden uzak kalmamalıdır. Lenin sürgünden döndükten sonra yazdığı "Ne Yapmalı?" adlı kitabında, özellikle sendika-parti ilişkilerine yeni boyut kazandıran görüşleri ileri sürmüştür. Bu kitabında şu ifadelere yer vermiştir; "Bütün ülkelerin tarihi gösteriyor ki, işçi sınıfı sadece kendi çabasıyla ancak sendikacılık bilincini (trade unioncu bilinci) geliştirebilir. Yani sendikalar içinde birleşmenin, işverene karşı mücadele etmenin ve hükümeti gerekli işçi kanunlarını kabul etmeye zorlamanın vb. gerekli kıldığı bilinci geliştirebilir." Yine Lenin bu

kitabında Şu ifadelere yer vermiştir: “Sendika ile partinin özdeŐleŐtirilmemesini istiyor. Ona göre sendikaların partinin denetim ve yönetim altında olması tüm sendika üyelerinin, parti yesi olmaları anlamına gelmez.” (Mumcuoğlu, 1979:17-21).

Lenin’in devlet ve parti teorisine göre öncelikle ekonomik düzeyi aŐabilecek devlet iktidarına karşı savaŐabilmek için devrimci örgüt vazgeçilmez bir zorunluluk teşkil etmekte ve devrimci örgüt bir çeŐit karşıt devlet oluŐurmaktadır. O halde bu bağlamda parti devlet gibi toplumsal ve sınıfsal farklılaŐmanın meydana getirdiği bir oluŐumdur. Lenin’in parti nosyonu mekanist bir ekonomizme karŐıdır. Mekanist ekonomizme göre, bireyin sınıfsal konumu bilinci belirler ve devrim, ekonomik çeliŐkilerin kaçınılmaz sonucu ve ürünüdür. Lenin’in anlayıŐtaki parti ise kolektif bir önleyici olarak devrim ortamının kendiliğinden oluŐurmamaktır. Ancak parti, çeliŐkilerin olgunlaŐmasını sağlayarak devrim durumuna geçiŐi sratlendirecektir. Partinin karşısında devlet yer almaktadır. Marks gibi Lenin de devleti bir sınıfın diğer bir sınıfı ezmek için kurulmuş baskı aygıtı olduğu görüŐünü savunmaktadır (Şimşek, 2016:6).

2.1.2. İngiliz Sendikacılığı- Siyasal İktidar İlişkilerinin Gelişimi

Sanayi Devrimiyle birlikte sendikacılığın koşulları ilk olarak İngiltere’de İngiliz işçilerin ihtiyaçlarına göre Şekillendi. İngiliz işçi hareketi ve sendikacılık üzerine en büyük etkiyi; ülke koşulları içinde gelişen Owenizm, Chartizm, ve Fabian Derneği gibi akımlar yaptı Elbette, İngiliz sendikacılığı ve işçi hareketleri Marksizm’den önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak bu etkileŐim Marks’ın ngrdğu Şekilde bir devrime neden olmadı. Marksizm’in İngiliz işçi hareketi üzerindeki en büyük etkisi sosyal eŐitsizliklere dikkat çekmesi oldu. Ancak bu sıkıntılardan doğabilecek çatıŐmanın bir olasılık olduğunu göz ardı etmeleri İngiltere’de işçilerin önderliğinde gerekleŐeđini düŐündükleri devrim hakkında yanılmalara neden oldu. Owen’in Adam Smith ile paralele bir Şekilde ortaya koyduğu “malların değerinin onlar için sarf edilen emeğe bağlı” olduğuna dair görüşleri İngiliz sosyalist ve işçi hareketlerine önemli bir etki yaptı. Owen’in en önemli etkisi ise sendika kurma hakkının 1824’te tanınmasından sonra kurulmasını ngrdğu “retici Sınıfların Büyük Milli Manevi Birliği” ile birlikte hareket etme düŐüncesinin ilk teorilerinden birini ortaya atması oldu. Chartist

hareket, işçi sınıfı için burjuva sınıfının yükselişini örnek almıştır. Chartist hareketi işçilerle ilgili istekleri savunmaktadır. Fabian Derneği, aydınlar örgütüdür. Fabiancılık felsefesi ılımlı ve uzlaşmalı bir yapıdır. Fabiancılarda faydacılık anlayışı önemlidir. Fabiancılar sendikalara verdikleri önem, sendikalar ekonomik ve siyasal alanda güçlendikçe arttı (Tütüncü, 2015:499-501).

İngiliz sendikalarının siyasi faaliyetleri genel olarak iki koldan yürütülmektedir. Bunlar ; “İşçi Sendikaları Kongresi (Trades Union Congress, TUC)”, ve “İşçi Partisi (Labour Party)”. Gerek TUC’nin gerek İşçi Partisi’nin kuruluşu, gelişmesi İngiliz tarihinde “İşçi sınıfı Hareketi” adı verilen bir akımın belirli devreleridir. İngiliz işçi bilinci bu hareket içinde uyanmış, sendikaların doğuşu bu hareket içinde vuku bulmuş, sendikalar bu hareket içinde birleşmiştir. TUC, İngiltere’deki en üst sendika kuruluştur. Burada kıta Avrupası’ndaki öğrendiklerinin aksine ideolojik, din, mezhep, siyaset ayrılıklarının sebep olduğu sendikalar arası bölünmeler olmamış, bütün işçiler tek bir sendika üst kurulunun birleşmesidir. TUC, teknik anlamı ile federasyon kuruluşundandır. TUC’nin üyesi olan sendikalar yıllık kongreye her beş yüz üye için bir delege gönderebilir. Bütün üye sendikaları, TUC içinde on sekiz büyük iş koluna ayrılmıştır. Sendikalar bu on sekiz iş kolu kanalı ile yönetime katılır. Genellikle en önemli kararlar ayda bir toplanan “Genel Konsey” otuz beş adamı tarafından alınır. TUC, üyesi sendikalara talimat veren bir “merkezi otorite” olarak düşünülmemelidir. Onun esas fonksiyonu İngiliz sendika hareketinin politikasını formüle etmek ve sendikaların ortak çıkarları olan meselelerde beraber hareketlerini sağlamaktır (Işık,1996:106-121).

TUC, genel politikaları belirleyen bir organ olarak, çalışanları ilgilendiren bir kanun tasarısı karşısında takınılan tavrı belirler. Ayrıca, sendikaları temsilen çeşitli konularda pek çok kamusal organa katılarak, politik sahada önemli etkiler meydana getirmektedir. İngiliz sendikaları ile işçi partisi arasındaki ilişki hem parasal hem de çeşitli düzeylerde yapılan işbirliği ile yürütülmektedir. Partinin maddi finansmanının dörtte üçü partiye üye sendikalarca sağlanmaktadır. Sendikalar, parti kasasının yarattıkları yıllık aidatlar dışında, seçimlerde kullanmak üzere parti yaptıkları olağan üstü ödemeler ile yerel parti teşkilatlarına buldukları katkıları da finansmanı gerçekleştirirler. Sendikalar partinin teşkilatı için önemli bir yere sahiptirler (Akgeyik, 2016: 83).

İşçi Partisi; Bağımsız İşçi Partisi ve İşçi Sendikaları Kongresi İşbirliğiyle 1900'de komite olarak kurulmuş ve 1906'ta İşçi Partisi adını almıştır. 1918 genel seçimleriyle ikinci büyük parti olarak muhalefet parti konumuna geldi. Liberallerin desteğiyle 1924 yılında Ramsay MacDonald başkanlığında kurulan ilk İşçi Partisi hükümeti 1931 yılına kadar iktidar da kaldı. 1945'de kazandığı büyük zaferle başa gelen İşçi Partisi 1950 yılında parti içindeki görüş ayrılıkları sebebiyle kurduğu hükümeti bir yıl sonra düşmesine neden oldu. 1964'de tekrar iktidara gelen İşçi Partisi 1979' a kadar Muhafazakâr ile dönüşümlü olarak iktidara geldiler. 1987 yılında yine bir mağlubiyet oldu. Partide söz sahibi olan işçi sendikaları parti üzerindeki güçlerini yitirmeye başladı. On sekiz yılı boyunca iktidarda olamayan İşçi Partisi 1994 yılında Smith'in ölümü ve yerine seçilen yeni lider Tony Blair ile yeniden iktidara geldi. Partinin ismi değişmedi ama tüzük tamamen değiştirildi (Siyasal İletişim, 2016).

İngiltere'de merkezi işçi örgütü olan Sendikalar Kongresi'nin (TUC), İşçi Partisi ile hiçbir örgütsel ilişkisi yoktur. İlişki 1971 yılında kurulan ve iki örgütün temsilcilerinden oluşan "İrtibat Komitesi" aracılığıyla sürdürülmüştür. 1976 yılında Sendikalar Kongresi'ne üye yüz on üç sendika vardır. Bunların atmış biri İşçi Partisine üyeydi. Bu tarihte İşçi Partisinin atmış milyon beş yüz bin toplam üyesinin beş milyon sekiz yüz bin partiye üye sendikalar aracılığıyla kolektif üyeliğin parçasıydı. 1987 yılında ise altı milyon yüz on üç bin toplam üyenin beş milyon sekiz yüz bin sendikalar aracılığıyla üyeydi. 1975 yılında İşçi Partisi'nin toplam geliri bir milyon iki yüz kırk yedi bin İngiliz sterliniydi. Bu miktarın bir milyon yüz on sekiz bin sterlinlik bölümü, sendikaların aktardığı kaynaktı. Ayrıca aynı kişinin, hem sendikalar Kongresi Genel Yönetim Kurulu, hem de İşçi Partisi Ulusal Yürütme Komitesi üyesi olması yasaktı. Thatcher'in başbakanlığı döneminde 1984 yılında Çıkarılan İstihdam Yasası, İşçi Partisi'ne yardım amacıyla siyasal fon kurmuş olan sendikaların, bu konuyu her on yılda bir üyelerinin onayına sunması gerektiği koşulunu getirdi (Koç, 1997:7).

İngiltere'de baskı gruplarıyla siyasi parti arasındaki ilişki; baskı grupları modern devlet yapılarında geçicidir. Zaten geçici ilişkiler baskı grubunun esprisine de uygundur. Çünkü baskı gruplarının hedefleri belirli menfaatlerin veya amaçların tahakkukunu sağlamaktadır. Siyasi partiler, baskı grupları arasında bazen sürekli ilişkiler de söz konusudur. Baskı grupları İngiltere'de siyasi partilerin yapısı içinde açıkça yer alır. İngiltere'de işçi sendikaları işçi partisinin kurucularıdır. Sendika

mensubu olan işçiler dolaylı olarak genellikle işçi partisinin de üyesi olmuş olurlar. Bu sebeple İngiltere’de işçi sendikalarına işçi partisinin yardımcı kuruluşu gözü ile bakılır (Özer,1996: 535).

2.1.3. Amerikan Sendikacılığı ve Siyasi İktidar İlişkileri

Amerika’da sendikalar hükümet yüzünden çok büyük bir kuvvet olmakla beraber çeşitli siyasi olaylar ve iktisadi sebepler yüzünden İngiltere’de olduğu gibi bir işçi partisi kurulmamıştır. Amerika’da sendikalar İngiltere’den en az bir asır sonra başlamıştır. 1876 yılında ayakkabıcılar, şapkacılar, kunduracılar ve matbaacılar talihsizliğine uğrayan arkadaşlarına yardım için karşılıklı yardım cemiyeti kurulmuştur. Fakat bu kuruluş beklenen faydayı sağlayamamıştır. Amerika’da sendikanın gerçek anlamda gelişmesi 19. yüzyılda olmuştur. Sendikanın gelişmesinde bu dönemde iki olay vardır. Birincisi; Amerika’da geniş bir sanayi inkılabının başarılmış olması, böylece makine üretimi devrine girilmiş oldu. Diğeri geniş kapsamlı olmasıdır. Örneğin dokuma sanayinde yüze yakın işçinin çalışmasıdır (Sengir, 1950:601).

Amerika sendikacılığı, kendine özgü nitelikleri ile hem İngiliz hem de Kıta Avrupası’ndaki sendikacılıktan ayrılır. Amerikan sendikacılığın diğer sendikacılık anlayışından ayıran en temel neden, sınıf çatışmasına dayanmaması ve sınıf bilincinin geriliğidir. Yine Amerika sendikacılığı herhangi bir parti ile organik ilişki sunulmamıştır. Amerika sendikacılığının böyle ortaya çıkmasında şu nedenlerin rol oynadığı ile sürülür. ABD’nin zenginliği işçi sınıfına da belli bir yaşam düzeyi sağlamıştır. Batı bölgelerinin boş ve fakir olması, nüfus yoğunlaşmasını engellemiştir. Afrika’dan getirilen zencilerin çalıştırılması, beyazlara ekonomik olanaklar sağlanmıştır. Avrupa gibi feodal bir geçmişinin olmaması, burjuvazinin aristokrasi ile mücadelesini, bu mücadeleyle işçi sınıfı ile ittifakını gündeme getirmemiş ve işçi sınıfı siyasal mücadele ile tanışmamıştır. Ülkede grev yasağı 1990’lere kadar katı biçimde uygulanmış öte yandan işverenler işçilerin sendikal örgütlenmelerine karşı çok sert yöntemler uygulamıştır. Tüm bu nedenle Amerikan sendikalarının büyük olanaklara sahip sendika yöneticileri tarafından yönetildiklerini, bunların işçilere bilinç taşıyacak olan aydınlar bilinçli olarak sendikalardan uzak tuttuklarını da söyleyebiliriz. Amerika sendikacılığına 1886’dan beri Gomperizm damgasını vurmuştur. 1886-1924 yılları

arasında sendika liderliği yapan Samuel Gompers, işçi çıkarlarının siyasal eylemlerle değil, ekonomik mücadele yollarıyla sağlanabileceğini savunmuştur. Günümüze kadar devam eden bu anlayış, 1929 krizinden sonra, 1933’de başkan olan Roosevelt’in Keynesçi uygulamalarını desteklemiş ve tercihini daha çok Demokrat Parti’den yana yapmıştır. Uluslararası alanda Amerikan sendikacılığı daima ABD’nin çıkarlarını savunmuş ve anti komünizmi temel ilkesi yapmıştır (Eski.jmo, 1992).

Amerika işçi hareketinde 1886 yılında Samuel Gompers’in öncülüğünde kurulan örgüt Amerikan Emek Federasyonu’dur. (AFL). AFL, altı sendika tarafından kırk beş bin üye ile oluşturulmuş daha sonra giderek ABD’nin en büyük işçi örgütü haline gelmiştir. AFL özellikle, sekiz saatlik işgünü mücadelesiyle dikkat çekmiş bir sendika federasyonu olarak tanınmıştır. 1890’lı yıllarda Amerikan işçi sınıfı gerek ekonomik, gerekse siyasi anlamda büyük zorluklara karşı mücadele ederken AFL etkisini sürekli olarak arttırmıştır. 20. yüzyılın başından itibaren AFL’de sendikal bürokrasinin güçlenmesiyle işçi hareketi başka yönelimler içine gitmeye başlamıştır. 1932 yılında Roosevelt’in başkan seçilmesinden sonra işçilerin isteklerine daha olumlu bakılmaya başlanmış ve bu da sendikalaşma oranının artmasını beraberinde getirmiştir. 1935 tarihinde kabul edilen ve Wagner Yasası olarak bilinen Ulusal İş İlişkileri Yasası işçilere sendikalara katılma ve sendika temsilcileri aracılığıyla toplu pazarlık yapma hakkı tanınmıştır. 1940 yılına gelindiğinde AFL’nin üye sayısı dokuz milyona çıkmıştır. Üye sayısının artmasıyla birlikte iç çekişmeler artmış 1938 yılında AFL içinde otomobil ve çelik gibi seri imalat yapan Endüstriyel Örgütler Kongresi (CIO) kurmuşlardır. CIO, AFL’de egemen olan ve endüstrilerde çalışanların sadece meslek sendikaları olarak örgütlenmesine karşı çıkmıştır. Kısa sürede AFL’in en büyük konumuna gelen bu örgüt özellikle sanayi işçilerini örgütlemeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur (Aydoğanoglu, 2011:49-50).

Amerika’da örgüt yapısı; Amerika’da sendikalar yerel sendikalar, ulusal veya uluslararası sendikalar ve federasyon olmak üzere üç düzeyde örgütlenmişlerdir. Yerel sendikalar; Amerika’da sendikaların en alt örgütlenme birimini yerel sendikalar oluşturur. İşyeri düzeyinde olabileceği gibi birkaç işyerini kapsayan bölge ve işletme düzeyinde de kurulabilir. Meslek ve işkolu esasına göre örgütlenebilen yerel sendikalar organizasyon olarak, genellikle ulusal sendikaların bir parçası ya da alt örgütlenme şekli olarak karşımıza çıkar. Ulusal sendikalar, yerel sendikaların üst örgütleridir. Yerel

sendikaların birleşmesiyle kurulan ulusal sendikalara rastlanmakla birlikte, ulusal sendikaların yerel sendikaları örgütlenmesi rastlanır. Ulusal sendika yapısı yerel sendikaların oluşturduğu bir federasyon şeklindedir. Federasyon Amerika işçi hareketinin merkezinde bir tek büyük federasyon, AFL-CIO olarak ifade edilir. AFL-CIO gönüllü bir örgüttür. Özgür ve bağımsız işçi sendikalarından oluşur. Ulusal sendikaların birçoğu AFL-CIO üyesidir. Federasyon lobi faaliyetleri, halkla ilişkileri, araştırma ve eğitim gibi faaliyetlerle uğraşır. Ayrıca federasyon üye sendikalar arasındaki uyuşmazlıkları en aza indirmeye çalışır, onlar arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözümler, yeterli mali gücü bulunmayan küçük sendikalara yasal yardım sağlar. Amerika’da sendikalar iç örgütlenmeleri ve yönetimlerini belirleme konusunda serbest bırakılmıştır. Amerika’da kanunlarda sendikalarla ilgili ayrıntılı düzenleme yapılmadığı için birçok kanunun sendika tüzüklerinde düzenlemesi gerekir (Baybora,2000: 22-32).

Amerika sendikalarının yaptığı siyasi faaliyetler; bu ülkede sendikalar “Emek-Tereyağı” sendikacılığı olarak ifade edilen, “iş sendikacılığı” benimsemişlerdir. Ancak bu, sendikalar siyasi faaliyetten uzaklaştıklarını ifade etmemektedir. Aksine sendikalar “particilik yapmamak” felsefesine dayanan ve hiçbir partiyle devamlı ilişkiye girmeden, işçilerin en fazla menfaatine olan partiyi desteklemeleri anlayışı içinde yoğun bir siyasi faaliyet yürütmektedir. Amerika sendikaları her şeyden önce üyelerini, kurdukları eğitim merkezleri ile siyasi eğitimden geçirmekte ve onlara hükümetin yapısı ve faaliyetleri hakkında, siyasi partiler ve politik faaliyetler, günlük problemler ve siyasi faaliyetlerde izlenen metotlar hususunda bilgi verirler. Amerika sendikaları, üyelerinin siyasi partilerde aktif rol oynamalarını teşvik etme yoluyla da, siyasi faaliyetler yapmaktadır. Pek çok sendika üyesi, mahalli kuruluşlarda ve yerel siyasi kulüplerde siyasi faaliyetlere katılırlar. Bu arada özellikle, büyük eyaletlerde sendika lideri, valiler veya belediye başkanlarınca, kamu görevlileriyle görevlendirilebilir. Amerika sendikalarının belirgin olarak yaptıkları siyasi faaliyet, siyasi lobiciliktir. Sendikalar, günlük meselelerde yapılacak kanun tekliflerinin, sorumlu hükümet yetkilerine ve kongre üyelerine duyurmak için özel mevzuat büroları kururlar. Bunları; iktisatçı, avukat gibi bilgi verecek danışma kadrolarıyla donatılıp, devamlı faaliyet halindedir. Bu faaliyetler genellikle etkili olmaktadır (kamu-iş, 1994).

2.2..CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ

2.2.1. Meşrutiyet ve Tatil-i Eşgal Kanununun Çerçevesinde

23 Aralık 1876'da I. Meşrutiyet ilan edilmiş ancak Osmanlı-Rus savaşındaki yenilgi üzerine padişah Meclisi dağıtmıştır. II. Abdülhamid'in otuz üç yıllık idaresinde Jön Türk hareketi kuvvetlenmiş ve 1908 Temmuz'unda Sultan'a Meşrutiyeti yeniden yürürlüğe koymaya zorlamıştır. 1908 Devrimi sadece Abdülhamid'in sonunu getiren bir olgu değil, aynı zamanda devletinde çöküşünü getiren bir dönüm noktasıydı. 1908 yılı 24 Temmuz'unda önce gelişen bazı olaylar Meşrutiyetin ilan edilmesinde önemli rol oynamıştır (Birecikli, 2008:8).

Meşrutiyetin ilanını isteyenler; Mithat Paşa tarafından vaktiyle ilan edilmiş olan anayasasının tekrar yürürlüğe konmasından başka bir şey istemiyorlardı. 23 Temmuz 1908 Perşembe günü "Kanun-u Esasi'de suret-i teşkili beyan olunana Meclis-i Mebusanın içtimimaa davet olunması" hakkındaki bir Tebliğ-ı Resmi" yayınlanmış ve bu olay tarihimizde "İkinci Meşrutiyet" ilanı şeklinde geçmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile ikinci Abdülhamid çağı sona ermiş ve Genç Türkler çağı başlamıştır. Cemiyet artık su yüzüne çıkmış ve imparatorluğun en önemli siyasi gücü ve merkezi durumuna gelmişti (Savaş, 1998:4).

23 Temmuz 1908 tarihinde "hürriyetin ilanı" ile başlayan II. Meşrutiyet döneminin ilk aylarında ekonominin çeşitli kesimlerinden ve özellikle Anadolu ve Rumeli Demiryollarında baş gösteren grevler; Osmanlı hükümetinin iş uyuşmazlıklarının çözümü, grevler ve sendikalar gibi önemli toplumsal politik konularında belirli yasal düzenlemeler getirilmesine ve yasaklar koymasına neden olmuştur. Gerçekten Osmanlı Hükümeti "hürriyetin ilanından" iki buçuk ay sonra Tatil-i Eşgal Cemiyetler Hakkında Kanunu-ı Muvakkat-ı çıkarılmıştır. 1909 yılı içinde Meclisi Mebusanda ve Meclisi Ayanda yapılan görüşmeler sonunda, bazı önemli değişikliklerle Tatil-i Eşgal Kanununun kabul edilmiştir. Tatil-i Eşgal kanunu 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Ökçün, 1982:1).

Tatil-i Eşgal Kanununun da sendikaları yasaklama gerekçeleri; ilki "sosyalizme ve ihtilal gerekçesidir". Burada sendika hakkını yasaklamasının amacı, en üst düzeydeki

yöneticilerce gündeme getirilen gerekçeleri kurulacak sendika, öğretileri bize uymayan Avrupa'daki sendikalarla ilişkiler kuracaklarının düşünülmesidir. Sendika hakkının yasaklanmasını sağlamak amacıyla hükümetçe öne sürülen gerekçelerin en önemlilerinden ikinci ise; “sermayenin özellikle de yabancı sermayenin sendikaların varlığını tehdit ve baskı altında kalacağıdır”. Üçüncüsü ise; “sendikaların bir savaş örgütü olduğu gerekçesidir”. Ali Bey bununla ilgili şunları söylemiştir; sendikaların temelde işçilerin çıkarlarını işverene karşı savunan örgütler olduğunu sendika hakkı tanınmasının çıkar savaşının örgütü olarak sürdürülmesi anlamında geldiğini bildiğinin kanıtı sayılabilir. Sendikalar işçi ve işverenler arasında düşman olacağını söylemiştir. Ali Bey'e göre de işçiler ve işverenler birbirine düşman edilmemesi gerektiğini söyler. Dördüncü gerekçe ise; “egemenlik hakkının müdahale gerekçesidir” Ali Bey bununla ilgili; egemenlik hakkının sendika kurma hakkı tanınmasının, devletçe kullanılması gereken egemenlik sendikalara bırakılmış ya da devredilmiş olacağı anlamına geldiğini savunur. İşçi ve işveren arasındaki uyuşmazlıklarını sendika değil devlet çözmesi gerektiğini savunur. Beşincisi ise; “siyaset yapma gerekçesidir”. Ali Bey bununla da ilgili şunları söylemiştir; bunun (sendikanın) mehzari siyasiyesini evvelce söylemek arzu etmiştim fakat bugünkü günde vatanın, memleketin menfaati onu söylemeyi icap ettiriyor. O halde onu söyleyeceğim. Vaktiyle bir takım taassubu-u mezhebiyi alet ittihaz ederek siyaset tesis edebiliyordu. Şimdi bütün efkar-ı münevver sayesinde bunun husule gelemeyeceğini anlaşıldığından iktisat namı altında sendikalar teşkil ederek tedvir-i siyaset edilmektedir. Sonuncusu ise “ kişisel özgürlük koruma ve yasakçılıkta eşitlik gerekçesi” (Gülemez, 2016:66-71).

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı işçileri bakımından oldukça hareketli bir zaman aralığını işaret eder. Bu dönemde batılı işçi kütleleriyle kıyaslandığında proleter bilince oldukça geç erişebilen Osmanlı işçileri dağınık işkollarında ve temel örgütlenme zihniyetlerinden yoksun olsa da birçok grev hareketine girmişlerdir. Bu grevler, gıdadan, deniz taşımacılığına ve dokuma sanayinden, çalışan birçok kimseyi kapsayan nitelik arz etmiştir. Şüphesiz ki bu grevlerin ani sayılabilecek bir suretle belirlenmesi ve yaygınlık kazanması II. Meşrutiyet'in kısa süreli de olsa açtığı özgürlük ortamının birer ürünüydü. Ülkeyi yaklaşık otuz üç yıl gibi uzunca bir süre mutlakiyeti altına alan II. Abdülhamit saltanatının son bulmasıdır (Doğan, 2016:540).

2.2.2. İttihat ve Terakki Dönemi

II. Meşrutiyetin ilanından sonra, siyaset ve sendika için önemli bir olayda İttihat ve Terakki dönemidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 21 Mayıs 1889'da İttihad-ı Osmanî Cemiyeti adıyla ve Sultan Abdülhamid'i tahtan indirmek gayesiyle gizli bir örgüt olarak kuruldu. Daha sonra İttihat ve Terakki adını olacak olan Cemiyet, asrın başlarında kurulmuş olan İtalyan karbonarisi (mason tedhiş örgütü) örnek alınmak sûretiyle oluşturuldu. Osmanlı tarihinin en alıcı ve en önemli dönemi kuşkusuz 1908-1918 İttihat ve terakki Cemiyeti'nin dönemidir. Osmanlı Devletinin dağılışı, Orta Doğu'da yeni devletlerin ortaya çıkması, Makedonya üzerindeki didişmeler, Türk ve Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, 1911 Libya'da siyasal gelişmelerinin hepsi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasal olarak etkin olduğu bu dönemde meydana gelmiştir (Örs, 2013:689).

İşçilere değinen ilk parti İttihat ve Terakki partisiydi. Parti'nin 1908 yılında kabul edilen siyasal programında doğrudan işçi haklarıyla ilgili bir madde yoktu. Ancak 13. maddesinde "Amelelerle patronların hukuk ve vezaif-i müteakabilelerini tayin kanunlar vaz'ı teklif olunacaktır" denilmekteydi. Yani işçiler patronların karşılıklı hak ve görevlerini belirleyecek kanunların çıkarılacağından söz ediliyordu. Partinin 1909 yılındaki "muaddel siyasi programı"nın 11. maddesinde de aynı ifadeler yer almaktaydı. Yine 1913 yılında parti programının 27. maddesinde de "çiftçiler, orakçılar, aylıkçılar ve yarıcılar arasındaki münasebeti (ilişkileri) tanzim ve tayin edecek kanun neşri ve teklif edilecektir" denilmektedir. Parti programlarında genel anlamda işçilerle işverenler arasındaki ilişkileri düzenleyici kanunların çıkarılması yönünde teklif verileceği dile getiriliyordu. Bu haliyle İttihat ve Terakki Partisi'nin programlarında işçi haklarına dair somut, açık ve net hükümler bulunmamaktaydı (Kırpık, 2004:218).

1908-1918 arasındaki İttihat ve Terakki dönemi sendikalar-siyaset ilişkileri konusunda gelişmeler sınırlıdır. Bu on yıllık dönemin 1910-1918 arasında sıkıyönetim ve 1914-1918 arasında I. Dünya Savaşı ile geçtiği göz önüne alınırsa siyasetin sınırlarının oldukça daraldığı görülecektir. İmparatorluğun dağılma dönemine denk gelen bir kargaşa ve karışıklık dönemidir söz konusu olan 1908'den sonra Rumeli'deki sosyalist akımlar, sosyalist yayınlar, sol ve diğer siyasi partiler işçi sınıfı üzerindeki etkili olmaya çalışmışlardır. 1908-1918 döneminde çok sayıda sendika ve sosyalist fırka

kurulduğunu görmekteyiz. Ancak sendika-siyaset ve sınıf-siyaset ilişkisi bağlamında bu dönemde kurulan siyasi partiler açısından en kayda değer olan ilk Türk sosyalist parti olarak kabul edilen Hüseyin Hilmi (İştirakçi Hilmi) tarafından 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkasıdır. (OSF). OSF ilk döneminde işçi hareketi için pek etkili olamamış ve bir yılla kadar faaliyetinde devam ettikten sonra kapatılmıştır. (Çelik, 2010:76).

II. Meşrutiyetin ilanından sonra yoğunlaşan işçi grevlerin ortaya çıkardığı kargaşa ortamı, Tatil-i Eşgal Kanunu'nu çıkarılması ile son bulmuştur. Bu olaylar eş zamanlı olarak Osmanlı ülkesinde işçi haklarının savunulması amacı güden çeşitli örgütlerin kurulması gündeme gelmiştir. İştirak çevresi Osmanlı ülkesinde genel anlamda “sol” ve dar anlamda ise “sosyalizmi” hem siyasal bir hareket olarak hem de basın yoluyla ortaya konulan bir düşünce akımı olarak ilk kez tartışmaya açan İştirakçi Hüseyin Hilmi Bey onun çevresinde toplanan ve bazen parmakla sayılabilecek kadar az bir insan topluluğunu ifade eden bir entelektüel gruptur. Kendilerini sosyalist olarak tanıtmakla beraber, karşıtlarınca işçi haklarının ve işçi grevlerini bir tür ün-nam yapma aracı olarak kullanan ve fikir kulübü olmaktan ziyade bir geçim yolu, iş ve meşgale endişesiyle bir arada bulunan bir çevre şeklinde tanımlanır (Tekin, 2016:173).

2.2.3. Osmanlı'da Kurulan Diğer Partiler ve Örgütler

Osmanlı Sosyalist Fırkası kapatıldıktan sonra Hüseyin Hilmi sürgüne gönderilmiştir. İktidar düştükten sonra İstanbul'a dönebilmiş ve 1919 Şubat'ında Osmanlı Sosyalist Fırkasını bu defa Türkiye Sosyalist Fırkası ismi altında canlandırmıştır. İstanbul'un itilaf güçleri tarafından 16 Mart 1920'de resmi olarak işgal edilmesinin ardından TSF'nin işçiler arasındaki etkinliği artmıştır. Söz konusu gelişmeyi takip eden aylarda geniş bir işçi kesimi TSF'yle bağlar kurmuştur. TSF bu dönemde kazlıçeşme tabakhane işçileri, Haliç ve Kasımpaşa tersane işçileri, Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefain çalışanları, Tramvay, Tünel ve Elektrik şirketleri personeli arasında hızla örgütlenmiştir. Yürürlükteki cemiyetler kanunu sınıf temelli sendikaların kurulmasına izin vermediği için TSF'ye bağlı işçi derneklerinin parti şubeleri olarak teşkilatlandığını vurgulamaktadır. TSF'nin etkin olduğu en önemli işçi hareketleri, Tramvay, Elektrik ve Tünel şirketlerini kontrol eden çok uluslu bir şirket hedef alınmıştır. 1920 Mayıs'ında tramvay ve tünel işçileri dört gün ve on üç saat süren bir

grev hareketine girmiş ve neticede taleplerinin birçoğu şirket tarafından kabul edilmiştir. 1921 yılının ilk yarısında tramvay, tünel ve elektrik işçileri taleplerini ortaklaştırmışlar, Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefain çalışanlarından desteğini alarak 1921 Ağustos'unda İstanbul'da bir genel grev eşiğine girmiştir. Tramvay işçilerinin büyük çoğunluğu 26 Ocak 1922 tarihinden başlayarak greve çıkmıştır. Ancak bu grev 6 Şubat itibarıyla yenilgiye uğramıştır ve Hüseyin Hilmi sabotaj gerekçesiyle tutuklanmıştır (Ülker, 2013:244-245).

Aynı yıllarda İstanbul'da, ikinci bir sosyalist kuruluşta sol işçi derneklerini birleştirme ve bir sosyalist işçi federasyonu şekline getirme çabası içindedir. Bu siyasal kuruluş Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fıkrasıdır (TİÇSF). Teorik doktriner temel bakımından, Hüseyin Hilmi'den çok üstün olan kimselerin yönettiği bu kuruluş TSF'nin elinde olan işçi hareketleriyle ilgilenmek yerine, daha sistemli bir yola giderek işçi derneklerini ele geçirmek istemişlerdir. TİÇSF, Türkiye İşçi Derneği adı altında kendi işçi örgütünü kurup işçileri örgütlemeye çalışmıştır. Bu iki örgütün amacı Türkiye'deki bütün işçi örgütlerinin ulusal düzeyde bir işçi kuruluşunda bir araya getirmektir. Bu amaçla diğer işçi örgütleriyle birçok toplantı düzenlemesine karşın istenen sonuca ulaşılmamış ve bu dönem içinde merkezi bir işçi örgütü kurulamamıştır. TİÇFS 22 Eylül 1919'da kurulmuş, 1924 yılında kapatılmıştır. TİÇFS çevresi TSF'nin aksine, Ulusal Kurtuluş Savaşı Ankara Hükümeti'ni hep desteklemiştir (İleri,2009:133-134).

TİÇSF, Türkiye İşçi Derneğini (TİD) ele geçirerek işçiler arasında bir birlik yaratmaya çalışmıştır. Bu dönemde İstanbul'da belli başlı iki Marksist kuruluş vardı. Bunlardan biri yerli azınlıkların hakim olduğu Beynelmillel İşçi İttihadı (Bİİ) diğeri ise Aydınlık çevresinin yönettiği Türkiye İşçiler (İşçi) Derneğidir. TİD Merkez-i Umumisi 1922 Temmuz'unda İstanbul'daki bütün solcu partiler ve işçi kuruluşlarına birleşmeyi görüşmek üzere çağrı yapmış ancak umulan birlik gerçekleşmemiştir. TİD ile aynı dönemde faaliyet gösteren Bİİ, Komintern-Kızıl Sendikalar Birliği (Profintern) bağlıdır. Bİİ Profintern'in ikinci kongresinde Anadolu Kızıl Sendikaları ile birleşme kararı almıştır. TİD İstanbul'daki çapındaki birleştirme çabalarının başarısız olmasının ardından 1919 seçimlerinde tek işçi mebusu olarak Meclis'e giren Numan Ustanın girişimleriyle işçi teşkilatlarının yeniden birleştirilmesi gündeme gelmiştir. Birleşme, şehirlerde ve sanayi merkezlerinde birer Amele Dernekleri Birliği kurulmasıyla

başlayacak ve ülke çapında bir üst örgüt olarak “Türkiye Dernek Birlikleri İttihadına” varılacaktı. Aydınlık çevresi ve genel olarak sol kuruluşlar bu girişimi olumlu karşılamıştır. Ancak aynı günlerde İstanbul’da kurulan Umum Amele Birliği (İUAB) işverenlere yakın bir dernek olduğu gerekçesiyle Aydınlık grubunun olumsuz tavrıyla karşılaşmıştır. İzmir İktisat Kongresi’ne katılan işçileri temsilen katılan ve daha sonra Türkiye Amele Birliği adını alan İstanbul Umum Amele Birliği 1924 yılının ilk aylarına kadar yaşayabilmiştir. (Çelik, 2010:77).

2.3.CUMHURİYET DÖNEMİNDE SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ

2.3.1. 1923-1946 Yılları Arasında Sendika-Siyaset İlişkisi

2.3.1.1.Amele Teali

Amele Teali 1924-1926 yılları arasında işçi eylemlerinde çok önemli bir rol oynadı. Bu yıllar Kemalist işçi önderlerinin işçinin başına çorap ördükleri devrin en hareketli zamanı sayılır. İstanbul Sendikalar Birliği “Amele Teali”, 1924 yılının Ağustos ayında sosyalistlerin öncülüğünde kuruldu. Kuruldu ama hükümet yetkileri kuşkulandı. İlk fırsatta 1 Mayıs Bayramı’nın kutlanması dolayısıyla broşür yayınlanmasını bahane edilerek birliğin sosyalist önderleri tutuklandı. Hükümet Meclis’te iş yasası tasarısını gündeme aldığı sırada Amele Teali 13 Şubat 1925 tarihinde on dört sendikadan, yüz elli delege toplandı. Sendikaların üyeleri o zamana kadar otuz bin işçiyi aşıyordu. Toplantıda Amele Teali’nin kendi yasa tasarısının hazırlanması için bir komisyon seçildi. Bu iş yasası tasarısı 21 Şubat 1925 yılında bir daha toplanana ve bu defa Büyük İşçi kongresi adını alan kongrede yeni baştan görüşüldü (Bozkaya, 2006:16-17).

1925 yılında cemiyetler tarafından düzenlenen “Ulusal sendikalar zirvesi” niteliğindeki toplantıya Türkiye’nin dört bir yanından çeşitli sendika ve derneklerden temsilciler katıldı. Bu toplantı sonunda kurulan komisyon mesai saatleri ile ilgili bir yasa tasarısı hazırladı ve TBMM’ye sundu. Bu gelişmeler yaşanırken aynı dönemde Şeyh Sait İsyanı patlak verdi. Bu isyan beraberinde getirdiği Takrir-i Sükun Yasası itibariyle, Türk örgütlenme ve sendikacılık tarihinde bir dönüm noktasıdır. Amele Teali

Cemiyeti ideoloji itibariyle cumhuriyetçiydi ve bu doğrultuda doğudaki bu rejim karşıtı isyanı protesto etti. Fakat her ne kadar rejim taraftarı olsa da, Amele Teali Cemiyeti de tüm diğer işçi örgütleri gibi 1925 yılında çıkan Tahrir-i Sükun yasasının baskıcı uygulamalarından nasibini almaktan geri kalmadı. Tüm işçi hareketlerinin ve örgütlenmelerinin ortadan kalkmasıyla birlikte, Amele Teali Cemiyeti de 1928 yılında kapatılmıştır. Fakat bu cemiyetin önderleri, daha sonra tek partili dönemin sona ermesiyle birlikte yeni kurulan birçok sendikanın kurucu olmuşlardır (Sendika, 2007).

Amele Teali Cemiyeti 23 Nisan'da yaptığı toplantıda, iş yasası tasarısının maddeleri üzerindeki tartışmalarından sonran, bunların işçi lehine değiştirilmesi ve gerekli yerlere başvurulması ve ilgili işçi derneklerinin görüşlerinin saptayarak gerekçeli bir tasarı hazırlanmasını kararlaştırmışlardır. Cemiyet, tasarı üzerindeki görüşlerini şu dört noktada toplamıştır. Tarım işlerinin yasa tasarısının kapsam dışı tutulmaması, tasarının on beşten az işçi çalıştıran işyerlerinde uygulanması ve günlük iş sürelerinin on saat olarak belirlenmesi ve tasarıda işçileri hastalıklara karşı koruyucu kurallar konulması (Todaie, 2016).

2.3.1.2. Tek Partili Dönem de Yaşananlar

1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu dönemde yaşanan siyasi olaylar; 10 Kasım 1924'de Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHP) adını almıştır Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bir muhalefet partisi olarak 17 Kasım 1924 tarihinde kuruldu. Kurucuları arasında Ali Fuat Paşa, Kasım Paşa, Adnan Bey, Rauf Bey vardı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kuruluş sırasında bir beyanname yayımlayarak amaçlarını ortaya koydu. Parti bunun yanında bir de program kabul etti. Programa göre, parti hem siyasal, hem de ekonomik yönden liberal hüviyetteydi. 1925 yılında Şeyh Sait Ayaklanması oldu bunun neticesinde, Tahrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin verdiği güçle hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın üç Haziran'da kapatılmasına karar verdi. Şeyh Sait Ayaklanmasının siyasal sonuçları tek parti yönetiminin kurulması sürecinde önemli bir dönüm noktası oldu. Ayaklanmadan sonra ülkede yeni başlamış olan çok-partili hayat daha doğum anında sona erdi ve

Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükümetin tüm ülkede otoriter bir yönetim kurmayı başardı (Tuhis ,2009).

Daha sonra çok partili yaşama geçmek için kurulan bir diğer parti ise, Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır (SCF). 1930'daki güdümlü SCF deneyimli sayılmazsa da, CHP, tek partili bir sistem içinde muhalefetsiz iktidardaydı. Bu sistemde anlamlı olan sadece tek partinin varlığı değildi. Daha da önemlisi parti ile hükümet arasında bir ayırım olmamasıydı. Bu dönemde yaşanan SCF deneyimi, işçilerin yönedikleri ve soludukları bir adres oldu. Liberal SCF'nin kısa programında işçileri ilgilendiren bir husus yoktu. Ancak yine de işçilerden ve yoksullardan SCF'ye yönelik bir destek olduğu görülmüştür. İşçiler SCF vesilesiyle eylemler yapmıştır. SCF yöneticilerinin İzmir'e gelişinde ön safta yer alan liman işçileri 6 Eylül 1930 günü İzmir'de SCF'ye destek için grev ilan etti artan olaylar sonucunda Atatürk'ün emri ile Ağustos 1930'da kurulan SCF Kasım 1930'da parti yöneticileri tarafından kapatıldı. CHP bu olaydan ders çıkardı (Çelik, 2010:81).

CHP, 1927 kongresinde tüm dernekleri kontrol altına aldı. 1931 sonrasında ise, cumhuriyetçi güçleri tek bir çatı altında toplamak amacıyla birçok derneği (Türk Ocakları, Mason Locaları...) kapatan CHP, belli başlı kuruluşları da (Türk Spor kurumu) kontrolü altına alarak ve kendine uygun olanları (Türk Ocakları yerine Halkevleri) oluşturarak toplumsal yaşamdaki ağırlığını daha da hissettirmiştir. Toplumsal bazda, CHP hariç, en örgütlü ve gençlikle yoğun ilişkisi içerisinde olan iki kuruluş vardır: Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı (1936'da Türk Spor Kurumu adını aldı) ve halkevleriydi. CHP, tüm toplumsal kesimleri ve kontrolü altına almayı ve kendine bağlamayı amaçlıyordu. Partinin Mayıs 1931'de toplanan Üçüncü Büyük Kongresi'nde kabul edilen Türkiye'de sınıf kavramı reddediliyor ve "çalışma zümreleri" olduğunu belirtiyordu. CHP'nin Mayıs 1935'te toplanan Dördüncü Büyük Kurultay'ında Kabul edilen programın 68. maddesinde "işçi ve esnafın örgütlenmesi" ayrılmıştır (Kişi, 1997).

CHP'nin çalışma hayatına ve işçi sorununa yaklaşımı bütüncül bakışın uzantısı niteliğindedir. Bu çerçevede, Cumhuriyetin başlangıç yıllarında yönetim açısından özel bir "işçi sorunu" yoktu ve liberal olarak nitelendirilen 1920'li yıllarda, bir-iki istisna dışında, bu kesimin çalışma ve yaşama koşullarını düzeltici önlemler getiren hukuksal düzenlemeler yapıldı. 1930'lı yıllar ise siyasi ve iktisadi açılardan olduğu kadar, çalışma

hayatı açısından da değişimler getirdi. Siyasi açıdan bakıldığında, tek parti yönetimi giderek katılaşmakta ve kemikleşmekteydi. 1936 yılındaki Ceza Kanunu değişiklikleri ile cemiyetlerin kuruluşunda öz izin sistemi getirerek, CHP dışında siyasi parti kurulmasını engelleyen 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu, bu sürecin en önemli bileşenleri arasındadır (Makal,2006:2).

2.3.1.3. Bu Dönem de İşçilere Yönelik Yapılanlar

Bu dönemde işçi hareketlerine ise bir yandan Osmanlı dönemindeki işçi örgütlerinin nitelikleri ve faaliyetleri diğer yandan da yeni siyasal yapının ilkleri çerçevesinde yaklaşılmıştır. Osmanlı döneminde, işçi örgütleri faaliyetlerini çalışanlarının sosyal ekonomik hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmekle sınırlı tutmuşlar, siyasal hareketler içinde de yer almışlardır. Osmanlı devletinin parçalanması sürecinde çeşitli milliyetçilik akımlarının etkisiyle hızlanan ve yapılan işçi örgütlenmeleri azınlık milliyetçiliklerinin karargâhları haline gelmiştir. Benzer şekilde sosyalist hareketlerde bir taraftan kendilerine bağlı işçi örgütleri kurmaya diğer taraftan da mevcut işçi örgütleri üzerine hâkimiyet sağlamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte birinci tehlike kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Sınıf esaslı yapılanmalara ise karşı olunduğu İzmir İktisat Kongresi'nde Gazi Mustafa Kemal'in açılış konuşmasında açıkça ortaya konulmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne diğer kesimlerinin yanı sıra işçilere de "işçi grubu" adı altında katılmışlardır. Kongrede işçi grubu çalışma hayatının ilgilendiren bir dizi talepte bulunmuşlardır. Dile getirilen taleplerin kısa sürede yasalaşıp uygulamaya konulması söz konusu olmasa da işçi grubu, adeta, Cumhuriyette çalışma hayatıyla ilgili bir program sunmuştur (Deliçan, 2016:8-7).

2 Aralık 1923 tarihinde Şark Şimendifleri işçilerinin başlattıkları grev iş yasası tartışmalarını Meclise getirmiştir. Aslında iş yasası tartışmaları Tatil-i Eşgal yasasının Mecliste görüşülmeye başladığında konu edilmiş ancak bir sonuç alınamamıştır. 1923 yılında anılan grev nedeniyle ve yapılan tartışmalar sırasında Mecliste konu olan iş yasası tasarısı, 1924 yılında hazırlanabilmiş, 1925 yılında Mecliste ilk görüşmeler yapılmıştır. Tasarı Meclis gündeminde üç yıl kalmasına karşın yasalaşmamıştır. 1924 yılında çıkarılan Anayasa klasik manada ferdiyetçi ve liberal bir devlet modelinin tipik

bir örneğidir. Bu anayasayla dernek kurma hak ve özgürlükler tanınmıştır. 1925 yılında yürürlüğe giren 1929 yılında kendiliğinden yürürlükten kalkan Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükte kaldığı sürece dernek kurma, siyasi ve mesleki anlamda örgütlenme olanağını ortadan kaldırmıştır. Aynı yıl içerisinde Memurin Kanunu çıkarılmış, 1 Mayıs günü “Bahar Bayramı” olarak kutlanması kararlaştırılmıştır (Önsal, 2010:34-35).

1936 yılında çıkarılan iş kanunu siyasi faktörü, 1935’te CHP programı, işçinin ve çiftçinin haklarını devlet güvencesine alır. Böylece 1936’da Haziranda kabul edilen İş Kanunu ekonomik kontrolünün siyasal kontrolle bütünleştirilmesi için atılan önemli ve somut adım olur. Cumhuriyetin yönetimi çalışan sınıfları kendi siyasal kontrol alanı içine almak ister bu bakımdan 1936 yılı belki geç kalınmış bir vakittir. 1924’ten başlamak üzere yaptığı hamleler, çalışanların siyasal kontrolün ertelemek istemediğini göstermiştir (Çakmak, 2007:132). Dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından “Türkiye’de iş hayatını yeni rejimin istediği uyuma sokacağı” öngörülen İş Kanunu, içerisinde hazırlanmış olduğu dönemin ekonomik, toplumsal ve siyasal niteliklerini yansıtan bir metin olmuştur. Bu kanunu amaçları, devlete hizmette dayanışmayı öngören yeni ideolojiye uygundu Yasa’nın en önemli yanlarından bir; sistematik ve teknik açıdan iyi hazırlanmış bir yapı içerisinde, belirli bir amaç-araç bağlantısı çerçevesinde, hem bir içsel tutarlılık, hem de bir dışsal tutarlılık sağlamaya yönelmiş ve bunu başarmış olmasıdır. İçsel tutarlılık, yasanın değişik bölüm ve hükümleri arasındaki tutarlılığı, dışsal tutarlıksa yasanın düzenlemeleriyle, iktisadi, sosyal, siyasi dışsal koşullar arasındaki tutarlılıktır. Yasada, dönemin siyasi ve iktisadi koşulları ve egemen ideoloji çerçevesinde; amaçlar ve bunlara ulaşmak için gerekli araçlar da... iyi kurgulanmıştır. (Akçay, 2010:45).

1936 3008 sayılı kanunun bireysel iş ilişkileri alanında çalışanları koruyucu hükümler içeren yasa, toplu iş ilişkileri alanında ise otoriter bir nitelik taşıyordu. Sendika örgütlenme konusunda herhangi bir düzenleme yapmayan kısmi yetkilerle donatılmış bir işçi, temsilciliği kurumu getiren, iş mücadelesi aracı olarak grev ve lokavtı kesin bir biçimde yasaklayan yasa, toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünü tahkim mekanizması aracılığıyla devletin egemenliğine bırakmaktaydı. Bu düzenlemelerle yasa dönemin sınıfların veya sınıf mücadelelerinin reddi üzerinde yükselen halkçılık anlayışını yansıtmaktaydı. Kuruç ise, İş Kanunu’na ilişkin değerlendirmelerini şöyle yapmaktadır. Ona göre, daha CHP’nin 1931 Programında, dayanışmacı bir sosyolojik

anlayış içerisinde, zımni bir “sosyal anlaşmanın” koşulları ortaya konmuş durumdadır. Toplumsal kesimleri bu anlaşmanın koşulları sunmakta; özel kesime kendi sermaye birikiminin hangi koşullarda gerçekleştirdiğini ifade edilmekte, bu karşılık yönetime de, ekonomiyi devletçilik gibi yeni bir ilke ile yürütme olanağı sağlanmaktadır. Programdaki bu görüşler, işçi kesimi açısından İş Kanunu ile somutlaştırmaktadır. İş konuna ilişkin olarak, liberal ya da toplumsal örnekleriyle nitelendirebilecek olan bir sosyal mutabakattan söz edilemez. Bu süreci, liberal ve sosyal sözcüklerinin çıkararak, olsa olsa zımni ve zorunlu bir mutabakat olarak nitelendirebiliriz. Türkiye’de tek partili dönemde fiili koşulları nedeniyle mümkün olmayan sendika özgürlüğü, 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu’nun sınıf esasına veya adına dayalı cemiyet kurma yasağı ile hukuken de olanaksız hale gelmiştir (Ata.boun., 2002).

2.3.2. 1946-1960 Yılları Arasında Sendika-Siyaset İlişkisi

2.3.2.1. 1946 Sendikacılığı: Özgür Sendikacılığın Kısa Ömrü

1946 yılı Türk siyasal hayatı açısından bir dönüm noktasıdır. Zira Dünya’da ve Türkiye’de siyasal ve ekonomik konjonktür gereği tek parti yönetimi artık devam ettiremeyeceği anlaşılmış, Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişiklikler ile birçok siyasal partinin kurulmasının yolu açılmıştır. Çok partilikte arzulanan, farklı bakış açısına sahip partilerden ziyade, batı türü bir siyasal yönetim biçimini yeniden üretmeye çalışan partilerin oluşturulmasıydı (Bayır, 2011:46).

1946 yılı Haziran ayında “sınıf esasına dayalı cemiyet yasağının kaldırılması ile” kurulan sendikalar da o dönemde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)’nin etki alanında kalmıştır. 1946 sendikaları kendiliğinden bir işçi mücadelesinin ürünü olarak ortaya çıkmamış, dışarıdan siyasi müdahale ile oluşturulmuştur. Sosyalist partiler, yükselen bir sınıf mücadelesinin ve sendikal hareketin ürünü olarak ortaya çıkmamış, bu partiler kendi sendikalarını yaratmaya çalışmışlardır. Bu durum, özellikle batı gelişme çizgisinde önemli bir farktır. Britanya ile pek çok kıta Avrupası ülkesinde sınıf mücadelesi ve sendikal örgütlenmelerinden sonra sosyalist parti kurulmuştur. Türkiye’de ise partiden sendikaya gidilmiştir. Ancak 1946 sendikacılığı ile 1947 sendikacılık anlayışı

birbirinden taban tabana zıttır. 1946 sendikacılığı siyasetteki sol açılım doğrultusunda sınıf eksenlidir ve devletten, sermayedardan ve CHP'den bağımsızdır ve enternasyonalist karakter taşır. 1947 sendikacılığı ise güdümlü ve vesayet altında sendikacılıktır. Vesayet sendikacılığını var eden koşullar ise, tek partiden iki partili ve siyasi paternalist yapıya geçiş, vesayet aracı olarak anti-komünizm ve milliyetçilik, sınıf mücadelesini düzenleme aracı olarak devletçilik, siyasi vesayet aracı olarak sendikal hareket hukuk olarak sınırlanır (Akkuş,2012:547-548).

20.2.1947 tarih ve 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'un 5. maddesi, sendika-siyaset, sendika-siyasi parti ilişkilerini düzenlemiştir. Sendikalar Kanunu'nun 7. maddesi cezai yaptırımlar düzenlenmiştir. Buna göre sendikalar, 5. maddede belirtilen "siyasetle iştilal edilmesi" halinde mahkeme kararıyla üç aydan bir seneye kadar geçici ve devamlı olarak kapatılabilir. Sendikalara siyaset yasağının niçin konulduğunu, kanunun maddesi gerekçesinde şöyle açıklamıştır: sendikaların hür şekilde gelişmeye kavuşabilmeleri ve memlekette kendilerinden beklenen hizmetleri hakkıyla görebilmeleri için her türlü siyasi akım ve etkilerin dışında kalmaları zaruri görülmüştür. 5018 sayılı kanunla sendikalara getirilen yasal kısıtlamalar sendikaların tamamen "mesleki faaliyet" sahasına çekmeyi amaçlar niteliktedir. Yasa koyucunun sendikalara siyaset yapma yasağı koymasının temelinde henüz kuruluş aşamasındaki Türk Sendikacılığının, II. Dünya Savaşı sonrasında "Soğuk Savaş" döneminde giderek güçlenen ideolojik akımların etkisi altında kalabileceği, dolayısıyla sendikaların daha gelişmelerini sağlamadan farklı kamplara bölünerek zayıflayacakları, sendika sahası üstünlük kurabilmek amacıyla bir birleriyle çekişip asli görevlerini gereği gibi yapamayacakları kavgası yatmaktadır ([Arastirmax](#), 2016).

Gerçekten 1947 tarihli sendikalar yasasının tüm ağırlığı sendikaları siyasetten uzaklaştırma yönünde toplanmıştır. Yasa koyucu sendikaların siyasetle ilişkisini iki bakımından kesmek istemiştir. Birincisi, işçi ve işveren sendikalarına ancak işçi ve işverenlerin üye olabileceği hükmü bağlanmıştır. Böylece, işçi olmayıp da sadece siyasi misyona sahip olan kişilerin sendikaya girmeleri ve yönetimi ellerine geçirmeleri engellenmek istenmiştir. İkincisi, sendikaların siyaset alanında bir işlev görmelerini, siyasete katılmalarını, engellenmek istenmiştir. Dönemin iktidar partisi, 1947 yılında partiye bağlı bir işçi bürosu kurar. Bu işçi bürosu kanallıyla sendikaların kurulmasını özendirir. Ayrıca Çalışma Bakanlığı elliyle sendikalara ceza paraları adı altında

yardımında bulunduğu savunulmaktadır. Buna karşılık bazı sendikalardan devlet ve hükümet büyüklerine bağlılık telgrafları çekilmekte, işçilerin grev hakkı istemedikleri hükümet ve kamuoyuna duyurmakta, böylece bazı sendikaların siyasal iktidarının yanında olduğu ve sendika üyeleri tarafından desteklendikleri izlenimi verilmektedir. Ancak tüm sendikalar aynı görüşte değildir. Grev hakkı isteyen bazı sendikalar da vardır. Özellikle grev hakkının tanınması konusunda, siyasal iktidar ile bazı sendikalar arasında beliren görüş farklılıkları, siyasal iktidarı, bu sendikalara siyaset yasağının yaptırımlarını uygulamaya zorlamıştır (Todaie, 2016).

2.3.2.2. İki Sosyalist Parti Işığında Sendikalar

1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikler ardından sol gruplar içinde partileşme çabaları esas itibarıyla iki parti etrafında şekillenmiştir. Esat Adil Müstecaboğlu'nun kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Şefik Hüsnü Değmer'in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü partisi (TSEKP). Araştırmacılar arasında genel kanı, bu ikisi dışındaki diğer sol partilerin önemli bir varlık göstermedikleri yönündedir. TSP kuruluş dilekçesi 14 Mayıs 1946'da İçişleri Bakanlığına sunulmuştur. Esat Adil Müstecaboğlu'nun bu başvurusu hükümet tarafından kabul edilmiştir. Esat Adil TSP geleneği dışında gelen bir isimdi ve eski bir hukukçuydu (Bayır, 2011:54). Bu parti özellikle sendikalaşmaya çok önem vermiştir. O dönemde kurulan birçok sendikanın TSP ile ilişkisi bulunmaktadır (Atalay, 2009:39).

TSP'nin sendikalaşma modeli işkolu esasına dayanıyordu. Esat Adil'e göre Türkiye'deki bütün üretim ve işletme şubeleri (işkolları) kesin olarak saptanıp birbirinden ayırt edilmemeliydi. Bu işkollarında Türkiye çapında sendikalar kurulmalıydı. (Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası gibi). İl ve ilçelerdeki aynı işkolundaki işçiler Türkiye çapında sendikalara bağlanmalıydı ve son olarak saptanan işkollarının en az yarısı kadar sendika kurduktan sonra bu sendikalar Türkiye Sendikalar Federasyonu adı altında birleştirilmeliydi. Esat Adil konfederasyon ve il düzeyindeki işkollarına/işletmelere göre bağımsız sendikalar kurmak ve il düzeyinde sendika birlikleri fikrine karşı çıkıyor bunu karmaşık buluyor ve abes ile uğraşmak olarak niteliyordu. TSP 16 Aralık 1946 tarihinde kapatıldı (faaliyetleri durduruldu) ve yöneticileri hakkında, TSEKP yöneticileri ile birlikte dava açıldı. Ancak davada tek

mahkûmiyet Hüsâmettin Özdoğu'ya verildi. 1947 TKP davası olarak bilinen bu davanın sonucunda TSP 14 Temmuz 1948 tarihinde beraat etti ve beraat kararı kesinleşmesi üzerine TSP, ikinci kez 20 Temmuz 1950 Tarihinde yeniden kuruldu. Ancak ciddi bir varlık gösteremedi Haziran 1952'de TSP yöneticileri tekrar tutuklandı ve tutuklama partinin sonu oldu (Çelik, 2010:96-99).

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) 19 Haziran 1946 tarihinde Şefik Hüsnü Değmer önderliğinde kuruldu. TSEKP ulaşmak istediği gayeler mevcut koşullardan dolayı uzak ve yakın amaçlar olarak ikiye ayrılmıştır. TSEKP'nin uzak gayesi parti programının ikinci maddesinde şu şekilde belirtilmiştir; "geniş halk yığınlarından daha ziyade yoksullaşma sonucunda doğrudan iş gücünün sömürülmesini ortadan kaldırmak; büyük istihsal vasıtalarını milletin mülkiyetine geçirmek; bir sosyalist demokrasi içinde, bütün millet fertlerine yüksek bir geçim seviyesi ve mesut bir hayat sağlamak". TSEKP işçilerin sendikaların toplanması teşebbüslerini sürekli desteklemiştir. TSEKP girişimiyle kuruluşu gerçekleşen İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin ilk yayın organı olan "Bize Göre Görüşler" adlı broşürde sendikalaşmaya ilişkin tutumunu şu şekilde dile getirmiştir. " 18 yıldan beri her türlü teşkilat ve neşir vasıtalarından mahrum olarak yaşadık. Dünya'nın demokratik akışı karşısında artık bizim de varlığımız kabul edilmiş ve bizim de sözümüzün işitilmesi zarureti ve imkanı hasıl olmuştur. Ürkecek çekinecek günler çoktan geçti. Bir sınıf olarak yaşamak ve daha iyi bir hayat seviyesi sağlamak istiyorsak, sendikalarımız etrafında toplanalım ve teşkilatımızın kuvvetlenmesi için var gücümüzle çalışalım". TSEKP yayın organı sendika dergisi ile partinin kurulmasında rol oynadığı sendikalar 16 Aralık 1946 sıkıyönetim kararınca kapatılmıştır 1946 sendikacılığı da sona ermiştir (Celep, 2015:19-22).

2.3.2.3. Demokrat Parti Dönemi (DP)

7 Ocak 1946'da DP kurulmasıyla Türkiye'de yeni bir dönem başladı. DP, CHP iktidarının özellikle de sıkıyönetim altındaki yoğun baskıcı dönemde hızla örgütlenmişlerdir. DP'nin kısa sürede güçlenmesinin, daha önce yaşanan başarısız birçok partili yaşam deneyiminin bulunmasıyla ilişkilendirmek gerekmektedir. DP'yi hem çok partili sürecin temsilcisi, hem de en azından bir süre denetlenebileceği bir

muhalefet partisi olarak desteklenmiştir. DP basın özgürlüğünün en büyük savunucusu olmuştur. CHP 1947’de yapılması gereken genel seçimleri erkene alarak DP’nin beklenmeyen yükselişinin önünü kesmeye çalışmıştır. CHP muhalefeti yumuşatmak için Cemiyetler Kanunu’nda değişiklik yaparak sınıf esasına dayanan partilerin ve sendikaların kurulması olanağının sağlanmıştır (Yıldız, 2016:483).

Demokrat parti, Türkiye’ye politik yaşamının “milli irade” kavramıyla tanıştırmıştır. DP, sivil ve askeri yönetimde kendisine sadık, en azından siyasi olarak tarafsız olabilmesi için devletin kurumlarının meşruiyetini, kendinde cisimleştiğine inandığı milli iradeye dayandırmıştır. DP, halkı aktif siyasete bir şekilde katarak popülizmi politikaya taşımıştır. Siyasi iktidarın, en azından görünüşte, seçim sandıklarında belirlenmesi her zaman gerçekleştirilirse de halkın istekleri gündeme getirmiştir. DP’nin kendinden sonraki siyasi hareketler üzerinde derin bir etki bırakmıştır (İnan, 2006: 138).

DP 1957 seçimlerini kazandı. Fakat Meclis’teki iskemlelerin çokluğunu etmesine karşın aldığı oy oranı, yüzde elinin altına düşmüştü. Oyların bu dağılımı DP önderleri tarafından yenilgi olarak değerlendiriliyordu. Seçimlerden sonra ülkenin genel siyasi havası ve hükümet ile karşıt partiler arasındaki ilişkiler iyice kötüleşti. Seçimlerde hile yapıldığına ilişkin çok ciddi suçlamalarda bulunuldu. Buna karşılık iktidarın yanıtı, meclis iç tüzüğünde değişiklikler yaparak, partiler üzerindeki baskılarını ağırlaştırmak oldu (Kongar, 2011:154).

DP döneminde sosyal politikası; DP iktidara gelirken programında işçilere yönelik önemli ve olumlu ilkelere yer vermiştir. Yüksek enflasyon, bir pahalılık dönemi yaşanmış ve bu durumdan en çok işçiler etkilenmiştir. Yaşam ve çalışma koşulları bozulmuştur. DP programında daha adil bir toplum oluşturmaya dönük hükümler koymuştur. Programının 5. maddesinde “insan onurunun korunması için, çalışmak isteyen her işsiz yurttaşa iş bulunmasını, ihtiyarlık, hastalık ve sakatlık gibi durumlarda yurttaşların yardım görmeleri, demokrat bir toplumun başlıca amaçlarından sayarız” demişlerdir. 7. maddesinde ise toplumsal ve ekonomik amaçlarla dernekler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarının gerekli olduğunu söylemişlerdir. Toplumun bütün kesimlerine örgütlenme hakkının tanınması, yani sendika, dernek ve meslek kuruluşlarının serbest olarak kurulabilmesi ortaya çıkmıştır. Yine 7. maddesinde diyor ki

bütün bu meslek ve dayanışma örgütlerinin tüzel kişi olarak her türlü siyasal etki ve amaçlar dışında kalmaları koşulu ile işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz. Grev hakkının tanınmasının birçok işçi kuruluşu dışındaki örgütlerin tüzel kişi olarak faaliyetlerinin niteliğine bağlanmasını anlamak gerçekten güçtür (Özkandemirtas, 2014).

Bu dönemin önemli bir gelişmesi de DP iktidarın ilk yarısında 1951’de 98 sayılı ILO sözleşmesinin kabul edilmesidir. 1954 yılında ilk Çalışma Meclisi toplanmıştır. 1950-1960 arasında basın ve deniz işçileri ile sosyal güvenliğe ilişkin çıkarılan yasalar, 1959 yılında 7826 sayılı yasa ile sendika özgürlüğüne daha ileri güvenceler getiren ek dışında sendika özgürlüğü ve sosyal haklar konusunda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. 1950 sonrasında Türkiye sendikacılık hareketinin Amerikan sendikacılık anlayışının büyük etkisi olduğu ifade edilir. Ücret sendikacılığı, “parti üstü sendikacılık” anlayışı yoğunlaşmıştır. Grev hakkı DP’nin 29 Mayıs 1950 hükümet programında da tekrarlanmış ancak 15 Ekim 1951’de onaylanan programında grev hakkından ya da toplu sözleşme hakkından söz edilmemiştir. 1946’dan itibaren DP’ye yönelen işçi kitlesi 1957’ye kadar bu tavrının sürdürmüştür. 1957’den sonra haklarını alamayan ve durumlarında herhangi bir gelişme olmayan işçiler yavaş yavaş desteklerini çekmişlerdir. Bir ülkenin siyasal rejimi ve siyasal iktidar politikaları, dünya görüşü, o yasal düzenlemelerini, kurumsal yapılanmasını yakından etkileyen bir faktördür. Türkiye 1945’te çok partili hayata geçmesine rağmen 1961’e kadar çoğulcu demokrasinin tüm kural ve kaidelerine işlev kazandırabildiği söylenemez. Bu dönem bir nevi geçiş dönemi olmuştur. Dolayısıyla demokrasi ile beslenen sendikal hareket istenilen gelişmeyi gösterememiştir (Uçar, 2010:94-95).

2.3.3. 1960-1980 Yılları Arasında Sendika-Siyaset İlişkisi

2.3.3.1. Askeri Darbenin Sendikaya Getirdikleri

Askeri darbeden önce ülkede siyasal ve sosyal kriz yaşanmaktadır. İstanbul ve Ankara’da meydana gelen olaylar ülkede kardeş kavgasının çıkmakta olduğu izlenimi vermiştir. Diğer sebeplerin de etkisi ile ordu içerisinde bir grup subay 27 Mayıs 1960’da darbe gerçekleştirmiştir. Bu darbe, darbe taraftarları toplumsal kesimler tarafından

krizin aşılması için olumlu bir adım olarak görülmüştür. Bu kesimler aslında demokrasiye ve halkın iradesine şüphe duyuyorlardı. Normal yoldan CHP iktidara gelecek toplumu şekillendirilmesinde ümidi kesmiş olan bürokratik-askeri elitler, askeri darbeyi bir kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir (Akıncı, 2014:61).

23 Haziran 1960 günü MBK, siyasal alana yönelik önemli bir müdahalede bulunarak bütün siyasal toplantılara yasak getirdi. Partilerinin ocak-bucak teşkilatları kapatıldı. Bu girişimler devam etti 7 Temmuz'da bu kez bütün siyasi faaliyetler yasaklandı. Bu süreçte Komite içinde görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Komite içinde seçimlerin çok daha ileri bir tarihe atılmasını ve artık orduya dönmesi mümkün olmayan Komite üyelerinin yeni bir parti halinde örgütlenmesi konularında ısrar eden bir grup oluşmuştur. Bu gruba karşı, İsmet İnönü'nün siyasal etkisine açık ve CHP'ye sempati duyan, bu meydana olağan siyasal hayata daha çabuk geçilmesin isteyen bir başka grup mevcuttu (Taşkın, 2014:69-71).

1961 yılında hazırlanan anayasa %62'lik halk desteğiyle yürürlüğe girdi. Bu anayasada mecliste dört yüz elli milletvekilinin yanında yüksek öğrenim görmüş yüz elli kişiden oluşan "Cumhuriyet Senatosu" da kurulacaktır. Aynı yıl içinde yeni partilerin kurulmasına izin verildi. Türkiye'de demokrasiye yeniden adım atılmaya başlandı. Ekim 1961 seçimlerinde CHP birinci parti olmasına rağmen beklediği oyu alamadı. Türkiye ilk defa Koalisyon hükümetleriyle tanıştı. Fakat bu koalisyon hükümetleri pek kalıcı olmadı ve dört senede üç farklı İnönü hükümetleri istifayla son buldu. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri de, İnönü Hükümetinde Çalışma Bakanı olarak görev yapan Ecevit'in grev yasasını çıkarmasıydı. 24 Temmuz 1963'te Çalışma Bakanı Ecevit'in gayretiyle 274 sayılı Sendikalar Yasası ile İlk kez grev hakkını tanıyan 275 sayılı Toplu Sözleşme Grev Yasası çıkartıldı (Bıçakçı, 2013:26-27).

1961 Anayasası, dönemin koşullarına göre oldukça çağdaş ve demokratik bir yapıda hazırlanmıştır. Anayasa'da ilk defa sosyal devlet uygulamalarına geniş yer verilerek, işçilerin sendika kurma, sendikalara üye olma ve üyelikten ayrılma hakkı güvence altına alınmıştır. Anayasanın 46. maddesine göre, "işçiler ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptir" denilmektedir. Anayasanın 47. maddesi ile de Türkiye'de ilk kez grevli toplu sözleşme hakkı tanınmıştır. Grev ve lokavt hakkı,

daha önce, 1936 tarihli, 3008 sayılı İş Kanunu'nun 72. maddesi ile yasaklanmıştır. 1961 Anayasası'nın 7. Maddesi gereğince hazırlanan "274 sayılı Sendikalar Kanunu" ile "275 sayılı Toplu sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu" 15 Temmuz 1963'te TBMM'de kabul edilerek, 24 Temmuz 1963'te yürürlüğe girmiştir. 274 sayılı Sendikalar Kanununun 2. maddesinin birinci fıkrasında işçilere sendika kurma özgürlüğü hem işkolu hem de işyeri düzeyinde olanaklı hale getirilmiştir. 274 sayılı Kanununun 10. maddesinde Anayasa'daki koşullara aykırı faaliyet yürütmeyen sendikalar, milletlerarası işçi ve işveren teşekküllerine serbestçe üye olabileceği belirtilmiştir. 275 sayılı Kanun 16. maddesinde, sendikaların yasak siyasi faaliyetleri belirtilerek; "bu kanuna göre kurulan mesleki teşekküller: siyasi partilerden veya onlara bağlı teşekküllerden herhangi bir sûretle maddi yardım kabul edemez ve onlara maddi yardımda bulunamaz ve onların teşkilatı içerisinde yer alamazlar; bir siyasi partinin adı altında mesleki teşekkül kurulamaz" denmiştir (Millioğulları; 2007:34-37).

1961 Anayasasınının 46. maddesi ile Türkiye'de ilk defa memurlara sendika hakkı tanınmıştır. Ancak Anayasasınının 46. maddesinin ikinci fıkrası "işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin bu hakları kanunla düzenlenir" demek sûretiyle çalışanlar arasında bir ayırım yapılmasına neden olmuştur. Bu maddeden anlaşılacağı gibi memurlar için ayrı bir yasal düzenleme yapılacaktır. Böylece memurlar işçilere oranla daha sınırlı bir sendika hakkı verileceği ortaya çıkmaktadır. "yüzyılımızın en önemli temel haklarından biri, hatta sosyal devlet çağındaki etkisi bakımından bir numaralı olanı grev hakkıdır. Bu hak ile sosyal sınıflar (işveren ve işçiler) arasındaki çıkar çatışmalarını barışçıl yoldan çözme olanağı sağlanmaktadır. 1961 Anayasası memurlara grev hakkı konusunda, sendika hakkı gibi özgür davranmamıştır. Sendika hakkı 46. maddeyle bütün çalışanlara ayırım gözetmeksizin tanınmışken grev hakkı yalnız işçilere tanınmıştır (Bibilik, 2008:48-49).

2.3.3.2. Döneminin Sendikacı-Siyasi Parti İlişkisi

Türkiye İşçi Partisi (TİP) Adalet Partisinin sendikayla ilişkisi olmuştur. Türkiye İşçi Partisi, 13 Şubat 1961'de 12 sendikacı tarafından kurulmuştur. TİP'in kurulmasıyla birlikte Türkiye'de sınıfsal ideolojinin sendikal mücadelede etkinliği artmıştır. TİP'in kurulmasında kısa bir süre sonrada 1960'da kurulan Türkiye Sosyalist Partisi' de TİP'e

katılmıştır. Partinin büyük bölümü sendikacılardan oluşması dolayısıyla bu kesimin parti yönetiminin elinde tutabilmesi amacıyla yönetimlerin her kademesi “işçi kesiminin” %51 çoğunlukla temsili ilkesini parti tüzüğüne koymuştur (Millioğulları, 2007:52).

Kurucu Meclis üyesi olan sendikacı Ömer Karahasan bu süreci şöyle anlatmaktadır; TİP’in en başta genel özelliği, iktidara gelip geçmiş partilerin işçilere ve işçi meselelerine sırt çevirisinin sonucu olarak doğmuştur. Uzun yıllar sendikacılar, kendi aralarında bazılarının milletvekili olarak Meclise seçtirilmesi öteki partilerden istenmiş, beklenmiş ve bu yolda birçok çabalar gösterilmiştir. Fakat büyük partiler sendikalara birkaç kişilik kontenjan tanımış, seçilen sendikacılar milletvekili sıfatını işçi olarak değil, parti milletvekili olarak kullanmışlardır. Zaten sendikacılar arasında seçilen milletvekillerinden çoğu ikinci bir seçime aday gösterilmemiş veyahut kazanma şansı çok zayıf olan liste sonlarına gösterilip kazanamayınca tekrar sendikacılığa dönmemiş ve işadamı olarak hayatlarını devam ettirmeyi daha yararlı bulmuştur (Koç, 1997:19).

Adalet Partisi (AP) 11 Şubat 1961 tarihinde kuruldu. 27 Mayıs’dan duyulan mağduriyet hissi ve bu harekete karşı alanları bir araya getirme isteği AP’nin harcında yer alan en kuvvetli unsurlardandır. Kurucuları her şeyden önce AP’nin tabanına seslenmeyi amaç edinmiş bir parti yaratma arzusu içindeydiler partinin ismini DP’lilere layık gören muameleden duyulan hoşnutsuzluğu ifade ediyordu. AP belki kurucularını da şaşırtan bir biçimde hızla büyüdü. Kurucular kapatılan DP örgütleri yeniden harekete geçerek böyle bir ivmeyi yakalayabildiler (Açıkgöz, 2013:50).

1963 yılında tek bir sendikacı milletvekili vardır o da AP üyesi idi. 1965 seçimlerinde TİP 15 milletvekili çıkarmıştır. Bu milletvekilleri arasında üç kişi de sendikacıdır. Bu seçimlerde AP listesinde de dört sendikacı merkez kontenjanından seçilmiştir. TİP listesinde üç sendikacı-milletvekilinin meclise girmesi çok farklı bir çizgide muhalefetin şekillenmesine sebep olmuştur. İktidar partisi AP’li sendikacı milletvekilleri ile TİP’li sendikacı milletvekilleri arasında sendikal haklar konusunda zaman zaman önemli fikir ayrılıkları yaşanmıştır. TİP’li milletvekilleri anayasa aykırı olduğunu savunarak lokavta karşı çıkmışlardır. AP’li sendikacı milletvekillerinden Turgut ise birbirlerinden ayıramaz tamamlayıcı olan Türk işçi ile işveren arasında... yurdumuzun kalkınması, daha müreffeh Türkiye idealinin gerçekleşmesi gibi ana

davalarda ihtilaflar bulunamaz diyerek TİP’li milletvekillerini eleştirmişlerdir. 12 Ekim 1969 milletvekilli seçimlerinde toplamda on iki sendikacı meclise girmiştir. Bu dönemde ilk defa CHP’den milletvekilli seçilmiş sendikacılara rastlıyoruz (Uçar, 2010:106).

2.3.3.3.1971 Askeri Müdahalesi ve Sonrası

1971 yılında 12 Mart günü askeri hükümete verdiği muhtırayla başlayan ve 17 Ekim 1973 seçimleriyle kapanan ara dönem 12 Mart dönemi olarak Türkiye’nin siyasi tarihinde yerini aldı. 26 Mayıs günü sıkıyönetim ilan edildi demokratik hak ve özgürlükler, dernek ve sendika hakları sınırlandırıldı. Memurların sendika kurmaları yasaklandı. 12 Mart yıllarının baskısı ve yarattığı siyasi gerilim aynı ağırlıkta olmasa da işçi ve sendika hareketi üzerinde de hissedildi. 1971-1972 yıllarında önemli grevler ertelendi, durduruldu. Sıkıyönetim komutanlıkları toplu pazarlık müzakerelerini kontrol altında tuttu, kimileri müdahil oldu. Türk-iş ve Disk yayınladıkları bildirimlerde 12 Mart muhtırasını desteklediklerini açıkladılar. 70’ler Türkiye’de sosyalist solun işçi sınıfı içinde en yaygın ve derin bağlar kurduğu, işçi ve sendika hareketi üzerinde en etkili olduğu dönem oldu. 70’lere doğru sınıf hareketinin sol üzerindeki etkileri de belirginleşmeye başlamıştır. Sendika rekabetinden ve devletin bu noktadaki müdahalesinden çıkmış olsa da sonuçlarıyla bunu da aşan, sendika hareketinin yön veren ve hatta genel olarak solun şekillenmesi de etkili olan bir sınıf tavrı, parlamentoyu etkilemeye yönelik bir siyasi genel grev olarak tarihinde derin izler bırakmıştır. (Şafak, 2013:123-124).

Türkiye 12 Martla başlayan sessizliğin ardından 1973 genel seçimleri ve 1974 genel affıyla birlikte yeni bir döneme girer. Sol toparlanmaya ve yeniden şekillenmeye başlamış, Fikir Kulüpleri federasyonu (FKF) ve Dev-Genç çizgisinde gelen öğrenci gençlik, 1970’lerin Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesinde (THKP-C) örgütlenir. Sonra, çoğu bu yapılara genel pek çok siyasi çizgi/hareket doğar. 70’ler Türkiye’de sosyalist solun işçi sınıfı içinde en yaygın ve en derin bağlar kurduğu işçi ve sendika hareketi üzerine en etkili olduğu dönem olacaktır. 1974’te Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), 1975’te Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulur. TKP, 1973 atılımıyla özellikle 1975

sonrasında işçi ve sendika hareketi içinde çok etkilidir (Çalışmatoplum, 2014).

1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Hareketi nedeniyle sendikal eylemler azalmış, 1974 sonrasında ise çeşitlenerek artış göstermiştir. 1975 yılında Türk-İş'in, işverenlerin çeşitli işkollarında izledikleri sendika karşıtı politikalar protesto etmek amacıyla İzmir genelinde bütün işyerlerinde gerçekleştirdiği eylem, ilk genel grev denemesi olması bakımından sendikal hareket için oldukça önemliydi. Bu dönem aynı zamanda sendikal hareketin siyasallaşmaya başladığı dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde siyasal iktidarların kendi yandaşlarını işyerlerine yerleştirdikleri ve bu yolla sendikalara da etkinlik sağlamaya çalıştıkları görülür. 22 Ekim 1976 Tarihli Ankara'da sekiz sendikanın katılımıyla Hak-İş'in kurulması da sendika-siyaset ilişkisinin yoğunlaştığı dönemlere rastlar (Han, 2012:51).

1973 genel seçimlerinde CHP listesinde beş sendikacı milletvekili seçilmiştir. AP'den Tek Gıda-İş Bakan Vekili Orhan Sorguç ve Hüseyin Özdemir seçilmiştir. 1977'de CHP'den altı sendikacı TBMM'ye girmiştir. AP'den üç milletvekili seçilmiştir. MSP'den Hak-iş Genel Başkanı Yasin Hatipoğlu olmak üzere 1977 genel seçimlerinde Toplam on sendikacı parlamentoya girmiştir (Arastirmax.com, 2016) .

2.3.4. 1980'den Günümüze Sendika-Siyaset İlişkisi

2.3.4.1. 12 Eylül Darbesi

1971 müdahalesi sonrasında yaşananlar aslında 1980 darbesinin temellerini atmıştır. Bu dokuz yıllık süre içerisinde bir dış etken olarak soğuk savaşın Türkiye'ye tesirleri yanında içeride gerçekleşen kentleşme, soğuk savaşın sosyal-ekonomik ve sosyal-kültürel dönüşümlerini iktisadi, sosyal ve kültürel hayata etkileri işçi sınıfının sendikal hareketleri de olumsuz etkilenmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 harekâtından sonra yeni hükümet kuruluncaya kadar yasama ve yürütme yetkileri Milli Güvenlik Konseyince kullanılmıştır. Milli Güvenlik Konseyince DİSK, MİSK ve bunlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, tüm grev ve lokavtlar ertelenmiş, MGK'nın on beş numaralı bildirisinde belirtilen nedenler dışında hiçbir nedenle işçi çıkarılmayacağı belirtilmiştir. 1980 Askeri müdahalesi ile 1983'ün sonuna kadar toplu

pazarlık iş sözleşmesi dönemi askıya alınmıştır. Zorunlu sistem kullanılmıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi üç yıl süren bir ara dönem yaşanmıştır (Uçar, 2010:11).

12 Eylül 24 Ocak “istikrar” kararlarının uygulanabilmesi için bilinçli olarak gündeme getirilen bir politikanın adıdır. 1980’li yıllarda çok yönlü sorunlar yumağının içindedir. Bir yandan siyasal istikrarsızlık, diğer yandan ekonomik kriz, ülkenin gündemi belirleyen en önemli etkenlerdir. Bu koşullar altında ulusal ve uluslararası konjonktür, ordunun yönetime el koymasının uygun hale getirmiştir. AP ve CHP gibi iki büyük siyasi partinin bir araya getirilip, geniş tabanlı bir hükümet kurulmasını beceremeyen iç ve dış finans çevreleri yarattıkları kamuoyuyla ordunun yönetime el koymasının kaçınılmazlığı konusunda halk kitlelerinin ikna edebilmiştir. Nitekim askerler, bir sonbahar gecesi, daha öncede yaptıkları gibi Demirel Hükümeti’ni devirmişler ve yönetime el koymuşlardır. Türk siyasal ve toplumsal yaşamının yeni baştan şekillenmesine neden olan bu gece yarısı darbesi, Washington’da “bizimkiler yönetime el koydu” biçiminde ve sevinçle karşılanmıştır (Işık, 1995:257-261).

Türk siyasal hayatında 12 Eylül 1980 darbesi kalıcı izler bırakmış bu durum, toplumda askerin siyasete müdahalesine karşı sert bir tutum olmasında çok etkili olmuştur. 12 Eylül darbesinin gerçekleşmesinde sivillerinde önemli payı olmuştur. Bir sorun çözme aracı olarak askeri darbeyi görme anlayışı aslında belirleyici ögedir. Darbe öncesi dönemde milletvekillerinin ve senatörlerin bazıları da dahil olmak üzere birçok kişi Genelkurmay Başbakanın ülkede sorunları çözmek için darbeden başka yol kalmadığının ima yoluyla veya açıkça ifade etmişlerdir. 12 Eylül öncesi dönemde askerin Sıkıyönetim Kanunu çerçevesinde kendine verilmiş olan geniş yetkileri kullanmadığına dair söylemler çıkmıştır. Fakat Kenan Evren bu suçlamaları reddetmiştir (Akıncı, 2013:40-42).

2.3.4.2. Yeni Anayasa ve Sendikaların Durumu

12 Eylül askeri darbe, 1982 anayasası halk oylamasıyla yürürlüğe girmiştir. 12 Eylül sonrasında sendika özgürlüğü ve sosyal haklar 1982 Anayasası ve 7.5.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. 12 Eylül sonrasında ekonomik ve siyasal istikrarsızlığın temel nedeni olarak kabul edilen 1961 Anayasası

tamamen değiştirilerek devlet yapısı yeni baştan şekillenmiştir. 12 Eylül sonrasındaki sendikal düzenlemelerde ise 1947 Sendikalar Kanunu ile 1970 tarihli 1317 sayılı yasanın Anayasa Mahkemesince iptal edilen maddeleri temel alındı. Yeni önemler ile bir baskı grubu olarak sendikalar ILO ilkelerine aykırı biçimde ekonomik, demokratik ve siyasal karar alma süreçlerinin dışına itildi. Sınıf ve kitlesel sendikacılığının yani DİSK türlü sendikacılığı önleyici düşünülen önemler getirildi (Devrimci-işçi, 2016).

1982 Anayasasının 52. maddesine göre, sendikalar 12. maddesindeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemezler, siyasal amaçlar güdemezler, siyasal etkinliklerde bulunamazlar, siyasal partilerden destek göremezler ve onlardan destek olamazlar; sendikalar, kamu kurumunun niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler. Sendika hakkı, öbür haklarla birlikte kötüye kullanılması yasak olan haklardır. Anayasanın 14. maddesi, Sendikalar Yasasının 37. maddesine göre, sendika kurma hakkı, devletin ve ulusuyla bölünemez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, temek hak ve özgürlükleri yok etmek, devletin bir kişi ya da zümre tarafından yönetilmesine ya da sosyal bir sınıfın başka bir sınıf üzerine egemenliğini sağlamak ya da dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yahut herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayana bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamaz. Yine Anayasanın 51. maddesi bir başka yasak getirmektedir. Bu yasak sendikalar yasasının 39. maddesinde de yinelenmiştir. Buna göre sendika ve üst kuruluşların tüzükleri ve etkinlikleri Anayasa’da belirtilen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik ilkelere aykırı olamaz (Özerkmen, 2003:248).

Bu dönemde işçi hareketini doğrudan etkileyen temel değişimler ana hatlarıyla şu şekildedir; yeni birikim modelinin gerekleri doğrultusunda ücretli emeğin yoksullaşması 1980’lerin sonlarına kadar sürmüştür. Örgütlü emek cephesinde, zaten son derece kısıtlı olan yeni toplu pazarlık düzenini yarattığı sorunlara, işverenlerin ve siyasal iktidarın sendikasızlaştırma politikaları eşlik etmiştir. Yeni dönem bir yandan sendikacıların işlevsel meşruiyeti tehlikeye girerken diğer yandan da işçi-sendika ilişkilerinin geleneksel kavranışında kırılmalar yaratmıştır. Dönemin hâkim liberalizm söylemi işçi sınıfı ve sendikaları, siyasal arenadaki mevcut sınırlı yerlerinden dahil dışlamak yönünde güçlü bir atmosfer oluşturmuştur bu dönemde sendikal hak ve özgürlükleri kısıtlamaya yönelik sürekli ve sistemli bir saldırı başlatılmıştır. 12 Eylül ve ANAP iktidarının, sendikacılığın fiilen tasfiyeye uğradığı bir ekonomik yapı yaratma

projesi, işçi sınıfının zaman zaman sessiz, zaman zaman etkili ve açık direnmelerinin sonucunda başarısızlığa uğramıştır (Aydoğanoglu, 2011:90-91).

Bu dönemde sendikalı işçi sayısı gittikçe azalmış, buna karşılık işsizlik, kayıt dışı istihdam, güvensizlik ve esneklik gitgide artmıştır. Sendikasılaşma sürecinin hızlandıran taşeronlaşma yayılmış, sendikalı oldukları sebebiyle işçilerin isten çıkarılmaya başlanması sendikaların yeniden toparlanması ve siyaset üzerindeki etkileri de zayıflamıştır. Hem genel olarak solun ve toplumsal hareketin zayıflaması hem de sendikaların önüne koyulan siyasi faaliyet yasakları sebebiyle meclisteki işçi ve sendikacı-milletvekilleri sayısı da azalmıştır. Buna rağmen bu dönemde gerek bahar eylemleri olsun gerek kamu emekçilerinin sendikal haklarını elde etme süreci olsun pek çok önemli eylem gerçekleşmiştir. 2000’li yıllarda da sendikalar üzerine baskı artmaya devam etmiş, çatışmacı sendikacılık modelinin yerini “uzlaşmacı sendikacılık” ve “toplumsal diyalog” almıştır. Dolayısıyla kitlesel eylem ve etki güçlerinin azalmasından dolayı sendikalar “sendikal krizden” çıkmak amacıyla yeni örgütlenme stratejileri arama yollarına gitmiştir (Erdinç, 2013:200-2001).

1983 yılında yasal düzenlemelerin yapılması sonrasında sendikal hareket filli örgütlenme sorunuyla, grev yasakları ve uzun prosedürlere bağlanan toplu sözleşme işleyişle karşı karşıya kaldı. Bu yasalarla dahi grev yapılabileceği görüldü, grev işçi sınıfının yolunu açtı, ışık verdi. 1987 yılı eylemlerin ağırlıkla toplu iş sözleşmelerindeki kayıpların kazanılması istemliydi. 1989 yılı Bahar Eylemleri adıyla anılan süreçte özellikle kamu işyerlerindeki işçilerin yoğun eylem ve protestoları yaşandı. Kamu ve özel kesimde çalışan işçilerin eylemleri birlikte alanlara yansıdı. Ekonomik taleplerle başlayan eylemler 1980 sonrasında kayıplarını telafiye yönelik önemli kazanımlar sağladı. Sendikal hareket kendini bulmaya başladı. 1990’lı yılların başlangıcı işçi hareketi ve sendikacılık hareketi bakımından canlı bir dönemdir. DİSK ve bağlı sendikalar hakkındaki davaları beraatla sonuçlanması üzerine 1992 yılından itibaren tek tek faaliyete geçtiler (Birleşikmetal, 2012).

Türkiye’de sendika-siyasi parti ilişkileri sorun alanlarından biri olarak görülmektedir. Sendikalar “geleneğe” oluşturamayan ve bu alanda bir model eksikliğinden kaynaklanan yapılar nedeni ile siyasi partiler tarafından bir etki alanı içinde görülmemiştir. Sendikaların bu etkileme sürecinde bağımsız kalabilmeleri ise

mümkün olmamıştır. Özellikle, siyasi partilerin hemen her dönemde sendikaların sivil toplum kuruluşlarının yönetimlerinde söz sahibi olmak için belirgin çaba içinde oldukları gözlenmektedir. Bu yapı sendikaların siyasi fonksiyonlarını yerine getirmelerini engellemiştir. Sendikalar, 1980'lerden itibaren zayıflayan siyasi fonksiyonlarını 1990'lı yıllara kadar arttırma mücadelesi vermiş, ancak 1990'lı yıllardan itibaren siyasi etkinliklerinin hızla azalacağı bir süreci yaşamaktadır (Yorgun, 200:152).

2.3.4.3. 1995 Tarihinde Yapılan Değişiklik

Hüsamettin Cindoruk'un TBMM Başkanı olduğu dönemde, TBMM'de temsil edilen siyasi partilerin Genel Başkanlarıyla 21-22 Şubat tarihlerinde yapılan toplantılarda alınan kararlar gereğince, siyasi partiler Anayasa'da yapılmasını istedikleri değişiklik önerilerini TBMM başkanlığına sunmuştur. Bu önerilerin incelenmesi 1995'te gerçekleştirilen sendikal haklarla ilgili ışık tutacak kimi öneriler saptamalar yapma olanağı verilmektedir ve bunların neticesinde (Gülmez,1999: 3). 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile sendikaların siyasi faaliyette bulunmayacaklarına, dernek ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile ortak hareket edemeyeceklerine ilişkin yasaklar kaldırıldı. Sendikalar üzerindeki idari ve mali denetim ile sendikaların tüm gelirlerinin devlet bankalarında saklanması şartı da kaldırıldı (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2012:13).

Kamu görevlilerinin sendikal hakkına ilişkin olarak 1995 yılında Anayasada önemli bir değişiklik yapılmıştır. 1982 Anayasasının 23.7.1995 tarihli ve 4121 sayılı kanununun 4. maddesiyle değişiklik 53. maddesinin 3. fıkrasında; 128. maddesinin ilk fıkrası kapsamına giren kamu görevlilerinin kanunla, kendi aralarında cevaz verilerek olana ve bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları ile 54. madde hükümlerine tabi olamayan sendikalar ve üst kuruluşları üyeleri adına yargı mercilerine başvurabilir ve idareyle amaçları doğrultusunda toplu görüşme yapabilir. Toplu görüşme sonucunda anlaşmaya varılırsa düzenlenecek mutabakat metni tarafından imzalanır. Bu mutabakat metni uygun idari ve kanuni düzenlemenin yapılması için Bakanlar Kurulunun takdirine sunar. Toplu görüşme sonunda mutabakat metni imzalanmışsa anlaşma ve anlaşmazlık noktaları da taraflarca imzalanacak bir tutanakla Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usuller kanunla düzenlenir, denilmek sùretiyle

memurlar ve diğerk kamu görevlilerinin kendi aralarında sendika ve üst kuruluşlarını kurabilecekleri açıklanmıştır (Eren,2002:106).

1995 yılında işçi hareketi yeniden canlanmıştır. Bu canlanmanın gerisinde DYP-SHP koalisyonları sırasında hızlanan özelleştirme kampanyası ve bu krizi bahane ederek kamu işçilerine düşük zam teklif etmesi yatmaktadır. 1995 yılı Türkiye’deki en büyük grev dalgasının yaşandığı yıldır ve 1995 kamu grevlerin ile işçiler, ilk kez, bir hükümetin yıkılmasında ve yenisinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Ancak 1995 sonrasında işçi hareketleri yeniden yavaşlamıştır. Metal iş kolunda grevler diğerk iş kollarına kıyasla genelde daha fazladır. Türkiye’de grevlerin en yoğun yaşandığı işkolu metal işkoludur (Öztürk, 2012:355).

Anayasa’daki değişikliğe paralel olarak, Devlet Memurları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 12 Haziran 1997 tarihinde kabul edilmiş ve 17 Haziran 1997 tarihinde Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre, 14 Temmuz 1965 tarihli 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun mülga 22. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir. Devlet memurları, Anayasada ve özel kanununda belirtilen hükümler uyarınca sendika ve üst kuruluşlar kurabilir ve bunlara üye olabilir (Özmen, 2014:92).

2.3.4.4. 2001 Yılındaki Değişiklik Ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Döneminde Yapılan Düzenlemeler

2001 yılında yapılan değişiklik sendika hakkının aslında 1995’te genişletilen anayasal özneleri bu kez terim değişikliği yapılarak yenilendi. Ayrıca aynı zamanda sendika hakkı üzerinde etkileri olan genel sınırlama nedenlerine ilişkin 13. madde kaldırıldı. Sendika hakkının 51. maddede 1971’den itibaren “işçiler” olarak tanımlanan anayasal özneler, yeniden “çalışanlar” olarak değiştirilip genişletildi. Ama aynı zamanda kırk yıl önce 1961’de olduğu gibi “işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin” sendika ve üst kuruluşlar kurma alanındaki hakkının yasayla düzenlenmesi de öngörüldü. Yasa koyucunun, bu yeni anayasal öznelerin sendika hakkının kapsam istisna ve sınırlarının gördükleri hizmet niteliğine uygun olarak düzenleneceği de eklendi. 2001 yapılan ikinci değişiklik ise, tepkisel kurallara ilişkindi. “aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olma” yasağına, “aynı işkolunda” eklemesi yapılarak, üyelik

özgürlüğüne sınırlı bir iyileşme sağlandı. 51. maddenin “herhangi bir işyerinde çalışabilmek işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanmaz” diyen 6. fıkrası ile “işçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olmak şartı aranır” diyen 7. fıkrası kaldırılarak, hem ayrıntıların küçük bir bölümü ayıklandı, hem de sendika kurma özgürlüğüne kısmen uyum sağlandı (Sosyalhaklar. 2013).

2001 yılında AKP hükümeti kurulmuş 2002 yılında tek başına iktidara gelmiştir. AKP dönemi de sendika-siyaset-devlet ilişkileri açısından oldukça önemli görünmektedir. Sendikalar kanunu, toplu sözleşme kanunu ve iş kanunu başta olmak üzere pek çok hukuksal değişikliğe gidilmiş, sendikasızlaştırma ve taşeron yaygınlaşmıştır. Sendikaların toplumsal hareketlerindeki ve emek hareketindeki etkisi zayıflatılmaya ve sendikalar uzlaşmaya yönlendirilmeye başlanmıştır (Çalışmatoplum, 2014).

TBMM Genel Kurulunca 7 Mayıs 2010 tarihinde kabul edilen ve 13 Mayıs 2010 Tarihinde Resmi Gazete yayımlanan 2928 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 12 Eylül 2010 tarihinde halk oylamasına sunulmuş ve halkoylamasıyla kabul edilmiştir. 2010 Anayasa değişikliği ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 51. maddesinin 4. fıkrası “Aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz” yürürlükten kaldırılmıştır. Böylelikle bir kişinin aynı zamanda ve aynı işkolunda birden fazla sendikaya üye olmasının önü açılmıştır. Sendikal haklarına ilişkin gerçekleşen bir diğer değişiklik, Anayasa'nın 53. maddesinin kenar başlığı “toplul iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı” olarak değiştirilmiş, 3. ve 4. fıkraları yürürlükten kaldırılmış ve maddeye şu fıkralar eklenmiştir. Memurlar ve diğer görevliler, toplu sözleşme yapma hakkına sahiptirler. Toplu sözleşme yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde taraflar Kamu Görevlileri Hakem Kuruluna başvurabilir. Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kararları kesindir. Toplu sözleşme hükmündedir (Özmen, 2014:98).

2012 yılında, 6356 Kanun, 1983 tarihli 2821 sayılı Sendikalar kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nu tek bir çatı altında toplamıştır. 6356 sayılı yeni kanunla endüstri ilişkilerinde yaşanan problemlere çözüm üretmek amaçlanmıştır. Yeni kanun sendikal güvenceler konusunda yenilikler getirmektedir.

Bununla beraber sendikal fesih konusunda iş güvencesi kapsamında olmayan işçileri korumasız bırakması noktasında, anayasaya ve iş güvence kapsamında olmayan işçileri korumasız bırakılması noktasında, Anayasa ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleri aykırılık arz etmektedir. Kanun taslak aşamasında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından eleştirilmiş ve ILO sözleşmelerine (özellikle 87 ve 98 sayılı sözleşmelerinin) ve ILO denetim organlarının kararlarına aykırı olduğunu vurgulamıştır. Avrupa Birliği (AB) 2012 Türkiye İlerleme Raporu'nda taslağın yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bu eleştirilere rağmen taslak üzerinde düzeltme yapılmasından ziyade yeni kısıtlamalar kabul edilmiştir. Yeni yasa tüm bu eleştirilere karşılık 7 Kasım 2012 tarihinde ve 28460 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Aybas, Gündar ve Yılmaz, 2016:4).

2.4.SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİNDE TÜRK-İŞ VE DİSK ÖRNEĞİ

2.4.1. TÜRK-İŞ

Merkezi Ankara'da bulunan Türkiye işçi sendikaları konfederasyonu, kısa adıyla Türk-İş, Türkiye'nin ilk üst düzey sendika örgütüdür. Türk-İş'in kuruluş çalışmaları 17 Şubat 1952 tarihinde Türkiye Tekstil ve Ömer Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu'nun kuruluş kongresinde başlamıştır. Söz konusu kongrede, bir işçi sendikaları konfederasyonunun kurulması kararı alınmış; buna ilişkin çalışmaları yürütmek üzere İstanbul Tekstil ve Ömer Sanayi İşçileri Sendikası görevlendirilmiştir. 6 Nisan 1952 tarihinde Bursa'da kurucu örgüt temsilcileri tarafından, beş kişilik bir geçici yürütme kurulu seçilmiştir. Anılan kurulun çalışmalarıyla Türk-İş 31 Temmuz 1952 tarihinde Ankara'da resmen kurulmuştur. Türk-İş'in çalışmaları Demokrat Parti (DP) iktidarınca önemli ölçüde engellenmiştir. 1957 yılındaki 4. Genel Kurul'da genel başkanlığa DP yanlısı olarak bilinen Nuri Beşer seçilmiştir (Centel, 2000:452).

27 Mayıs ihtilali sonrasında Türk-İş Genel Başkanı Nuri Beşer 3 Haziran 1960 günü görevden istifa etti. Türk-İş'in 13-17 Haziran 1960 günleri yapılan İdari Heyeti toplantısında İcra Heyeti yeniden oluşturuldu. Başkan Vekilliğine Seyfi Demirsoy ve Celal Beyaz, Genel Sekreterliğine İsmail Aras getirildi. 27 Mayıs ihtilal Hükümetinin ilk kararlarından biri de, Türk-İş'in Uluslararası Hür İşçi Sendikaları

Konfederasyonu'na üyeliğine gereken izini vermek oldu. Ayrıca 1957 yılında kapatılmış olan bölge sendika birlikleri yeniden faaliyete geçirildi. Türk-İş'in bu dönemde kamuoyunda itibarı ve etkinliğini daha da artırdı. 274 Sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası'nın çıkarılması sürecinde Türk-İş önemli rol oynadı. Türk-İş 1961 Anayasası halkoylamasında "evet" oyu kullanılması için yaygın bir kampanya örgütledi. İstanbul işçi sendikası birliği 31 Aralık 1961 tarihinde o zamana kadar ki en büyük işçi mitingi olan Saraçhane Mitingini düzenledi. Türk-İş yönetimi bu dönemde 27 Mayıs sonrasında siyasi görüşleri nedeniyle işten çıkarılan işçilerin işyerlerine dönebilmeleri için büyük çaba harcadı. bu konuda önemli başarılar elde etti. Türk-İş Yönetim Kurulu 17 Nisan 1961 günü yaptığı toplantısında Türk sendikacılığının teşkilatlanma planını oluşturmayı kararlaştırıldı. (Turkis , 2016).

4 Ocak 1971'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, siyasi partiler ve üniversite yetkilileri gibi sendikalar cephesinin de görüşlerini almak üzere Türk-İş Genel Başkanı'nı Köşke davet etmiş; Demirsoy görüşmede Cumhurbaşkanı'na örgütün görüşlerini içeren bir muhtıra mektubu sunmuştur. Türk-İş, 12 Mart 1971 Muhtırasına onaylayıcı bir tavır takınmış; 14 Mart'ta yayınladığı bir bildiriye siyasi partilerin tarihi bir görevle karşı karşıya olduklarını belirterek Parlamento ve siyasi partiler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin uyarı ve önerilerine uymaya çağırmıştır. Fakat Türk-İş buna sıcak bakmamıştır. Türk-İş 1978'de iktidardaki CHP hükümeti ile çalışma hayatı literatürümüze "Toplumsal Anlaşma" olarak geçen "korporatist" nitelikli bir belge imzalamıştır. 1979 Kasım'ında Türk-İş Genel Başkanı İbrahim Denizciler, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) İcra Kurulu'na seçilen ilk Türk sendikacı olmuştur (Mahiroğulları, 2011:176-177). 1980 darbesi sonrasında ise, Türk-İş hariç diğer bütün sendikalar kapatılmıştır. Türk-İş'in faaliyetine devam etmesi izini verilmesi üzerine o dönemde Türk-İş'in Genel sekreterliğini yapan Sadık Şide, 1983 yılına kadar Çalışma Bakanı Olarak görev yapmıştır. 1980-1993 arasında Türk-İş dışındaki sendikaların faaliyetleri yasaklanmıştır (Aydoğanoglu, 2011:88)

2.4.2. Türk-İş'in Partiler Üstü Politikası

Partiler üstü politika dar anlamda, politika yapmamak demektir. Bu açıdan bakılınca partiler üstü politika "Türk sendikacılığının siyasi partiler karşısında

tarafsızlığını koruma ilkesi olarak izah edilebilir. Partiler üstü politika izlemek sendikaların geniş anlamda politika yapmasına engel teşkil etmemektedir. Türk-İş'in partiler üstü politika ile isimlendirdiği prensipler şu şekildedir, siyasi partiler karşısında bağımsız kalmak, mesleki fonksiyonlar içinde kalmak ve sınıfsal ve milli problemlerin çözülmesi için yol gösterici olarak fikir beyan etmek, bunları geniş halk kütlelerine yaymak üzere faaliyet göstermek ve bu suretle yasama ve yürütme organına tesir ederek işçiler lehine hak ve menfaatler sağlamak. Türk-İş partiler üstü politikayı üç nedene bağlar bunlar birinci; Türk-İş'in bünyesindeki sendikalı işçilerin siyasi eğilimlerinin birbirlerinden farklı oluşudur. Türk-İş temsil ettiği kütlenin siyasi kanaatleri itibariyle homojen bir kütle teşkil etmesi sebebiyle böyle bir politika takip etmek mecburiyeti duymuştur. İkinci olarak, Türk-İş'in TİP karşısında bir çekingenlik duyduğu ve partiler üstü politika sloganının bu çekingenliğin bir tezahürü olduğu ileri sürülebilir. Son olarak Türk-İş'in partiler karşısında bağımsızlığının korumakla işçi haklarını elde etmek daha faydalı olduğu kanısı taşınması gösterebilir (Kutal, 1971:85-89).

Partiler üstü politika ilkesi, Türk-İş'in Ana Tüzüğü'nün 3. maddesinin 2. bendinde Türk-İş İcra ve Yönetim Kurulu ile Türk-İş'e bağlı teşekküllerin yetkili birer temsilcilerinin iştiraki ile meydana gelecek kurulun ortak kararı olmadıkça, siyasi partilere ve onlara bağlı teşekküllere karşı mutlak bağımsızlığının korumayı ve partiler üstü politika gütmeyi amaç edinir. Şeklinde yer almıştır. Türk-İş'in partiler üstü prensibi tüzükte de olduğu gibi, hiçbir siyasi parti ile ilişki kurmama, siyasi faaliyetlerin dışında kalma, başka bir deyişle siyasetten kopukluk anlamında değildir. Türk-İş sendika-siyasi parti ilişkilerinde partiler üstü politikayı tercih etmekle, belirli bir siyasi partinin maddi ve manevi gözetimi altında kalmayı ve dar anlamda siyaset yapmayı reddetmiştir (Arastirmax. , 2016).

Partiler üstü politika, kamu kesiminin ağırlıklı olarak örgütlenme, hükümetlerle iyi ilişkiler kurma gibi istekler yapısal açıdan değerlendirildiğinde, Türk-İş'in devletçe tanınmasını ve gözetilmesini, korporatist teşviklerle donatılması gerekiyordu. İşte bu nedenle sendika çoğulculuğunun benimsenmiş olmasına rağmen, hükümetlerce resmi kurum ve kuruluşlarda en çok işçiyi temsil eden konfederasyon ilkesi uygulanması benimsenerek, korporatist politika uygulaması olarak sadece Türk-İş'e temsil hakkı tanınmıştır. Böylece işlevsel olarak sadece Türk-İş ile devlet arasında birlik politika oluşturma ve bunları uygulama olanakları da yaratılmış oluyordu. Kuşkusuz bu

uygulama, işçilerin gözünde Türk-İş'i devlet nezdinde meşrulaştırarak, dolaylı olarak güçlenmesine ve merkezileşmesine olanak yaratmış oluyor (Akkaya, 2003:147).

Partiler üstü politikasına en büyük tepki DİSK'in kurulmasıydı. Ancak Türk-İş bu oluşumu hiç aldırıyor, partiler üstü politikayı kararlılık içinde sürdüreceğini tekrarlıyordu. Bu konuda Çalışma Raporu'nda şöyle deniyordu; Türk-İş kendisine düşen görevleri, partiler üstü politika güderek daha iyi yapacağına inanmakta ve bu politikayı terk etmem kanaatini taşımaktadır. Türk işçi hareketi bunların üstünde bugünkü birlik ve beraberliğin bu ilkenin sağladığı kanaatindedir. 1970'de Erzurum'da toplanan 8. Genel Kurul'a gidilirken DİSK'le birlikte CHP'de partiler üstü politikayı açıkça cephe alıyordu. Genel kurula konuşan CHP Genel Sekreteri Ecevit yirmi üç ilkenin gerçekleştirilmemesinin ve bu ilkelere uygun bir toplum düzeni kurulmasının aslında doğrudan doğruya Türk-İş'e ve sendikalara ait bir ödev olmayıp, siyasal iktidarın yetkisi içinde bulunduğunu söylemiştir. Ecevit aslında üstü kapalı bir biçimde Türk-İş'i partiler üstü politikayı bırakmaya çağırıyordu (Mumcuoğlu, 1979:233).

2.4.3. DİSK

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihinde son derece önemli bir yeri olan bir örgütlenme, 13 Şubat 1967 tarihinde kurulan Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'dur. DİSK'in kuruluşu konusunda iki ayrı görüş vardır. Sosyal demokrat, sosyalist ve komünist çevrelerde yaygın kabul gören görüş, üç nokta üzerinde odaklanmıştır. Türk-İş'in çeşitli grev ve direnişe destek vermemesi, parti üstü politikası izlemesi, ABD'den maddi yardım alarak onlara bağımlı hale gelmesidir. Kendisini "sağ" olarak nitelendiren çevrelerin ve bazı kurumlarının görüşü ise, DİSK'in TİP'in Malatya Kongresi'nde alınan karar uyarınca kurulduğudur (Koç, 2009:445-446).

DİSK, Türk-İş'e karşı körü körüne bir çıkış yapmamıştır.. Türk-İş'in sınıf uzlaşmacılığı görüşüne karşı, sınıf sendikacılığının konfederasyon düzeyinde örgütlenişi olmuştur. DİSK, daha kuruluşunda, sömürüyü sınırlama ve sömürüyü ortadan kaldırma hedeflerini, bütünlük içinde mücadelesinin temel taşı yapmıştır. Ekonomik ve siyasal mücadelenin birbirinden ayrılamayacağını vurgulamıştır. DİSK'in demokratik sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışına göre demokrasinin uygulanmadığı bir sendikal örgüt, işçi sınıfının hedeflerinden sapmaya mahkûmdur. Kendi kitlesini kendi örgütü içinde söz ve

karar sahibi yapmayan bir örgüt işçi sınıfına güvenmiyor demektir. Sendikal demokrasinin demokratik merkezîyetçilik içinde uygulanmaması, işçi kişisel çıkarlarını düşünen sarı sendikacıların türemesine yol açar. DİSK, dört elle sendikal demokrasiye sarıldığı için, kitleler de dört elle DİSK'e sarılmıştır (Birleşik Metal-İş, 2002:72).

DİSK, daha etkili bir sendika mücadele anlayışını geliştirmeyi ve sendikaların siyasi mücadeleden ayrı tutulamayacağını savunarak ortaya çıkmıştır. Gerçekten Paşabahçe grevini genel merkezden ayrı olarak destekledikleri gerekçesiyle Türk-İş'den geçici olarak ihraç edilen Türkiye Maden-İş, Türkiye Lastik-İş ve Türkiye Basın-İş sendikaları ile Türk-İş üyesi bulunmayan Türkiye Gıda-İş ve Türkiye Maden-İş sendikaları, bir araya gelip DİSK'i kurmuşlardır. İşçi hareketinin yoğun olduğu bir dönemde kurulan DİSK, ağırlıklı olarak özel sektöre ait işyerindeki işçi sendikaları aracılığıyla, üye sayısını artırıp önemli bir güç kazanmıştır. DİSK, 1968 yılındaki 2. Genel Kurul'dan sonra aldığı kararla Türkiye İşçi Partisi'ni desteklemiştir. 1970 yılında Adalet Partisi Hükümetinin sendikal özgürlüklere ilişkin olarak TBMM'ye sunduğu bir yasa değişikliğine DİSK, büyük tepki göstermiştir. 15-16 Haziran olayları olarak anılan olaylarda, bazı DİSK yöneticileri tutuklanmıştır. 1976 yılında 1 Mayıs'ı işçi bayramı olarak ilk kez bir mitingle kutlayan DİSK'in 1977 yılındaki mitinginde ise, topluluğun üzerine ateş açılması sonucu otuz altı kişi yaşamını yitirmiştir. Diğer yandan DİSK merkez yürütme kurulu üyeleri arasındaki "ulusal demokratik cephe" tartışmaları da, örgüt içindeki anlaşmazlığı büyütüştür (Centel, 2000:453-456).

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle kurulan Milli Güvenlik Konseyi'nin yedi numaralı bildiresiyle " kamu düzenini ve genel asayiş gereği olarak" DİSK, MİSK, Hak-İş ve onlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş ve yaklaşık iki bin DİSK üyesi sendika yöneticisi, temsilcisi ve uzmanı gözaltına alınmıştır. DİSK 12 Eylül'ün hemen sonrasında faaliyetleri durdurulduktan sonra 16 Temmuz 1991 tarihli Askeri Yargıtay Üçüncü Dairesi'nin kararı ve "artık teröre destek olmadığı, şiddeti benimsemediği ve şiddette başvurmadığı" gerekçesiyle beraat etti. Böylece DİSK on iki yıl aradan sonra yeniden faaliyete geçti. 1980 öncesinin en güçlü konfederasyonlarından biri olan DİSK'in on iki yıl süreyle herhangi bir sendikal faaliyet göstermediği ara dönemde DİSK'e üye işçiler sendikasız kalmamak için, Türk-İş ve Hak-İş'e bağlı sendikalara kaymıştır.. 1993-1994 yılları DİSK için hızlı bir örgütlenme süreci olmuş, bağımsız sendikaların DİSK'e kaydığı, birleşmelerin ve yeni sendikaların oluştuğu

gözenmiştir. 1996 yılında 1994 senesine göre düşüş yaşanmıştır. Temmuz 1998 yılında, özellikle Birleşmiş Metal-İş, Limter-İş ve Sosyal-İş'in daha önceki senelerine göre artış olmuştur (Tartanoğlu, 2007:92-103).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SENDİKA-EKONOMİ İLİŞKİSİ

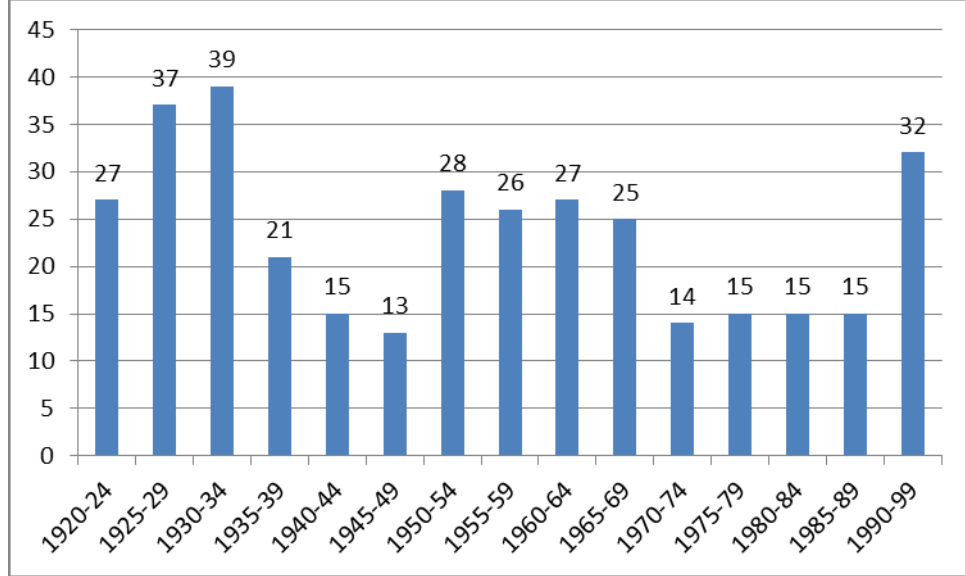
3.1. SENDİKALARIN ETKİLERİ

3.1.1. Sendikaların Ücret Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi

Öncelikle sendikaların, birer yasal iş gücü tekeli oldukları bilinci ile çözüm önerilerinin geliştirilmesinde yarar vardır. Sendikalar, yalnız iş gücünün fiyatını, ücretleri yükselterek istihdam hacmini kısaltmakla yani işsizlik yaratmakla kalmazlar; emek gelirinin sendikasız işçiler, memurlar, köylüler, aleyhine ve kendi üyeleri lehine dağıtılmasına yol açarak, emek gelirinin iç dağılımını da bozarlar. İşçi ve işveren sendikaları kendi aralarındaki toplu sözleşmelerle sendikalı işçilerin ücretlerini karşılaştırmaktan başka; sendikalı işçilerin küçük bir azınlığı oluşturulmasını rağmen, tüm ekonomideki ücret yapısını da belirler (Akalin, 1994:29).

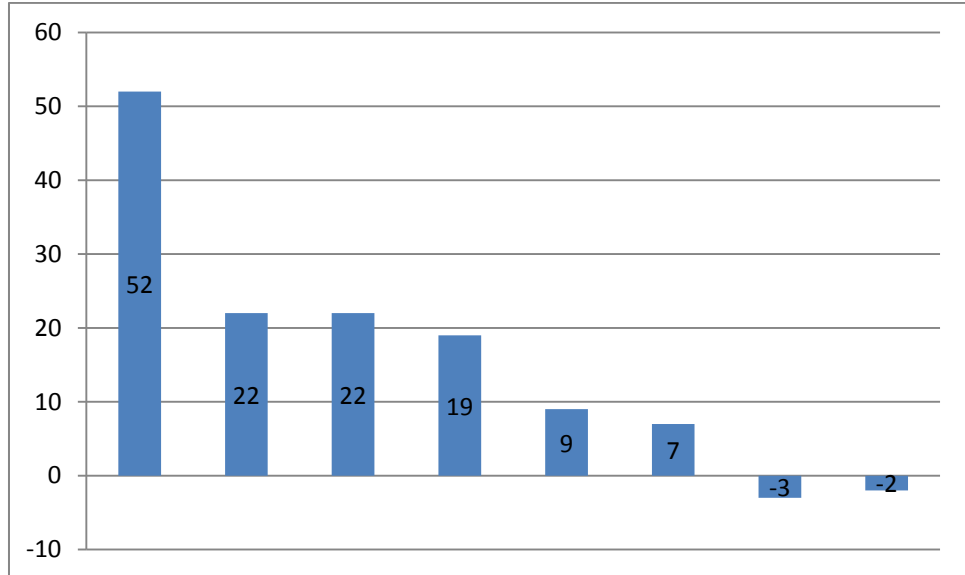
Sendikanın ücret etkisi, demografik özelliklere göre sendika ücret etkisi; benzer işlerde çalışan demografik gruplar üzerinde sendika ücret etkisini belirleyen temel faktör, sendikalarının standart ücret politikasıdır. Bu politika yönetimin bireysel ücret sistemleri kuramlarını engelleyerek, firmada ve firmalar arasında işçilere “eşit iş eşit ücret” verilmesi gerektirir. Piyasa sınırları içinde işçiler arasında ücretleri eşitlemek suretiyle, sendikalar standart ücret politikası aracılığıyla düşük ücretli işçilerin yüksek ücretli işçi ücretlerine nispeten daha fazla yükseltmektir. Böylece düşük ücretli demografik gruplar arasında sendikalı-sendikasız ücret farklılıkları genişlemektedir. Sendikalar sadece sendikalı ücret düzeyi değil sendikasız ücret düzeyinde de etkilenir. Genellikle ücretlerin yayılma ve tehdit etkileri olarak incelenir. Sendikalı sektörde ücretlerin yükselmesi ve böylece sektörde çalışan işçi sayısındaki azalma yoluyla sendikalar sendikasız sektörde işgücü arzını arttırlar. Bu iş gücü arzındaki artış sendikasız sektördeki ücretlerde azaltma eğiliminde olacaktır. Sendikasız sektördeki bu ücret azalması “yayılma etkisi” olarak tanımlanır. Öte yandan, sendikasız işverenler iş yerlerinde sendikalaşmayı önlemek amacıyla en azından nitelikli işçilere sendikalı ücret

oranında ya da bu orana yakın bir ücret ödeyebilir. En azından bazı işçiler için sendikasıız ücret oranlarında meydana gelecek bu yükselme “tehdit etkisi” olarak açıklanır (Ceis, 2016)

Şekil 3.1 1920-1999 Dönemine İlişkin Sendikalı-Sendikasız Ücret farkları

Kaynak: <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/g-turan.pdf>, 2016

Şekil 3.2. 1999 Yılında Sektörlere Göre Sendika Ücret Farklılıkları

Kaynak: <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/g-turan.pdf>, 2016

Sendikaların ücretler üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda ampirik araştırma mevcuttur. Ancak bu konudaki yabancı literatür sendikaların ücret üzerindeki etkisini

incelerken genelde sendikal ve sendikasız ücret farkına odaklanmıştır. Bu konuda öncelikli çalışma Lewis (1963) tarafından yapılmıştır. Lewis, ABD verileri üzerinde yapmış olduğu tahminde 1923-1958 dönemi için sendikal-ücret farkını sendikal çalışanlar lehine ortalama olarak %10-15 hesaplamıştır. Çalışmaların geneli sektöre göre yapılmıştır. Lewis'in elde ettiği sonuçlar ücretlere, sendikalara ve zamana göre farklılık göstermektedir. 1983 yılında çalışmasını yenileyen Lewis, yapmış olduğu ekonometrik tahmin sonuçlarının önceki çalışmalarından pek farklı olmadığını, 1964-1979 yılları arasında sendikal ücret etkisinin %12 ile %20 arasında değiştiğini tespit etmiştir. Lewis çeşitli araştırmacıların hesaplamalarındaki farklılıklarının, ücret kavramına yan ödememeleri dâhil etmemelerinden ve sendika üyeliği kavramının farklı tanımlamalarından kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Yamak, Dursun ve Topbaş, 2007:4-5).

Tablo 3.1 Sendikaların Ücretler Üzerine Etkisi İle İlgili Çeşitli Ülkelerde Yapılan Çalışmalar ve Ampirik Çalışmaların Literatürü

Yazar	Zaman Periyodu	Çalışma Konusu	Sendika Ücret Farklılığı
Blachflower ve Freeman (1992)	1985-1987	ABD	%22
		Bazı OECD Ülkeleri:	
		İngiltere	%10
		Almanya	%8
		Avustralya	%7
		Avusturya	%7
		İsviçre	%4
MacDonald(1983)	1971-1976	İmalat Sanayi	%19,5
Anderson ve Diğerleri (1990)	1979-1983	Kimya Sektörü	%2
		Tekstil Sektörü	%7
		Demir-Çelik Sektörü	%10
		Hazır Gıda Ürünleri	%49
Simpson(1985)	1974	Niteliksiz işçiler	%33,2-28,9
		Yarı Nitelikli İşçiler	%18,1-17,9
		Nitelikli İşçiler	%13,-10,7
		Özel Sektör	%18,9
		Kamu Sektörü	%-10,6

Kaynak: (YAMAK, DURSUN, TOPBAŞ 2007: 5).

Sendikaların istihdam üzerindeki etkilerini, klasik teori, yol açtığı ücret artışı sonucu istihdamın azalacağını vurgular. Modern yaklaşım ise, ücret artışlarının verimlilik artışlarına yol açarak, istihdamdaki azalmayı gereksiz hale getireceğini ifade

eder. İşyerini “kamu malı” boyutunun kavranmasıyla, kolektif organizasyon, işten ayırılma yerine, memnuniyetsizliklerin ifade edilmesini olanaklı kılar; iş gücü kiralama ve eğitim maliyetleri düşerek, firma-bazlı yatırımı artırır. Kolektif ses yardımıyla, işçilerin toplulaştırılmış tercihlerine olanak sağlar. Aynı zamanda, sendika sayesinde yönetimin üretim metodunu değiştirme ve daha etkin metotlar seçme yönünde zorlaması gündeme gelir. Klasik teorinin mutlak azalmayı işaret etmediği açıktır. Sendikalar hızlı büyüyen bir endüstride ya da firmada görece ücretler yükseltirirse, istihdam genellikle artmaya devam edecektir. Ancak bunun aksi durumunda artacağı kadar hızlı olamayacaktır. Bu nedenle istihdam işçi olarak değil, işçi-saat olarak ölçülmesi daha anlamlı olacaktır (Özkaplan, 1994:83).

Sendikaların istihdam etkisini ölçen sınırlı sayıda araştırma vardır. Birleşik Krallıkta yapılan bir analizde, 1975-80 dönemi için sendikalaşmanın istihdam artışını azaltmadığı ortaya çıkarken: 1980-84 arasında özellikle sendikalı firmalarda çalışma koşullarına ilişkin reformlar nedeniyle negatif korelasyon katsayısı elde edilmiştir. Finlandiya örneğinde ise, sendikal etkinin hem ücret hem de istihdam üzerindeki etkisi pozitif çıkmıştır. Montgomery'nin araştırması 1983 yılında ABD'de sendikaların istihdamı küçük ama önemli miktarda azaltılıp, işsizliğin artırdığı sonucu ulaşılmıştır. Leonard'ın araştırması ise Kaliforniya'da imalat sanayinde, istihdamın sendikalı işyerinde (yılıda %2 - %4 olmak üzere) sendikasız işyerlerine göre daha yavaş büyüdüğünü göstermektedir. Havard modelini geliştiren Freeman'ın bulguları da sendikalı işçilerin %50-60 oranında geçici olarak işten çıkarmaya maruz kaldıklarını göstermektedir. Geçici olarak işten çıkarma, sendika politikası üzerinde derin etkileri olan kıdemli işçilerden çok, genç işçileri kapsayan bir olgudur (Ekodialog, 2016).

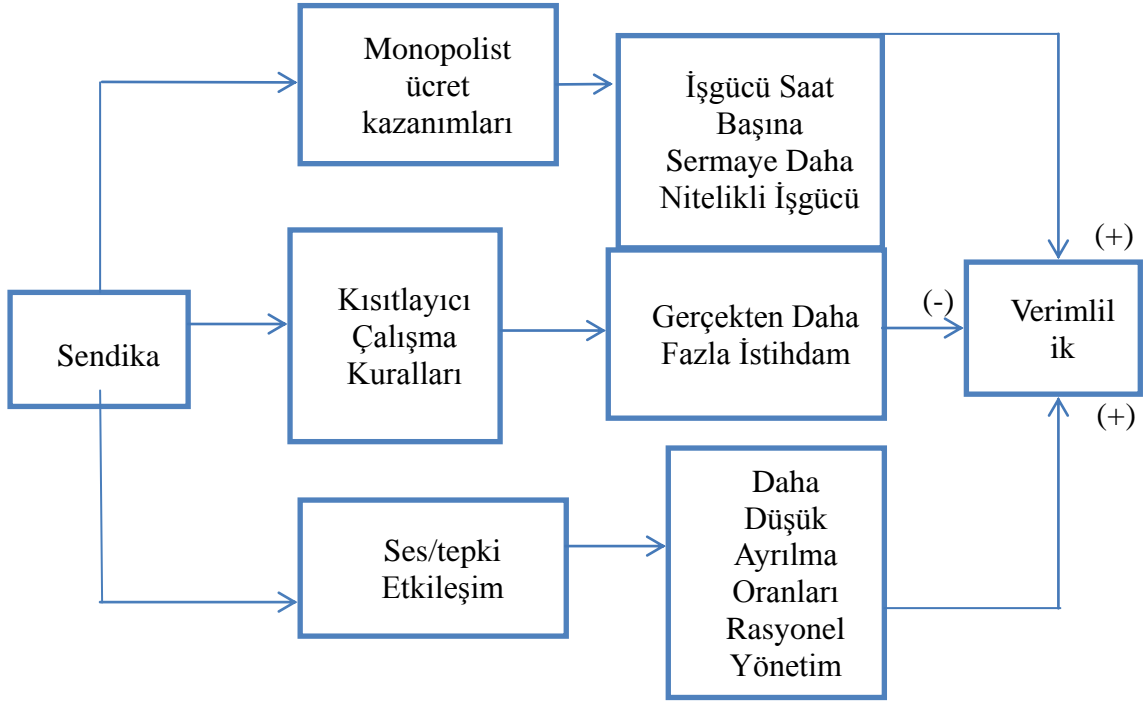
3.1.2. Sendikaların Verimlilik Üzerine Etkileri:

Klasik teori, sendikaların ücret etkisinin kaynakların yanlış dağılımına yol açarak daha yüksek nitelikli işçiler ve sermayeyi, daha düşük marjinal ürün kullanımına kaydırıldığını iddia eder. Bunun sonucu olarak, üretim ve tüketimde ekonomi çapında verimsizlik ortaya çıkacaktır. Sendikalarının faaliyetlerinin, aynı zamanda görece ücret etkilerinden daha büyük üretim kayıplarına yol açtığını vurgulanır. Benzer şekilde grevler sonucu kaybolan iş günleri ve toplumsal üretim kayıpları üzerine çeşitli

araştırmalar mevcuttur, ancak hiçbirisi tatmin edici bulgular sunmamaktadır. Grev aktivitesi ile üretim arasındaki ilişkiyi test eden en doyurucu çalışmada; grevdeki firmaların zaman içinde üretimi ikame ettiği ve grev tehdidi altında olmayan firmaların üretimlerini artırarak, refah kayıplarının karşıladığı bulunmuştur. Grevlerin önemli oranda üretim kaybına yol açtığı saptanması kabul edilmemektedir (Özkaplan, 1995:40).

Harvard Üniversitesindeki çalışmalarda, literatürde en tartışmalı olan işgücü verimlilik üzerinde sendikaların etkisi ile ilgilidir. Bir üretim fonksiyonun yaklaşımını kullanarak Brown ve Medoff, Clark ve Allen diğerlerini yanı sıra sendikalar bile sendika ücret primlerine firmaların makroekonomik tepkileri hesapladıktan sonra emek verimliliğini artırmak olduğunu bulmuştur. Aynı zamanda literatürde, 1960 işgücü verimliliğin bünyesindeki yavaşlanmaların belirleyicilerine odaklanılmıştır. Pek çok araştırmacı yavaşlamayı küçük bir bölümü miktar, kalite değişikliği, sonuca ve faktör girdilerinin kullanımı ile açıklanabilir diğerleri toplam faktör verimliliğin büyümenin karşılıklarını temel odak noktası araştırma ve geliştirme olmak üzere (Ar-Ge) harcamalarını analiz etmiştir. Harvard çalışmalarının sonuçları belirginin aksine bundan böyle sürekli olarak toplam faktör verimliliğini artışı olumsuz sendikacılığın düzeyi ile ilişkili olduğunu belirtmektedir (Hirsch ve Link, 2016:1).

Harvard modeli, Hirschman'ın ayırılma/ses paradigmasına dayandırdığı analizinde daha yüksek verimliliği bir ölçüde daha düşük işe alma ve yetiştirme maliyetlerine, iyileştirilmiş yönetim performansına ve işçi-işveren arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasına bağlar. Sendikaların monopol ve ses/tepki unsurlarının, verimliliği farklı yönlerde etkilendiğini vurgulayan model de monopolist unsuruna bağlı olarak, işgücü-tasarruf eden teknikleri ikame ederek verimliliğin artabileceği saptanır. Kısıtlayıcı alışma koşullarının uygulanmasıyla, sendikaların verimlilik düşüşlerine yol aabileceği kabul edilirken, bu durum rekabetçi piyasalarda çok uzun sürmeyeceği belirtilir. Sendikaların verimlilik arttırıcı etkisi daha geleneksel bir açıklamayla “şok etkisi” ile yönetim teknik verimsizlik ya da eksikleri gidermeye yönetilmesidir. Harvard analizlerinde Brown ve Medoff'un çalışmasıyla Clark'ın çalışması tamamen sendikaya şok etkisiyle yönetim ilişkilerine dönüktür. Freeman ve Medoff'da 1984 tarihli çalışmalarında sendika sesine karşı yönetimin tepkisinin önemini vurgularlar.

Şekil 3.3 Sendikacılık ve Verimlilik

Kaynak: (ÖZKAPLAN, 1994: 88).

Sendikaların verimlilik etkisini inceleyen araştırmaların büyük bir kısmı yakın geçmişte yapılmıştır. Sektör düzeyindeki araştırmalarda Freeman ve Medoff sendikali işletmelerin sendikasız işletmelerden ortalama %24 daha fazla verimli olduğunu belirtmiştir. Sektörde sendikalaşma yoğunluğundaki artış verimlilik etkisini %30 kadar yükseltmektedir. Sendikalaşma deneyim, öğretim, mesleki eğitim ve benzeri faktörlerin etkisiyle işletmede çalışanların niteliğini de etkilemektedir. Sendikasız işletmelerde üretim hattında çalışmayan işçilerin kalitesi %8'e kadar düşerken, sendikali işletmelerde üretim işçilerinin kalitesi %11 daha yüksek bulunmaktadır. Clark, çimento sektörü altı işletmede gerçekleştirdiği çalışmada, sendikalaşmayla birlikte işçilerin davranışlarında verimlilik artırıcı yönünden bazı değişiklikler bulunmuştur. Altı çimento işletmesinin yarısında işçi devri düşmüş, birinde yükselmiş, ikisinde de herhangi bir değişiklik olmamıştır. Sendikaya göre üç işletmede moral yükselmiştir. Clark, en önemli değişikliklerin yönetsel performansta meydana geldiğini saptamıştır. Sendikalaşmış bütün işletmelerde üst yönetim işletme yöneticisini ve pek çok formenin değiştirmiş, daha profesyonel yöneticiler çalıştırmayı özendirmiştir. Sonuç olarak sendikalaşmadan önceki otorite ya da paternalist yönetim uygulamaları yerini profesyonel anlayışa bırakmıştır. Brown ve Medoff imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalar arasında

katma değerin karşılaştırılması yoluyla gerçekleştirdikleri bir çalışmada daha yoğun sendikalaşmanın bulunduğu firmaların verimliliği %20-25 daha yüksek olduğunu tahmin etmişlerdir. Ne var ki sendikalı işyerinde sermaye kullanımını yüksek olması nedeniyle bu oran gerçekte %10-15 olduğu belirlenmiştir. (Turan, 2016:23).

Tablo 3.2 Sendikacılığın İki Yanı

Konu	Ekonomik Verimlilik, üzerinde, sendikaların etkisi	Ekonomik sermaye üzerinde, sendikaların etkisi	Sendika Örgütünün sosyal doğası
Tekel Yanı	<p>Sendikalar ücretler rekabetçi düzeyinin üstüne çıkar. Sendikalı firmalarda düşük işgücü/sermaye kullanımına yol açar.</p> <p>Sendika çalışma koşulları verimliliği azaltır.</p> <p>Sendikaların düşük toplumlardan çıkışı sık sık yapılan grevlerdir.</p>	<p>Sendikalar nitelikli işçilerin ücretlerini yükselterek, gelir eşitsizliği artışına yol açar.</p> <p>Sendikalar, rekabet halindeki işçiler arasında farklılık yaratarak, yatay eşitsizlikleri güçlendirir.</p>	<p>Sendikalar rasyonel yerlerde ayrımcılık yapar.</p> <p>Sendikalar (tek tek ya da topluluk için) siyasi arenada kendi çıkarları için mücadele eder.</p> <p>Sendikalar tekel gücü, yolsuzluk demokratik olmayan unsurlar yaratır.</p>
Kolektif ses/kurumsal tepki yüzü	<p>Sendikalar bazı pozitif verimlilik etkileri vardır. İşten ayrılma oranlarını azaltır. Üretim yöntemlerini değiştirir. Ve daha verimli politikalar benimser. İşçiler arasında moral ve işbirliği artırır.</p> <p>Sendikalar bütün işçilerin tercihleri hakkında bilgi toplar. Firmanın daha iyi çalışan ve daha iyi personel politikası seçmesini sağlar.</p> <p>Sendikalar işçiler arasında iletişimi geliştirerek yönetim daha iyi gitmesi için kara verir.</p>	<p>Sendikalar standart oran politikaları belirleyen firmalar ya da endüstride işçiler arasındaki eşitsizliği azaltır.</p> <p>Sendika kapsamı, terfi, işten çıkarma vb gibi keyfi eylemleri sınırlar</p> <p>Sendikacılık, marjinal ile sürekli işçi arasındaki güç dağılımını değiştirir.</p> <p>Sendikasız firmalara göre firmaya farklı işgücü maliyeti ve personel seçimi olanakları sunar.</p>	<p>Sendikalar üyelerinin tercihlerini temsil eden politik kurumlardır.</p> <p>Sendikalar düşük gelir ve dezavantajlı kişilerin çıkarlarını temsil eden politik örgütlerdir.</p>

Kaynak: (Freeman ve Medoff,1979: 10).

3.2. KÜREŞELLEŞME SÜRESİNDE ESNEK ÜRETİM SİSTEMLERİ

3.2.1. TAYLORİZM

Taylorizm, emek faktörünün geliştirilmesi veya teknoloji ile ilgili bir kavram olmaktan çok yeni bir emek örgütlenme biçimi olarak 19. yüzyılın sonlarında ABD’de ortaya çıkmıştır. Emek sürecinde bütün kontrolün (sürecin her adımının kontör ve dikte edilmesi anlamında) yönetime geçmesi gerektiğini savunan Taylorizm, kafa ve kol işgücünün birbirinden ayrılması, çalışan direktifler biçiminde iletilen işin her aşamasının üst düzey yöneticileri tarafından planlanması ve üretim aşamalarının parçalanarak işin basitleştirilmesi esasına dayanır. Taylorizm, işçilerin en ince ayrıntılarına kadar, zaman ve hareket çalışmaları ile planlamış ve her türlü hareketi standardize etmiştir. Her ne kadar Taylorizm işi, zaman ve hareket çalışmalarını en ince ayrıntılarına kadar planlamış ve standardize etmiş olsa da işçilerin makiler arasındaki hareketliliğini (makinelere sabit olması nedeniyle), zaman kaybının ve verim düşüklüğünü engelleyememiştir. İşçiler aynı zamanda üzerinde çalıştıkları parçaların tamamlanması durumunda, bu parçaları sistem içinde bir sonraki noktaya nakletmekle yükümlü olduğu için zaman kaybı söz konusu olmuştur (Kişi, 2016).

Frederick Winslon Taylor’un 1911 yılında basılan “Bilimsel Yöntemin İlkeleri” isimli kitabıyla tanınan ve büyük oranda bu kitapta yazılan düşüncelerle şekillenen Taylorizm; kapitalist emek sürecinin organizasyonu ve kontrollündeki temel ilkeleri ortaya koyması yönünden önemlidir. Taylorizm sadece kapitalist üretimi yeniden tasarlamamakta ve dolayısıyla sadece üretim ve emek sürecini değiştirmemekle kalmamış, işçiler, sendikaları, endüstri ilişkileri alanını büyük oranda etkileyerek endüstri ilişkileri üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Taylorizm açısından iş tasarımı çok önemlidir. İş mümkün olduğunca küçük parçalara ayrılmış ve standartlaştırılmıştır. Standartlaştırılmış ürünlerin standartlaşmış iş süreci çerçevesinde yürütülmesi ön plandadır. Taylorizmin en önemli yeniliklerinden biri üretim teknolojisinin daha önce kullanılmamış şekillerde kullanarak işçileri makinaların bir uzantısı haline getirmiştir. İşin ve işçinin kontrolü bu çerçevede gerçekleşmektedir (Güler, 2008:33-34).

Taylor’a göre yönetimin başlıca prensibi hem işveren hem de teker teker her bir çalışan için “maksimum refah” anlayışının uygulanması içermektedir. Buradaki

maksimum refah kavramı sadece yüksek kâr oranının değil aynı zamanda gerek şirket ve şirket sahibi için gerekse de işin alanını gelişiminde sürekli refah sağlamaya yöneliktir. Aynı şekilde bu kavram çalışanın kendi sınıfına diğer çalışanlar tarafından alınanlardan sadece daha yüksek ücret alması demek değildir, bundan daha önemli olan her çalışanın maksimum verimliliğinin sağlanacağı araçların da geliştirilmesini içermektedir (Erdoğan, 2012:23).

Taylor'un yönetimli ilgili dört temel ilkesi şu şekildedir, birincisi, "Bilimsel İş Analizi"; gözlem, veri toplama ve dikkatli ölçümlerle yönetim her bir işi gerçekleştirmek için "en iyi yolu" belirler. İkincisi, " Personel Seçimi"; iş bilimsel olarak analiz edildikten sonra personel seçilir, eğitilir ve geliştirilir. Üçüncüsü, "Yönetim İş-Birliği"; yöneticiler tüm işlerin belirlenmiş bilimsel ilkelere uygun olarak çalışıp çalışmadığından emin olmak için işçilerle iş birliği yapmalıdır. Dördüncüsü, "Fonksiyonel Denetim"; yöneticiler, planlamayı, örgütlenme ve kara verme gibi konularla ilgilenirken işçiler sadece yöneticilerin verdiği işleri yapmalıdır. Bu ilkelerin amacı çalışanların iş verimliliğini artırmak (Emu, 2014).

3.2.2. Fordizm

Fordizm İtalya'da Marksist Antonia Gramsci tarafında geliştirilmiştir. Gramsci için, hegemonya kapitalist sınıf toplumunu ve işçi sınıfını içerir. İdeolojik düzeyde siyasi ve ahlaki liderlik eder. Hegemonya toplumun evrensel çıkarları olarak egemen sınıfın çıkarlarını sunmak için bir girişimdir. Ama en önemlisi etkili hegemonya egemen sınıfın ve alt grupların çıkarlarının "somut koordinasyonu" maddi bir temele sahip olmalıdır. Gramsci Taylorizmin dev fabrikalarda mekanizasyon olarak iş organizasyonunun yeni formalarının çok bölücü olduğunu söylemiştir (Vilad, 2011:274).

Fordist üretim sistemi, endüstriyel üretimin büyük bir kısmının kitlesel üretim esasına dayalı olarak geliştirildiği, idare büro işleri ile kol gücüne dayalı işlerin Taylorist bir ayırımla belirlendiği, iş bölümü ve iş tanımlarının katı bir şekilde yapıldığı, ürün standartlaşmanın hazırlandığı bir üretim biçimi olarak tanımlanır. Bu sistem son derece özel, tek amaçlı makineler ve eğitimsiz, niteliksiz işgücü kullanarak üretimin sürekli kayan bir üretim hattı üzerine yapılması söz konusudur. Otomobil montaj hattının ilk kez uygulamaya konulduğu Ford otomobil fabrikasında ilk olarak 1913'te

titizlikle yapılan zaman ve hareket etütleri sonucu, yaklaşık elli metrelik bir üretim hattında, üretim süreci yüz kırk montaj işçi arasında bölünmüştür. Montaj yapılan şasi tekerlekler üzerinde, belli aralıklarla bir halat yardımıyla çekilmeye başlamıştır. Böylece yapılan zaman azalmıştır 1914 yılında mekanik olarak hareket eden montaj hattı ya da akar bant üretime sokulduğunda bu süre bir buçuk saate düşürülmüştür. Sistem ancak II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sosyo-ekonomik yapı içerisinde başarılı olabilmıştır. Geniş ve istikrarlı pazarlar, o dönemin fiziksel ve teknolojik özellikleri, standart üretim kalıpları sistemin verimli işleyişini sağlamıştır. (Soba, 2006:10).

Fordist üretim organizasyonunda akan bir montaj hattı ile bir yandan üretim sürekli kılınır ve emek üretkenliğinde büyük artışlar sağlanırken diğer yandan bu kesintisiz üretim sisteminin getirdiği işçiler arasında karşılıklı bağımlılık bir avuç işçiye tüm üretimi durdura bilme olanağı vermiştir. Bu yüzden Fordizmde sendikal mücadele gücünden daha ziyade büyük ölçekli fabrikalarda yapılan toplu üretim kesintisizlik özelliği almıştır. Ancak sendikalar genellikle işçilerin Fordist emek sürecinde becerilerine dayalı güç ve kontrollünü korumaya değil, vakıflaştırılmış işçileri korumaya, çalışma koşullarını ve ücretlerini iyileştirmeye yoğunlaşmıştır. Sendikaların izlediği politikalar kuskusuz sektörlerden sektöre ve ülkeden ülkeye farklılık göstermiş olmakla beraber, işçilerin genel olarak sektör/işkolu bazında örgütlenmeye gittiklerini, Fordizme karşı sendikaların sınıf temeline dayanmayan politikaları izledikleri ve ücret sendikacılığının egemen olduğunu söylemek mümkündür. Bu eksende gelişen ve federatif bir yapı kazanan sendikal hareketin genellikle tek işlevi, toplu pazarlıklara giderek, toplu iş sözleşmeleri bağtılamak ve üye sendikaların sözleşme sisteminin getirdiği haklardan yararlanılmasını sağlamak olmuştur (Ansal, 2016:11-12).

Fordizm'in özellikleri, "Kitle üretim ve tüketim"; yapılan üretim belli özel müşterilere değil, toplumun genelini hedeflemektedir. "Ürünlerde yüksek standartlaşma" önceden tespit edilen kitle tüketim profiline göre standart ürünler tasarlamakta ve üretilmektedir. " Esnek olmayan bir üretim süreci" üretim süreci, standart bir malın kitlesel üretim için tasarlanmadığından, malın niteliği de kolaylıkla değişim yapmaya müsait değildir. "İş örgütlenmesi yeni yeni teknolojikler kullanılmakta" rutin işler yapması beklenen işgücünün yerine makine kullanılabilen yeni teknolojiler işgücünün çeşitli bileşimleri verimliliği artırma amacıyla denemekte ve

kullanmaktadır. “Rutin işler yapan yarı eğilimli işgücü kullanımı örgütlenmekte”. “Keynesçi ekonomik politikalar ve piyasa düzenlemesi”. “Diğer sektör için belirleyicidir ve katma değer oluşumun egemenidir”. “Hegemonik bir nitelik göstermektedir. “Bir yaşam tarzı düzenleme biçimidir “şeklinde söylenebilir (Saklı,2013:110-112).

Fordizm krizi: Fordizm üretim sürecinde yaşanan temel sorunlar, öncelikle işlevlerin bölünmesi üretim sürecinde zaman kaybına neden olmaktadır. Çünkü her işçi sadece kendi kullandığı makinede uzmanlaşmış ve sadece kendi üretim bandından sorumludur. Bant tipi üretimde, sistem üzerindeki her makine üretim dizgesi içinde belli bir aşamayı temsil etmektedir ve her bir aşamadaki işin, işlenen paraca ile bir sonraki aşamaya geçmeden, bitirilmesi gerekmektedir. Ama işin farklı zamanlarda bitirilmesi ile gereken zaman farklı olabilmekte, bu ise üretim sürecinde zaman kaybına yol açmaktadır. Zaman kaybı yanında, uzmanlaşmanın getirdiği işten memnuniyetsizlik, niteliksiz işgücü kullanılması, kitlesel üretimden kaynaklanan stok maliyetleri, işlerin en küçük ayrıntısına kadar parçalanmış olması üretim ile kalite ve standart kontrol gibi işlerin ayrı olması ve ayrı ayrı kişiler tarafından yapılması gibi nedenler Fordist üretim sürecinin sorunlarından. Sadece bunlar değildir. Dünya ekonomisindeki diğer gelişmeler, Fordist üretim yapısının sürdürülmesinde büyük engellere gidilmiştir. 1970’de yaşanan ekonomik sorunlardan kaynaklanan nedenlerle, bir kitlesel-üretim-sistemi olarak Fordizm çağın endüstriyel ve ekonomik gereksinimleri karşısında yetersiz kalmıştır (Kişi.deu, 2016).

3.2.3. Post-Fordizm

1960’lı yılların sonlarına doğru fordizmin belirtilen özellikleri, teknolojik değişme ve gelişmeye karmaşıklaşan ekonomik ve sosyal sorunlara yanıt almaktan uzak kalmıştır. Ayrıca 1973’te Dünya Petrol Krizinin, hammadde kaynaklarının tükenmesi ve çevre kirliliği tartışmaları ile birlikte gündeme gelmesi, yeni ve esnek bir yapılanma gereğini ortaya çıkarmıştır. Post-Fordizm bu ortamda doğmuş, Fordizmde olduğu gibi onun da gelişip yeşermesine küresel bir ekonomik bunalım kaynaklık etmiştir. Post-Fordizm en genel anlamıyla, üretim tüketim ve istihdam esnekleşmesi ve yerleşmesini ifade etmektedir. Üretim sürecinde yeni bir dönemi ifade eden bu kavram, Fordizmden

hareketle türetilmiş, ancak ondan büyük bir kopuş da ortaya koymuştur. Post-Fordizm, bir emek ve üretim süreci olarak kısaca “esnek üretim” şeklinde tanımlanabilir. Süreç yirminci yüzyılın son çeyreğinde gelişmiştir. Bu süreç, iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler, ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesine bağlı olarak üretim daha fazla uluslar araştırılmasına ve üretim mekânlarının değişmesine neden olmaktadır (Aydınlı, 2004: 4).

Post-Fordizimin özünü, kitle piyasalarının parçalanmasını izleyen, geniş işçi sınıflamaları ve emek esnekliği oluşturmaktadır. Üretim açısından Post-Fordizm, hem imalat hem de hizmet sektörlerinde farklı ürün dizinlerini üretebilecek esnek sistemler geliştirme doğrultusundaki bir eğilimi temsil etmektedir. Bu değişimler, doğal olarak yansımalarının emek esnekliği talebinde bulmuştur. Henry Ford’un bilimsel yöntem ilkeleri ile birleştirerek tasarladığı üretim sistemi ile gündeme gelen Fordizme karşılık, kimi yazarlarca Post-Fordizimin ilk çıkış noktasını da yine otomobil sektörü olduğu ve Post-Fordizimin anılan sektör odağında uygulanarak geliştirilen esnek üretim ve yönetim teknikleri ile ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. “Toyota Üretim Sistemi” nin Post-Fordist üretim paradigmasında önemli bir yere sahip olduğu söylenmektedir (Dağdelen, 2005: 1).

Post-Fordizmin en önemli özelliği yeni teknolojik kullanımıyla ilgilidir. Emekten tasarruf eden tek amaçlı makineler yerine genel amaçlı, programlanabilir, emek ve sermayeden tasarruf eden, mikro-elektronik teknolojiler öne çıkmaktadır. Birçok malı aynı anda üretebilen ürünleri tanıma, değişik operasyonları ardı ardına yapma yeteneğine sahip olan bu teknolojiler; makinelerin boş durma zamanını azaltarak verimliliği artırıyor, öte yandan bir maldan bir başka malın üretimine hızla geçerek ürün esnekliği sağlamaktadır. Dolayısıyla Post-Fordist üretim sistemlerinin en belirgin unsuru; yeni teknolojik kullanımı nedeniyle sabit sermayeden tasarruf sağlamasıdır. Ürün tasarımı, stok kontrolü, pazarlama, finans, yan sanayi ilişkileri gibi yönetim ve kontrol fonksiyonlarının iç içe girmesi nedeniyle, karar ile üretim arasındaki ilişki enformasyon teknolojileri yardımıyla kurulmaktadır. Çok yönlü haberleşme ağı, dikey ve yatay bilgi akışı, bölgesel otonomi, otokontrol ve katılımcı karar alma yöntemleri ön plana çıkmaktadır. İkinci belirgin unsur ise, emek süreci ve işgücü niteliğinde ortaya çıkmaktadır. İşgücünün tasarrufunu sağlayan yeni sistem, işgücünün vasıfsızlaşmasını ya da kolektif işçinin emek gücü değerini ve toplam işçi sayısını azalmasını içerir.

Post-Fordist sistemin sağladığı diğer bir gelişme ise, Fordist sistemde önemli bir verim kaybına yol açan kalitesiz ürün oranını düşürmeye yönelik yeni üretim teknikleridir (Özkaplan, 1994:84-85).

Post-Fordist sistemde iki uygulamadan bahsedilebilir. Bunlardan ilki; “Esnek Uzmanlaşmadır.” Esnek uzmanlaşma, her biriyle rekabet eden, hemen uzmanlık ve üretim bilgisi alışverişinde işbirliğine giden küçük ve orta boy işletmelerin oluşturduğu esnek uzmanlık modellerine 1970’lerde Kuzey İtalya’da üçüncü İtalya denilen Bologna bölgesinde ve Güney Almanya’da yaygın olarak rastlanmakta, daha sonra giderek Batı Avrupa Ülkelerine de yayıldığı görülmektedir. Bu yeni üretim organizasyonu, tasarımcılarla yeniden vasıflandırılmış/zanaatkâr bazlı işçilerin işbirliği içinde, genel amaçlı tezgâhlarda çok çeşitli mal üretebilme temeline oturmaktadır. Öğrenme, yeni teknolojilere uyarlanabilme, teknolojik yeniliklere hızla adapte edebilme ve yeni teknolojiler yaratma bu küçük işletmelerinin ortak özelliğini oluşturmaktadır. Post-Fordist sistem de ikinci uygulama “Yalın Üretimdir.” Fordist emek sistemi belirgin olarak nasıl ABD’nin sosyo-ekonomik koşullarına uygun olarak ortaya çıktığı ileri sürülüyorsa, Japon üretim tekniği ile ortaya çıkan emek süreci de II. Dünya Savaşı sonrası Japonya’sının sosyo-ekonomik koşulları içinde şekillenmiştir. Fordist kitle üretimi Japonya’nın savaş sonrası pazar koşullarına uymamış bu nedenle de, daha küçük kümeler halinde dolayısıyla daha esnek üretim yapabilecek şekilde dönüştürülmeye çalışılmıştır. Yalın üretim mikro elektronik teknolojinin değil, çok farklı bir fabrika üretim organizasyonu ve yönetim anlayışının şekillendiği bir üretim sistemidir (Ansal, 2016:13-14).

Esnek uzmanlaşma sistemi, çalışanları “nitelikli ve niteliksiz” işgücü olarak keskin bir şekilde ayırmış ve özellikle niteliksiz işgücü bundan olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla Post-Fordist üretimin örgütlenmesi özellikle çalışanların pazarlık gücünü azaltıp sendikaların gücünü önemli şekilde geriletmiştir. Bu anlamda esneklik iş görenlerin cinsiyet ve nitelik düzeyine dayanan ayrımcılığın sömürülmesine zemin hazırlamıştır. Alt sözleşme ilişkileri daha çok emek-yoğun avantajlar üstüne kurulduğu için bu ilişki biçimi sürekli olarak kendini üreten bir görünüme bürünerek ülkeye yeni teknoloji girişini de sınırlandırabilmektedir. Esnek üretim işsizliği azaltacağı ve büyümeyi sağlayacağı iddiası da gerçekleşmemiş ve dünya ekonomileri sürekli bir

büyümeye girmedikleri ve yeni istihdam ortaya çıkarılmadığı gibi, tüm dünya da işsizlik oranlarındaki artış katlanarak rekor düzeylere ulaşmıştır (Memduhoğlu, 2007:8).

Tablo 3.3 Fordist ve Post-Fordist Üretim Sistemlerin Karşılaştırılması

	Fordist Sistem	Post-Fordist Sistem
Firma ve Alan Büyüklüğü	Büyük	Büyük ve küçük olabilme esnekliği
Teknoloji	Özel amaçlı makine	Genel amaçlı makine
Emek	Tasarım ve uygulamanın ayrı oluşu. Dar mesleki kalifikasyon. Rutin görevler	Tasarım ve uygulamanın bütünleşmesi. Geniş mesleki kalifikasyon. Çeşitli görevler
Yönetim	Hiyerarşi ve biçimsel	Alan hiyerarşisi, biçimsel değil
Ürün	Standart	İsmarlama
Örgüt	Sendikalaşma	Sendikalar gücü önemli şekilde gerilemiştir.
İşgücü	İşçinin tek bir işi yapması	Çoklu görevler

Kaynak: (GÜİSEVER 1989:1967).

3.2.4. Esnek Üretim Ve Sendikasızlaşma

Esnek üretim, standart olarak herkesçe kabul edilebilecek bir esnek üretim sistemi tanımı yoktur. Literatürde çeşitli tanımlar verilmiştir. Herhangi bir esnek üretim sistemi şeklinin avantajlarından yararlanabilmek için esnek üretim sistemlerinin işlemsel (operational) ve kontrol karakteristiklerinin anlaşılması ve bu karakteristiklere uygun olarak yönetilmesi gerekir. Bir tezgâhtan oluşan bir sistemin işleyişi şeklinin iki ya da daha fazla tezgâhtan oluşan bir sistemden yapı olarak farklı olduğu açıktır. İkinci durumda malzeme akışı ve stok probleminin göz önünde bulundurulması sorunluluğu vardır. Aynı şekilde, iki ya da daha fazla tezgâhtan oluşan sistemler açısından da bir tek malzeme taşıyıcısı olarak birden fazla malzeme taşıyıcısı olan bir sistemin işlemsel karakteristikleri birbirinden farklıdır. Kısacası esnek üretim sistemi, işlemsel ve kontrol karakteristikleri açısından birbirinden farklı yapılardaki geniş bir üretim sistemleri yelpazesinin anlatan genel bir terimdir. Bir malzeme taşıma sistemiyle birbirine

bağlanmış Bilgisayarlı Sayısal Denetimli ya da Sayısal Denetimli tezgâhlardan ve bunların işleyişini kontrol eden bilgisayar sisteminden oluşan ve bir birinden farklı parçalar üretebilen bir üretim sistemi olarak tanımlanır (Eşiyok, 2001:26).

Esnek üretim sisteminin, işgücü üretim sürecindeki rolü ve dolayısıyla sendikal etkinlik yönünden önemli olan boyutu, iki ana başlıkta incelenebilir. Birincisi; vasıfsız işgücünün (mavi yakalılar) üretim sürecinde giderek azalan bir paya sahip olmasıdır. Yeni teknolojik uygulamasının nedenleri arasında, işgücü maliyetlerini azaltıp verimliliği artırma şeklinde klasik motivasyonların yanı sıra; kalite artışı, tüketicilerle daha iyi ilişkiler, talepteki dalgalanmalarda daha çabuk cevap verebilme, israfın ortadan kaldırılması gibi yeni yeni unsurlarda katılmıştır. İşverenlerin işgücü maliyetlerini düşürmek üzere yeni teknolojik uygulamaları, üretim maliyetleri içinde dolaysız maliyetlerin sabit oranda azalması ve giderek toplam maliyetlerin görece daha küçük yüzdesi haline gelmesi eğilimi etkilidir. Vasıfsız işgücüne olan talebin düşüşünü, sendikalaşma açısından olumsuz olarak besleyen önemli bir eğilim, yüksek işsizlik oranlarıdır. İşsizlik oranı yüksek olduğu zaman, sendikaların pazarlığı genellikle düşmektedir. Bu durumda üyeler sendikaların teknolojik değişim sürecinde müdahale etmesi için baskıda bulunmaktadır. Esnek üretim sistemlerinin sendikalar açısından ortaya çıkardığı ikinci boyut, yüksek vasıf işgücüne olan talebi artırmasıdır. Üretim tasarım ve uygulamaların bütünleşmesi sonucu, işgücünün geniş bir mesleki kalifikasyona sahip olması ve çok çeşitli işleri yürütebilmesi gerekmektedir. Geleneksel olarak hizmet sektöründe, güçsüz yapıda olan sendikaların, yetki alanlarını genişletebilecekleri yeni bir yayılma alanının ortaya çıkışından söz edilebilir (Özkaplan, 1994:189).

Tablo 3.4 İmalat Sanayide Orta Ölçekteki Fabrikalarda Üretim Maliyetlerinin Yapısı
(%)

	Avrupa (1985)	Avrupa (1984)	Japonya (1984)	ABD(1984)
Malzeme ve enerji	%64.0	%56.0	%66.0	%58.0
Dolaysız işgücü	% 14.5	%18.0	%14.0	% 15.0
Üretim+sürekli giderler	% 21.5	% 26.0	%20.0	% 27.0

Kaynak: (ÖZKAPLAN, 1984: 187).

Esnek üretim organizasyon sistemlerinin sendikal örgütlenmeye olan etkileri bir firmada örgütlü olma ve olmama olarak iki açıdan önem kazanmaktadır. Çok sayıda işçiyi kapsayan, büyük işyerlerindeki güçlü kitle sendikacılığı, yeni üretim organizasyon sistemini engelleyen bir faktördür. Süreç içinde çevre işgücü tümüyle sendikasız kalırken, az sayıda nitelikli çekirdek işgücü; kitle sendikacılığı ve işkolu sendikacılığı yerine firma ile bütünleşmiş işyeri sendikacılığını getirmiştir. Büyük ölçekli firmalarda küçülme eğilimi de kitle sendikacılığını tehdit eden bir gelişme durumudur. İstihdam parçalanmış ve ortada çekirdek işçiler vardır. Çekirdek işçileri kapsayan iş örgütlenmeleri ise sendikalaşmaya elverişsiz özellikler taşımaktadır. Esnek üretim organizasyon sistemlerinde sendikalaşma açısından büyük önem taşıyan bir faktör de takım çalışmasıdır. Takım çalışmaları işçinin katılımını getirmekle beraber işçiler arası ortak talepler için dayanışmayı, sınıf bilincini olumsuz etkiliyor. Oysa sendikalar için ortak mücadeleye inanmaları gerekiyor ki, örgüt yaşasın. Esnek üretim sistemi, işçi ve işveren arasında yeni türden bir ilişki ağı oluştururken, sendikaların işçilere olan bağıni geri plana atan bir eğilime yol açmaktadır. Diğer bir deyişle işçi ve işveren arasında yeni sistemlerle dikey bir ilişki ağı oluştururken, sendikaların sahip olduğu yatay ilişki ağı ile ters düşmektedir (Ekonomik Formu, 200:36-37).

Esnekleşme sendikaları olumsuz biçimde etkilemekte ve sendikasızlaşma olgusunu derinleştirmektedir. İşverenler, piyasanın dalgalanmalarına göre emek kullanmak istemekte; bunun içinde hukuksal kısıtlamalardan kurutulmaya çalışmakta ve işçi sınıfının tarihsel kazanımlarını bir kenara atarak işgücü piyasalarında

kararsızlaştırma gündeme getirmektedir. Sadece ulusal ölçeklerde değil, küresel ölçekte de değişim gösteren üretim süreçleri ve ağırları emek piyasasında parçalanmakta ve emek piyasasının giderek kayıt dışı çekilmesine neden olmaktadır. İşgücünün esnekleşmesi olarak sunulan durum aslında bu kararsızlaşmayı ifade etmektedir. Kısmi zamanlı çalışma, eve iş verme, taşeronlaşma gibi yöntemler işgücü piyasasını kararsızlaştırmanın, esnekleştirmenin yöntemlerinden sadece bazılarıdır. Esneklik teknolojik gelişme ve kalite, sürekli değişen talebe karşı kapitalizmin ayakta kalabilmesi için uyması gereken unsurlar olarak görülmüştür. Esneklik uygulamaları, iş güvencesinde azalma, sendikalaşma oranında yaşanan düşüşler, çalışma koşullarının bozulması gibi risk faktörlerini ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir (Güler, 2008:103-104).

3.3.TÜRKİYE'DE 1960 SONRASI EKONOMİ VE SENDİKA İLİŞKİSİ

3.3.1. 1960-1980 Yılları Arası

3.3.1.1. 1965-1979 İçe Dönük-Planlı Sanayileşme Dönemi ve Sendikaların Etkinliği

27 Mayıs Darbesinin, siyasal hayatta önemli bir şekilde etkisi olmuştur. Demokrat Parti kapatılmış, parti önderleri anayasayı ihlal etmiş gerekçesiyle yargılanıp, tutuklanmış, partinin lideri olan Menderes ise 1961'de idam edilmiştir. 27 Mayıs askeri müdahalesi Türk demokrasi hayatında siyasal alanda olduğu kadar ekonomik alanda da önemli bir dönüm noktasıdır. 1950'li yıllarda serbest piyasa ekonomisi adıyla yapılan devlet müdahaleciliği, 1960'lı yıllarda geçilen planlı kalkınmanın hazırlayıcısı olmuştur. Bundan dolayı hükümet ekonomik politikaları her anlamıyla uygulaması ve devletin temel prensiplerine bağlı kalması adına Devlet Planlama Teşkilatını (DPT) kurumaya karar vermiştir. DPT'nin kurulmasıyla kalkınma modeli yaratılmıştır. Planlama modelinin temel özellikleri şunlardır; demokrasi planı içinde kalkınma planı yapılacak, on beş yıllık perspektif içinde beş yıllık planlar hazırlanacak, karma ekonomi düzeni içinde plan kamu sektörü için emredici, özel sektör için özendirici nitelik olacak, yıllık büyüme hızı hedefi plan döneminde yüzde yedi olacaktır. Bu planın

belirlenmesinden birkaç gün sonra halk oylamasıyla yeni anayasa 1961 anayasası yürürlüğe girmiş oldu (Cizrelioğulları, 2013:40).

Bu kalkınma planlarında ilki birinci beş yıllık kalkınma planıdır. (BBYKP) Bu plan 1963-1967 kapsamaktadır. BBYKP en temel özelliği, karalı dengeli bir ekonomi ve sosyal dengeyi temel almasıdır. Plan ilk edapte on beş yıllık bir uzun dönemli düzenlemeyi amaçlanmıştır. Bu özelliğiyle birinci plan hem orta dönem gelişmeyi hem de uzun dönemli gelişmeyi birlikte düzenlemiştir. Planlı dönemin başladığı yıllarda nüfus yılda yüzde üç gibi çok hızla artmaktadır. Milli gelirdede bir artış olmuştur ancak milli gelirdeki artış büyük bir kısmı nüfus artışına gitmiştir. Planda hızlı sayılan yüzde yedilik bir büyüme hedefi tek başına istihdam sorunu çözemeyeceğini vurgulanmış, yatırım ve tasarrufların konusunda çeşitli önlemler alınmıştır. Planda tasarrufun yatırımlara dönüşebilmesi vurgulanmıştır. Halkın geçim seviyesini azaltmayacak şekilde özel tasarrufları teşvik etmiş kamu tasarruflarının azami seviyeye çıkarılması öngörülmüştür. Bu konudaki önemli bir nokta da özellikle plan stratejisinde cebri bir tasarruf olan enflasyona başvurulmayacağı vurgulanmış olmasıdır. BBYKP ülkenin sanayileşmesi ve kalkınmada önemli ölçüde etkili ve başarılı olmuştur. (Özdemir, 2014:13).

Tablo 3.5.1 BBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler (1963-1967)

Yıllar	Büyüme Oranı %	Enflasyon %	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon\$)	Dış Tic. Açığı	Dış Borçlar (Milyon\$)
1963	9.7	4.3	687.6	368.0	-319.6	
1964	4.1	1.2	537.2	410.7	-119.5	
1965	3.1	8.2	571.9	463.7	-107.2	1081
1966	12.0	4.8	718.2	490.5	-227.7	1231
1967	4.2	7.6	648.6	622.3	-62.3	1347

Kaynak: (Buluş vd, 2011:176).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) 1968-1972 yıllarında uygulanmıştır. Türkiye’de bir yandan fert başına gelir artırmayı hedef alırken, öte yandan gelir dağılımı ve bölgelerarası dengesizliği gidermek, yeni iş sahaları oluşturularak işsizliği azaltmak,

kalkınmanın ortaya çıkardığı refah toplumuyla paylaşarak, ekonomik ve sosyal yönden gelişmeyi sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. İlk iki Plan karşılaştırıldığında, BBYKP temel alt yatırımlarına, istihdam sorunlarına ve ekonomik yapının yeniden şekillenmesine önem verilirken, İBYKP özellikle sanayi sektörünün ekonomideki itici gücüne vurgu yapmaktadır (Takım, 2011:156).

Tablo 3.5.2 İBYKP Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme Oranı	Enflasyon %	İthalat Milyon (\$)	İhracat Milyon (\$)	Dış Tic. Milyon (\$)	İşçi Dövizleri Milyon (\$)	Dış Borçlar Milyon (\$)
1968	6.7	3.2	764.0	496.8	-267.2	107	1529
1969	5.4	7.2	801.4	537.0	-264.4	141	1705
1970	5.8	6.7	948.4	588.5	-359.1	273	1929
1971	10.2	15.9	1.171.2	677.0	-494.2	471	2210
1972	7.4	18.0	1.563.0	885.4	-677.6	740	2300

Kaynak: (Buluş vd. 2011:180)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma planı (ÜBYKL) 1973-1977 yılları arasında gerçekleşmiştir. ÜBYKL'nın uygulaması sırasında beliren toplumsal ve siyasal bunalım, 12 Mart 1971'de askeri müdahale ile harekete neden oldu. Önce ÜBYKP ile birlikte yeni bir uzun dönem stratejisi saptanmış, İBYKP süresi dolmadan bir tarafa bırakılmıştır. Bu ortamda hazırlanan ÜBYKP, birçok yönüyle ilk iki plandan ayrılır. ÜBYKP'de yeni bir uzun dönem planlaması gerektirmiştir. Bunun gereksiniminin nedenlerinin başında ekonomik gelişmeye yeni bir ivme kazandırma istediği ve özellikle de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkiler gelmektedir. AET içinde "rekabet hazırlama" gereğinin yatırımların büyük ölçekli girişimlerle yapılması zorunluluğu kıldığı ve bu nedenle yeni düzenlemelere gidildiği vurgulanmaktadır. Uzun dönem yaklaşımı, sınai üretim yapısını değiştirerek hızlı büyümenin sağlanması kamu kesiminin öncülüğünü vurgulamaktadır. Özel kesim ise daha çok özendirilecektir. ÜBYKP'nın uzun dönemli amaçları iki ana grupta ele alınabilir. Bunlardan ilk sayısal amaçlardır. Sayısal amaçların başında katkılı ulusal gelirin büyümesi gelmektedir. Büyüme hızı Üçüncü planda da varlığını sürdürmektedir. İkincisi ise niteliksel

amaçlardır. Niteliksel amaçların temeli sınai üretimde ara ve yatırım malları üretimine öncelik verilmesinden kaynaklanmaktadır. ÜBYKP’da koalisyon hükümetleri kurulması nedeniyle plan uygulamasında güçlükler yaşanmıştır. (Kepenek ve Yentürk, 1994:153-155).

Tablo 3.5.3 ÜBYKP Döneminde Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme Oranı %	Enflasyon %	İthalat Milyon (\$)	İhracat Milyon (\$)	Dış Tic. Milyon (\$)	İşçi Dövizleri Milyon (\$)	Dış Borçlar Milyon (\$)
1973	5.4	20.5	2.086	1.317	-769	-1.183	2654
1974	7.4	19.9	3.778	1.532	-2.2245	-1426	2901
1975	8.0	10.1	4.739	1.401	-3.338	-1.312	3012
1976	7.9	15.6	5.129	1.960	-3.168	983	3822
1977	3.9	24.1	5.796	1.753	-4.043	982	4410

Kaynak: (Buluş vd. 2011:187).

1960-1970 yıllarda yapılan kamu yatırımları daha çok özel sektörün ara malların gereksinimini gidermeye yönelik alanlarda (demir-çelik, çimento, kâğıt, kimya, alüminyum, petrol rafineleri, madencilik vb.) yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu dönemde sanayinin gelişimi için ulaşım, limanlar, iletişim ve enerji gibi önemli alt yapı yatırımlar, devlet tarafından yürütülmüştür. Diğer taraftan tüketim mallarının iç piyasada yerli sanayi tarafından üretilebilmesi için gerekli olan teknolojik ve bazı hammaddelerinin yurt dışından ithal edilmesi gerekmektedir. İç piyasanın korunması için ithalatta kısıtlayıcı bir politika uygulayan hükümetler yerli sanayicilerin yatırım için gerekli olan teknoloji transferlerini gerçekleştirebilmek için gümrükte kolaylıklar ve ithalatta özel vergi indirimi gibi teşviklerde bulunmaktadır. İthal ikameci sanayileşme modeli her ne kadar tüketim mallarının ithalatını kısıtlasa da bu ithalat hacmini kısıtlanması anlamına gelmemektedir. İlk zamanlarda küçük ölçekli olarak devam eden yatırım mallarının ithalatı 1970’lı yıllara gelindiğinde büyük ölçekli olmuş ve iç piyasanın büyümesine paralel olarak ileri teknikler gerektiren türden gelişmiş teknolojilerin transferleri önemli bir döviz kaybına neden olmaya başlamıştır. 1960-1970 yılları arasında uygulanan ekonomik politikalara “ kolay” ithal ikameci, 1970-

1980 yılları arasında ekonomik politikalara “ileri” ithâl ikameci politikalar adı verilir (Anadolu, 1998).

Tablo 3.5.4 Kamu ve Özel Sektör Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye İçindeki Payı (%)

Kalkınma Planları	Birinci Plan		İkinci Plan		Üçüncü Plan	
	Planın hedefi	Gerçekleşme	Planın hedefi	Gerçekleşme	Planın hedefi	Gerçekleşme
Kamu Yatırımları	59.9	52.4	52.6	52.9	56.4	51.1
Özel Sektör Yatırımları	40.1	47.6	47.4	47.1	43.6	48.9
Toplam Yatırımlar	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: (DPT, 1979:32).

I. ve III. Plan dönemlerinde kamu yatırımlarının payı planda amaçlananın gerisinde kalmış II. Plan döneminde ise, amaçlana düzey biraz aşılmıştır. Özel kesim yatırımlarda, I. Planda öngörülen pay aşılmış II Plan dönemindeki pay Planda öngörülen düzeyde olmuş, III. Plan döneminde ise özel kesimin payı Planda öngörülenden yüksek gerçekleşmiştir. Kamu yatırımlarının düşük gerçekleşmesinin temel nedenleri, kamu kesimindeki yanlış kaynak tahsisi ve kuruluşlarla yatırım uygulamasında gitgide daha başarısız olmalarıdır (DPT, 1979:32).

1960’lı yıllardaki sanayileşme temel olarak dayanıklı tüketim malları üretiminde yoğunlaşan bu strateji, nihai ürün ithalatını yasaklanarak, ithal edilen girdi ve ara malların ülke içinde montaj şeklinde ortaya çıkmıştır. Dayanıklı tüketim malları üreten sektör açısından ücretlerin nitelik ve nicelik olarak belirleyici olduğu bir durum vardır. Ücret, yurt içi pazara dönük çalışan sektör için satın alma gücünün bir göstergesidir. Sektörün gelişimi için dayanıklı tüketim mallarını satın alabilecek geniş kitlelerin yaratılması zorunludur. Hızlı büyüme konjonktüründe, gelir bölüşümündeki eşitsizliği azaltmadan işçi ve memurların satın alma güçlerinin artırılması gerekmektedir. İmalat sanayinde ortalama 1965-76 arasında reel ücretler artmıştır. Ancak 1971-72 yıllarında reel ücretlerde düşüş gözlenmiştir. 1971-73 düşüşünün en önemli nedeni 12 Mart

rejimiyle sağlanan sendika hak ve özgürlükteki sınırlamadır. Ücretliler 1971-73 döneminde kaybettiklerini geri alma süreci 1973-78 döneminde yaşanmıştır. Ücret serilerinde gözlenen eğilimi, işgücü verimlilik serileriyle karşılaştırılması, reel ücretteki tırmanmanın gerçek boyutlarını göstermek yönünden anlamlıdır. Verimlilik artışının küçük bir bölümü ücret artışlarına girmektedir. Dayanıklı tüketim malları sektörünün, görece yüksek satış hacmi ve görece kar marjına sahip olmasının, daha yüksek ücret ödenmelerine yol açtığı düşünülmektedir. Türkiye’de dayanıklı tüketim malları sektörünün geliştiği 1965-1976 dönemi, reel ücretlerin yükseldiği, sendikal mücadelenin önem kazandığı, görece demokratik mekanizmaların ya da popülist politikaların geçerli olduğu bir on yıldır (Özkaplan, 1994:106-111)

Tablo 3.5.5 Ortalama Verimlilik ve Ücret-Verimlilik Endeksi (1965=100)

Yıllar	Ortalama verimlilik(Reel)	Ücret/Verimlilik Endeksi
1965	100.0	100.0
1966	108.9	87.4
1967	115.0	78.7
1968	116.0	82.0
1970	111.8	96.1
1971	129.3	77.4
1972	117.9	80.7
1973	114.5	91.5
1974	139.0	78.8
1975	165.7	66.3
1976	162.2	79.0
1977	171.5	79.9
1978	143.0	73.7
1979	130.8	59.5
1980	131.0	59.6

Kaynak: (ÖZKAPLAN, 994:109)

İthal ikameci stratejilerin dayandığı ikinci temel, çokuluslu şirketlerin ya da yabancı sermayenin iç pazara üretim yapan sektördeki ortaklığıdır. Montaj sanayinde ithal edilen girdilere bağımlılıkla, dolayısıyla yabancı sermayeli firmalar arasındaki ilişki çok güçlüdür (Özkaplan, 1994:111). İlk bakışta ekonominin dışa bağımlılığı zaman içinde azalacakmış gibi görünen bu sanayileşme biçimi, beklenin zıddı bir sonuç vererek, ekonominin ithalatını artırmıştır. BBYKP döneminde, makro-ekonomik düzeyde pozitif ithal ikameci gerçekleşmiş ancak sonraki yıllarda toplam arz (ve GSMH) içinde ithalatın payı genel olarak artma eğilimi göstermiştir. Bu olgunun arkasındaki tek etken, çoğu zaman ileri sürüldüğü gibi, doğrudan ve dolaylı ithal gereksinmesi çok yüksek olan dayanıklı tüketim malları hızlı genişleme temposu değildir. Aynı derecede bir diğer önemli etken yatırım malları kesiminde sağlanan genişlememenin ara-mallardan geri kalması nedeniyle yüksek bir yatırım temposunun daima aşırı bir ithal faturası gerektirmesinden aranmalıdır. Yüksek bir yatırım temposu karşılaması ancak artan ithalat hacmiyle mümkündür (Ata Boun, 2016).

Tablo 3.5.6 İmalat Sanayinde Sektörel Üretim Artış Hızları (1972-1977)

		Yıllık Üretim Artış Hızı (%)
Tüketim Malları	Gıda	4.7
	Dokuma- Giyim	9.1
Ara Mallar	Kâğıt	7.6
	Kimya	9.3
	Cam	14.6
Yatırım malları	Madeni Eşya	11.0
	Tarım Alet	7.6
	Elektrik Mak.	10.5
	Dayanıklı Tük. Mal.	28.5
	Elektronik	18.6

Kaynak: (ÖZKAPLAN 1994: 113).

Bu dönemde dışa açılma girişimleriyle birlikte, büyüme ve kalkınma ithal ikameci politikalara bağlanmıştır. GSMH düşmüş ve büyüme yavaşlamıştır. 1960 döneminde

büyüme hızı 5.3'tür. Bu dönemde dış ticaret açığı ortaya çıkmış, Türk parası Dolar karşısında değer kaybetmiş, %14.84 Türk parası değer kaybına uğramıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı sürekli birin altında seyretmiştir. 1960'ta bu oran 0.69 olmuştur. 1960 yıllarda aşırı değerlenmiş döviz kuru politikası uygulanmıştır. Bu dönemde bütçe açık vermiştir. Bütçe açığı ortalama oranı yüzde üçtür (Dağdemir ve Küçükkalay, 1999:135).

Tablo:3.5.7 Temel Ekonomik Göstergeler (Büyüme Hızları, %)

	1962-65	1966-76	1977-80
GSYİH	5.4	7.0	1.4
İstihdam	1.3	1.6	1.8
Sabit Yat./GSMH	14.3	18.8	22.4
Özel	17.0	9.5	11.3
Kamu	7.3	9.3	11.1
Tasarruf/GSMH	13.5	18.9	17.0
Özel	7.4	10.9	10.8
Kamu	6.1	8.0	6.2
Dış açık/ GSMH	2.9	1.5	4.3
İhracat/GSMH	6.2	6.5	5.5
İthalat/GSMH	9.0	9.9	11.1
Enflasyon	5.5	13.8	60.8

Kaynak: (ÖZKAPLAN1994:116)

3.3.1.2. Sendikaların Etkinliği

Bildiği gibi bu dönemin en önemli gelişmesi, 1963 yılında kabul edilen, 274 Sendikalar ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt kanunları ile serbest toplu pazarlık düzeninin anayasal ve yasal teminatlarla hayata geçirilmesi, sendikal hareketin güçlenmesi ve toplu sözleşmeden yararlanma işçi sayısının artmasıdır. Bu dönemde

özellikle 1970'lerde sonra yaşanan grev ve lokavt uygulamaları ve ideolojik esaslı sendikal bölünme ve eylemler bu dönemin olumsuz gelişmeleri olmuştur. Serbest toplu pazarlık hakkını düzenleyen yasaların 27 Mayıs 1960 Askeri ihtilalinden sonra kabul edilmesi, bunun özgür bir ortamda gerçekleşmemiş olması, önemli tartışmalara yol açmış, sendikal haklar için işçilerin mücadelesinin olmaması, bu hakların kullanılmasında ve savunulmasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Toplumsal dinamikler yerine, üst yapıdaki ivmelerle belirlenen tüm toplumsal değişmelerde olduğu gibi, sendikal hakların kazanılmasında da işçi sınıfının önemli bir rol olmamıştır. Bu nedenle sendikalaşma öyküsü 1970'li yıllara denk, bir hareketin öyküsü olmaktan çok bir örgütlenme öyküsüdür (Yorgun, 2005:140-141).

1965-76 genişleme döneminin, özelliği ücret artış trendine katkıda bulunan faktörlerden bir tanesinin de sendikalar olduğu genellikle kabul edilmektedir. Sendikaların yüksek ücret kazanmaları karşısında, istihdam kayıpları yaratacağı beklenen bir gelişmedir. Toplam istihdam 1965-76 döneminde, yıllık ortalama %1.5 artmıştır. Toplam istihdam yaklaşık %60 tarım sektöründe yer almaktadır. Türkiye'de istihdamın temel özelliği tarım sektörünün belirleyici rolüdür. Ancak bu zaman içinde azalmaktadır. Buna paralel olarak toplam istihdamın içinde işçilerin ve çalışanların payı görece olarak yükselmektedir. İmalat sanayinde istihdam edenler 1965-76 döneminde yıllık ortalama %4.9 yükselmiştir. 1960'larda imalat sanayinde istihdamı yıllık ortalama artış hızı %5.8, 1970'lerde ise % 5.2 büyümüştür. Sendikaların ücret kazanımları nedeniyle istihdam kayıplarına yol açmamıştır. 1963-70 döneminde sendikaların iktisadi faaliyet kollara göre dağılımı 1970 yılında toplam 717 sendikanın 428'i sanayi sektöründe örgütlenmiştir. Bunların 194'ü ise imalat sanayinde yer almaktadır. Hizmet sektöründe, 263 sendika ya da toplam sendikaların %35'den fazlası örgütlenmiştir. 1963'den itibaren sektörlerdeki sendika sayısı yıllık %17 artmıştır (Özkaplan, 1994:117-118).

Tablo 3.6.1 1963-1970 Döneminde Sendikaların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı

SEKTÖRLER	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Tarım	2	4	4	8	11	19	24	26
Sanayi	145	176	216	249	281	325	371	428
Maden	34	39	46	52	55	59	67	74
İmalat	52	64	89	102	123	147	164	194
İnşaat	35	45	51	61	67	79	93	102
Enerji	24	28	30	34	36	40	47	58
Hizmet	77	99	123	152	185	206	237	263
Ticaret	4	16	18	24	37	45	51	61
Nakliyat	49	54	62	74	82	89	100	107
Hizmet	24	29	43	54	66	72	86	95

Kaynak: (ÖZKAPLAN, 1994:120).

275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt kanunu sendikal harekete yeni bir yön çizmiştir. Bu dönemde çalışma yaşamında olumlu adımlar atılmasının bir nedeni de 1961'i anayasasıdır.1961-1980 döneminde sendikalar yeni haklar ve çıkarlar elde etmede ağırlıkla toplu iş sözleşmelerini kullanmıştır. Bu dönemde ayrıca milli gelir artmış sendikalaşma açısından büyük önem taşıyan kamu işletmeleri kurulmuştur. Ayrıca özel sektör hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. Çok sayıda işçinin bir arada çalıştığı büyük işletmeler kurulması, işçilik bilincinin ve sendikalarda örgütlenme ihtiyacının hızla gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu dönemde, sendikaların önündeki engellerin kaldırılması özellikle grevli toplu pazarlık hakkının işçilere verilmesiyle sendikalaşmada ciddi artışlar yaşanmıştır (Tartanoğlu, 2007:53).

Tablo 3.6.2 Sektörlere Göre İmzalana Toplu İş Sözleşmesi

Yıllar	Toplam sözleşme Sayısı	İşçi Sayısı		Toplam İşçi Sayısı
		Kamu	Özel	
1963	96	3.000	6.0000	9.000
1964	1.076	264.000	173.000	437.000
1965	872	122.00	50.000	172.000
1966	1.152	159.000	175.000	334.000
1967	2.339	110.000	79.000	189.000
1968	1.332	254.000	164.000	418.000
1969	1.419	108.000	136.000	244.000
1970	1.516	335.000	216.000	551.000
1971	1.442	189.000	154.000	343.000
1972	1.606	278.000	140.000	426.000
1973	1.921	250.000	193.000	443.000
1974	1.724	427.000	175.000	602.000
1975	1.893	91.000	209.000	300.000
1976	1.979	221.000	255.000	476.000
1977	2.033	369.000	221.000	59.000
1978	1.870	280.000	204.000	484.000
1980	2.247	2666.000	48.000	314.000

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı)

Grevleri iki dönem olarak incelenmektedir. Birinci dönemde grevlere katılan işçi sayısında artış vardır. Bu dönemde en az greve katılan işçi sayısı 1963 yılı hariç tutulduğunda 1968’de beş bin iki yüz seksen dokuz olurken, en fazla katılım yirmi bir bin yüz elli altı işçi ile olmuştur. Kaybolan iş günü sayısı bakımından 1971’de dört yüz yetmiş altı bin yüz on altı günle en yüksek rakama ulaşılmıştır. Dönemin ikinci yarısında da grev sayıları artmıştır. 1972-1980 döneminde toplam grev sayısı sekiz yüz

yetmiş dokuz, greve katılan işçi sayısı iki yüz dört bin dokuz yüz otuz iki olmuştur. 12 Mart 1971 Askeri müdahalesinin etkisiyle, sendikal faaliyetler hukuken sürmesine rağmen fiilen yasaklanmış olduğundan, gittikçe azalmıştır. Bu dönemde en az grev kırk sekiz en fazla, iki yüz yirmi grevle 1980’de yapılmıştır. 1972-80 döneminde kaybolan iş günü sayısı ise; 1794’ de hızla artarak bir milyonun üzerine çıkmıştır. Grevlerden işkolları da etkilenmiştir. 1961-1971 döneminde en çok etkilene işkolu gıda sanayidir. 1972-1980 döneminde ise, imalat sanayidir. Ülkemizde 1963-67 yılları arasındaki grevlerin nedenleri üzerinde yapılan bir araştırmada grevlerin ücretlerden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır (Millioğulları, 207:65-73).

Tablo 3.6.3 Yıllar İtibariyle Grev Sayısı, Grev Katılan İşçi Sayısı, Grevde Kaybolan İşgünü Sayısı (1963-1980)

Yıllar	Grev Sayısı	İşçi Sayısı	Kaybolan İşgünü Sayısı
1963	8	1.514	19.739
1964	83	6.640	238.261
1965	46	6.593	336.836
1966	42	11.414	430.104
1967	101	9.499	350.037
1968	54	5.289	174.905
1969	77	12.601	235.134
1970	72	21.156	220.189
1971	78	10.916	476.116
1972	48	14.879	659.362
1973	55	12.286	671.135
1974	110	25.546	1.109.401
1975	116	13.708	668.797
1976	58	7.240	325.830
1977	59	15.682	1.397.124
1978	87	9.748	426.127
1979	126	21.011	1.147.721
1980	220	84.832	1.303.253

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).

1960-80 döneminde sendikalı işçi sayısı artmış, ancak ekonomik yapının daha çok tüketim malları sanayiine özellikle özel sektörde küçük işletmeye dayalı yapısı, sanayi sektöründe sağlanan istihdamın sınırlı kalması tarımın istihdam da ağırlığının korunması, informel sektör istihdamının yaygınlaşması, sendikalara karşı özel sektör işverenlerinin olumsuz tavrı, yasal sınırlamalar gibi nedenlerle sendikalı sayısı artmıştır. Sendikaların etkenliğini ölçen bir başka gösterge de grevlerdir. 1963-1980 döneminde yasal düzenlemeye bağlı olarak grev toplu iş uyuşmazlıklarının çözülmesinde en son başvurulacak yol olarak kabul edilmiş grev öncesinde uzlaştırma sistemine başvurulması zorunlu hale getirilmiştir. Bu dönemde grevlerin sayıca çoğunluğu (%74,2'si) özel sektörde düzenlemiştir. Ama grevci sayısı bakımından üstünlük kamu sektöründedir (%53,4). Grev sayısı, greve katılan işçi sayısı ve grevde kaybolan işgünü sayısı 1974 kadar artmış 1974 sonrasında göre sınırlı kalmıştır. 12 Mart 1971 tarihinde 1973 seçimlerine kadar geçen süre içinde de grev büyük ölçüde kısıtlanmıştır. 1974'ten sonra grev sayısı hem kamu hem de özel sektörde her yıl düzenli olarak artmıştır. 1974 yılına kadar ancak yüzbinlerce ifade edilen işgünü kayıpları 1975'den sonra milyonlarla ifade edilen iş günü kayıplara dönüşmüştür. 1974 sonrasında grev sayısı, greve katılan işçi sayısı, grevde kaybolan iş günü sayısı bakımından özel sektör başı çekmiştir (İleri, 2009:271-274).

Tablo:3.6.4 Kamu Özel Ayrımlarda Grevler

Yıllar	Grev sayısı		İşçi sayısı		Kaybolan işgünü sayısı	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
1963	1	6	218	1.156	3.488	8.767
1964	6	75	382	6.226	11.488	181.354
1965	5	38	524	5.049	15.466	225.088
1966	5	34	1.291	9.110	29.714	380.095
1967	40	51	5.266	2.896	54.425	137.771
1968	9	50	1.978	6.120	137.302	66.477
1969	22	60	15.342	7.848	122.478	235.321
1970	50	61	19.022	6.941	120.705	139.633
1971	30	67	6.523	13.493	100.850	195.100
1972	4	10	2.932	4.226	17.991	129.594
1973	7	15	5.179	7.105	215.387	264.470
1974	22	23	15.390	5.656	256.082	213.996
1975	13	77	5.847	19.542	231.048	871.634
1976	22	83	12.701	20.198	399.466	1.368.735
1977	29	138	18.379	41.510	1.316.326	4.461.879
1978	27	148	3.006	24.202	153.478	1.445.427
1979	46	144	21.857	18.044	714.425	1.502.922
1980	30	197	1.652	34.564	1.354.594	4.054.024

Kaynak: (MİLLİOĞULLARI, 2007: 72).

Sendikalar için önemli diğer bir faktörde Türk-İş sendikası ve DİSK sendikasıdır. Türk-İş askeri mücadeleden hemen sonra yeni dönemle uyumlu bir

yönetim yapısı oluşturarak yeni hükümetle yakın ilişkilere girmiştir. Türk-İş'e bağlı sendikaların dörtte üçü kamu kesiminde çalışıyordu. 1967 yılında Türk-İş'in sendikacılık felsefesini beğenmedikleri için konfederasyondan ayrılan özel sektör örgütlü Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş sendikaları Gıda-İş ve Türk Maden-İş sendikalarıyla birlikte DİSK kurmuşlardır. DİSK, Türk-İş'in partiler üstü ve toplu sözleşme ile sınırlı sendikacılığına karşı sınıf ve kitle sendikacılığı felsefesini benimsemiş, siyasal mücadelenin ve örgütlenmelerin işçiler açısından daha önemli olduğunu ön plana çıkaran bir yaklaşım içine girmiştir. Türk-İş ağırlıklı olarak kamu kesiminde, DİSK ise özel sektörde, özellikle Koç Grubuna bağlı işyerlerinde örgütlenmiştir. İmalat sanayi açısından ise, ihracata dönük üretim de yapan gıda ve dokuma alt kollarında Türk-İş'in hâkimiyeti, lastik ve metal gibi iç pazara dönük üretim yapan işkollarında ise DİSK'in hâkimiyeti söz konusudur. 1980 öncesinde Türk-İş ve DİSK, toplamı bir milyar iki yüz bin sendikalı işçinin (gerçek üye olarak) iki bölü üçünü kapsamaktadır. Sendikalı işçilerin sivil istihdam oranı ise yüzde onun altında kalmaktadır (Akkaya, 2003:146-150).

Tablo 3.6.5 Türkiye'nin Sendikalar Tablosu (bin üye) 1965-76 Döneminde (Hepsi Dâhil Değil)

Sigortalı İşçi	Bağlı sendikaların üye sayısı		En büyük sendika	Konfederasyon	Belirgin işveren
	DİSK	Türk-İş			
110	2	100	Maden Fed	Türk-İş	Kamu
20	10	-	Lastik-İş	Disk	Koç
60	7	25	Petrol-İş	Türk-iş	Kamu
330	60	32	Maden-İş	DİSK	Koç
160	-	50	Yol-İş Fed.	Türk-İş	Kamu
80	2	12	Tes-İş Fed.	Türk-İş	Kamu
20	12	-	Bank-Sen	DİSK	Koç
130	100	10	Genel-iş	DİSK	Kamu

Kaynak: (ÖZKAPLAN, 1994: 127-128).

3.3.1.3. 1973 Petrol Krizi ve Sendikalara Etkisi

Dünya ekonomisinin petrol enerjisine bağlı olması nedeniyle, Ortadoğu ülkelerinin üye olduğu OPEC'in petrol fiyatlarını aşırı derecede yükseltmesi, krizin yaşanmasına yol açmıştır. OPEC'in 1973 sonbaharında aldığı %70 kararıyla yetinmeyerek, yıl sonunda %130 artış kararı alması krizin etkilerini daha da artırmıştır. Petrol üreticisi ülkelerin fiyatları yükseltmek amacıyla üretimi sınırlandırma siyaseti izlemeye başlamaları sonucunda petrol fiyatları, altı-yedi aylık bir dönemde ortalama dört kat yükselmiş, petrol tüketiminin %70'den fazlasını ithalat yoluyla sağlayan Türkiye için 1973 sonlarında başlayan Dünya Petrol Krizi'nden şiddetli bir şekilde etkilenmesine yol açmıştır. Bu döneme kadar benimsediği sanayileşme politikalarında değişiklik yapmak zorunda kalan Türkiye, Krizden direk ve dolaylı olmak üzere iki şekilde etkilenmiştir (Cizrelioğulları, 2013:48).

1970'li yıllarda ithal ikameci sanayileşme politikalarının yol açtığı dar boğazdan çıkış için döviz kullanılmıştır. 1973 yılında yaşanan ilk petrol şokunda, biriken döviz rezervini, hükümetler petrol zamlarını halka yansıtmaksızın krizi erteleme şansı tanımış, ancak bu yolla işçi dövizlerinden elde edilen rezervler eritilmiştir. 1974'ten itibaren Avrupa'da işçi talebinin durması ve Türk lirasının aşırı değerlenmesi işçi dövizlerinde azalmalara neden olmuştur. 1977 yılında kriz sürecine giren ülkede döviz sıkıntısı artmış, enflasyon artış eğilim hızı uygulanmış ve 1978 ile 1979 yılları arasında IMF ile yapılan stand-by sözleşmelerinden sonuç alınamamıştır (Yürekli, 2004:125).

1973 yılında yaşanan petrol krizi ile birlikte yükselen petrol fiyatları, 1974 yılında Kıbrıs askeri müdahalesinin ardından Türkiye'ye uygulanan ambargo önemli derecede döviz kaybına neden olmuştur. Dış kredilerin kesilmesiyle birlikte üretimde kullanılan girdilerin ithal edilebilmesi mümkün olmamış, temel mallarda ortaya çıkan arz-talep uyumsuzluğunun sonucu olarak kıtlık ortaya çıkmıştır. Karaborsa ve kuyruklar oluşmuştur. Böylece 1932'den beri uygulanan dışa kapalı ekonomi modeli krizle sonuçlanmıştır. 1970'li yılların sonuna doğru, özel sektör yatırımlarının yanı sıra, kamu yatırımları da neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu da ithal ikameci sanayileşme modelinin terk edilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur (Akgün, 2014:77-78).

Ekonomik kriz koşullarında 12 Mart'tan çıkış sürecinde solun, emek/sendika hareketinin yakaladığı güçlü yükselişi durduramadı. DİSK'i ve sendika hareketini yeni

ve hareketli bir sürece taşıyarak siyasi/sendika dönüşüm tohumları, 1974 ve 1975 yıllarında atıldı. Bu dönemde “sınıf ve kitle sendikacılığı” ortaya çıktı. DİSK çok etkili eylemleri örgütledi. Sayısal göstergeler de 1974 krizi işçi ve sendika hareketini güçlü bir tepki vermiştir. 1975’te bir önceki yıla göre grev sayısı, elli beşten yüz ona yükselmiştir. Greve katılan işçi sayısı on iki binden iki yüz seksen altıya, yirmi beş binden beş yüz kırk altıya düşmüştür. Grevden kaybolan iş günü sayısı, altı yüz yetmiş bir binden yüz otuz beşten, bir milyon yüz dokuz bin dört yüz bire düşmüştür. 1974 yılında toplu sözleşmeden yararlanan işçi sayısı büyük bir sıçrama yapmıştır. İşçi ücretlerinin seyri açısından da bu yıla baktığımızda bir yükseliş trendi görmekteyiz. Sendikalar toplu pazarlık masalarında krize teslim olmamışlardır. Bu yıllar Türkiye’de büyük ölçekli kitle grevlerinin birbiri ardına örgütlendiği, işçilerin sermayenin saldırılarına karşılık verdikleri yıllardır. 1977 1 Mayıs’ın hemen ardından DİSK Maden-İş’in MESS’e karşı başlattığı ve binlerce işçinin katıldığı büyük grev bir hesaplaşmaya dönüştü (Academia, 2016).

1970’li yılların sonundan itibaren yaşanan ekonomik krizlerin faturası çalışan kesimlerden çıkartılmıştır. Bu alandaki uygulamaya çeşitli baskılarla neo-liberal politikaların örgütlenme, sosyal güvenlik ve diğer sosyal kazanımlı haklar getirebilmek için uyguladıkları politikaların 1980’li yılları başında çalışma hayatında kendini hissettirmiştir. Türkiye’de ve Dünyada yaşanan gelişmeler sendikal hareketini artık bir genişleme değil mevcut alanları muhafazaya yönelik bir savunma sendikacılığına doğru kaymaktadır. Bu alanda özellikle 1970’li yıllardan itibaren başlayan ekonomik krizin iş gücü maliyetlerini düşürmeye çalışmada önemli bir etken olduğu görünmektedir. İş gücü maliyetlerinin birçok batı ülkesi için yüksek seyretmesi ilk etapta bu maliyetlerinin azaltılması yönündeki çabaları yoğunlaştırmıştır. 1973 yılından itibaren yükselen işsizlik oranları sendikalar için gelecekteki tehlikenin habercisi olmuştur (Lordoğlu, 2004:82).

3.3.2. 1980'den Günümüze Ekonomik Gelişmeler ve Sendika İlişkisi

3.3.2.1. 24 Ocak Kararlı Çerçevesinde Yaşanan Ekonomik Gelişimi ve Sendikayla İlişkisi

Türkiye'nin ithalatında önemli bir kalem olan petrol fiyatlarının yükselmesi döviz ihtiyacını önemli ölçüde artırırken buna bir de dış borç bulmada karşılaşılan sorunlar eklenince, Türkiye üretimde kullanılan girdilerini ithal edememeye başlamış, temel mallarda kıtlıklar ortaya çıkmıştır. Ekonomideki bu tıkanmanın aşılabilmesi için yeni dış kaynak arayışına girilmiştir. Dünya Bankası, IMF gibi dış kaynak sağlayan kuruluşlar bu yardımları ekonomide yapısal bir dönüşüm yapılması şartına bağlamışlardır. Bunun üzerine 1980 yılında bu yapısal dönüşümleri de içeren “24 Ocak Kararları” olarak anılan bir dizi önlem uygulamaya konuldu. 24 Ocak Kararları her ne kadar kararlılık önlemleri gibi algılsa da yeni bir dönüşüm temel taşlarını koyarak kalıcı ögeler taşımaktadır (Öndağ, 2012:2).

24 Ocak Kararları kapsamında kısa ve uzun vadeli amaçlar ortaya konulmuştur. Programın kısa vadeli amaçları acil dış ödeme güçlüklerini ortadan kaldırmak, hızlı bir yükseliş trendine giren enflasyonu düşürmek, ekonomide atıl kapasiteleri harekete geçirerek büyüme hızını arttırmak ve işsizlik oranını düşürmek olmuştur. Program uzun vadede ise iki amaca odaklanmıştır. Birincisi; kamu kesiminin küçültülmesi, ikincisi ise bütün kurum ve kuralları ile serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmasıdır. 24 Ocak Kararları ana hatlarıyla şu şekildedir; ithal ikameci yerine, ihracata dayalı sanayileşme modelinin benimsenmesi. Faizlerin, fiyatların ve döviz kurunun serbest bırakılmasıdır. Fiyat kontrollerinin kaldırılması ve fiyatların arz ve talebe göre piyasa da belirlenmesinin sağlanması, kamu kesimince üretilen temel mallara uygulanan sübvansiyonların kaldırılması, KİT'lerin özelleştirilmesi, bir yandan kamu harcamalarının kısılması diğer yandan kapsamlı bir yabancı sermayenin teşvik edilmesidir (Kaya, 2013:8).

24 Ocak Kararları “fiyat mekanizmasını” temel aldığından ve serbest piyasa ekonomisinin savunduğundan, neo-liberal bir anlayışı yansıtmaktadır. “Ekonomik kalkınmayı başlatmak” amacıyla alınan bu kararların özelliği, ülke sanayinin gelişmesini sağlamak ve dış ticarete yönelmektir. Oysa nüfusun büyük bir bölümünün

kırsal alanda yaşadığı Türkiye’de tarımsal kalkınma, bu programlarda göz ardı edilmiştir. Çünkü ekonomik kalkınmayı başlatmak için gerekli altyapının hazırlanarak, ülkedeki bölgesel piyasaların ulusal piyasalara açılması gereklidir. Bu temel altyapıların öncelikle yapılabilmesi için gerekli finansmanın sağlanacağı sektör, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörüdür (Öztürk, Nas ve İçöz, 2008:17).

24 Ocak Kararı ekonomi üzerinde şok etkisi yapacak birçok yapısal önemleri içermektedir. Karar sonrası yüksek bir devalüasyonla işe başlanmış ve dolar kırk yedi Türk lirasından yetmişe yükselmiştir. Böylece Türk lirası yaklaşık %48’lik bir değer kaybına uğramıştır. Bunu yüksek oranlı KİT zamları ve faiz oranlarının hızla yükselmesi takip etmiştir. 24 Ocak Kararları IMF tipi ortodoks istikrara politikalarından olup, nominal çap olarak para arzı seçilmiştir. IMF ile 18 Haziran 1980’de imzalanan üç yıllık bir stand-by anlaşması çerçevesinde ülkemizde yaklaşık bir milyar üç yüz bin dolarlık bir kredi imkânı sağlanmıştır. 24 Ocak kararları uygulanabilirliği dış kaynakla mümkün görüldüğünden bu dönemde yabancı sermaye özendirilerek yurt içine çekilmeye çalışılmıştır (Karabıçak, 2000:56).

24 Ocak Kararları ile hedeflenenler ve gerçekleştirilenler bakıldığında ekonomik istikrarsızlığın yapısal nedenlerinin ortadan kaldırılamayacağı görülmektedir. Özellikle kamu kesimi finansman dengesi kurulamamıştır, devletin gelir ve giderleri arasındaki uçurum kapatılmamıştır. KİT’lerin özelleştirilmesi istenilen seviyede olamamış, kamu giderlerinin artış eğilimi devam etmiş, devletin gelirlerinin bu giderleri karşılayamayacak seviyede olması sebebiyle sürekli borçlanma yoluna gidilmiştir.. Faiz oranlarının sürekli artışı devlet bütçesinde borç anapara ve faiz yükünün dolayısıyla transfer harcamalarının yükselmesine ve sonuçta borç-faiz-borç kısır döngüsüne girilmesine sebep olmuştur. Makroekonomik sıkıntıların politik nedeni ise, seçimlerin sıklığı olduğu söylenebilir (Bayrak ve Kanca, 2013:5).

Tablo 3.7.1 İhracat Performansı

Yıllar	Reel GSMH Büyümesi (%)	İhracat Hacmindeki Artış	İhracat/GSMH	İthalat/GSMH	Sanayi ür. İhracatı/Toplam İhracat
1980	-2.3	1.5	5.0	13.6	36.0
1981	5.3	88.6	8.1	15.4	48.7
1982	3.7	37.5	10.7	16.5	59.7
1983	4.6	-7.4	11.2	18.1	63.9
1984	7.8	16.0	14.2	21.4	72.1
1985	4.5	1.1	14.9	20.7	75.3
1986	7.5	-4.1	12.7	18.9	71.4
1987	9.3	7.9	15.1	21.0	79.1
1988	1.5	53.5	16.7	20.7	76.7
1989	0.9	-20.4	14.5	19.7	78.2
1990	9.9	7.1	11.9	18.6	79.0

Kaynak: (ÖZKAPLAN, 1994: 127-128).

Bu dönemde sendikalar açısından meydana gelen olaylar; 24 Ocak kararlarının uygulanması için en elverişli koşullar oluşturuldu. Parlamento feshedildi, siyasi partiler kapatıldı, İşçi sendikalarının faaliyetleri durduruldu, DİSK kapatıldı, grevler yasaklandı, demokratik kitle örgütleri dağıtıldı, 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül'ünü izleyen birkaç yıl içinde, sendikal haklar ve toplu pazarlığın koşulları bütünüyle sermayenin taleplerine uyumlu olarak yeniden oluşturuldu. Sendika hakları 1982 Anayasası'yla yeniden şekillenerek 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile büyük ölçüde kısıtlandı. 1980 Eylülünü izleyen ilk on yıl içinde, Türkiye'de toplu pazarlık ana hatlarıyla yeniden şekillendi. Toplu pazarlığın ölçeğine ilişkin olarak uzunca bir süre yürütülen sert tartışmalar zaman içinde etkisini yitirdi, işverenlerin sendikaların "grup sözleşmesi" tezi, grup toplu pazarlığının en stratejik sektörlerde yaygınlaşmasıyla birlikte hayata geçirilmiş oldu. Grup sözleşmesi tezleri sendikal hareketinin yakın tarihi içinde çok sert tartışmalar yarattı, kitlesel ve çok etkili

grevler neden oldu, toplu pazarlık sürecini uzun süre meşgul etti. 80’li yılların içinde kamuda toplu pazarlığın genel esaslarıyla ortaya çıkan ve “gelirler politikası” çerçevesinde hükümetle Türk-İş arasında imzalanan “çerçeve anlaşmaları” yapılmıştır. Özel sektörde” grup pazarlığı” ve bankacılık sektöründe olduğu gibi dev işletmeleri kapsayan “işletme toplu pazarlığı” sendika hareketinin bir bölümü kapsamına alacak genişliğe ulaşıldı (Şafak, 2006:33-37).

1980 sonrası sendikaların etkinliği açısından, toplu sözleşmeleri iki yıllık dönemler halinde yapıldığı göz önüne alındığında, toplu sözleşmeler kapsamına dahil iş sayısı yaklaşık bir buçuk milyondur. Buna göre, sendikalı işçi sayısının yaklaşık üçte ikisinin toplu sözleşmeler ile getirilen menfaatlerden yararlanabileceği ortaya çıkmaktadır. Toplu sözleşme kapsamına dahil işçi sayısındaki bu istikrarlı yükselmeye kamu kesiminin ağırlıklı payı bulunmaktadır. Kamu kesimi önderliğinde sendikacılığın bu dönemde de Türk sendikacılık üzerinde belirgin bir etkisinin olduğu gözlenmektedir. 1980’li yılların başında düşük bir grev eğilimi görünmesi, kısmen, sendikaların 1982 Anayasası’nın öngördüğü ayrıntılı kural ve şekil şartlarından tedirgin oluşlarına bağlanabilir. Ancak sendikalar zaman içinde bu kural ve koşullara rağmen etkili grevler yapabileceklerini göstermişlerdir. Grev yoğunluğunun temel nedeni, olarak “toplu pazarlık merkezileşme eğilimi” gösterilmiştir. Hükümet bu uygulamada her şeyden önce, kamu kuruluşlarının toplu sözleşmelerde karşılaştıkları güçlükleri gidermek, kendi aralarında bilgi akımını sağlamak, toplu pazarlıkların bir elde yürütmek ve kamu kesiminin hem sendikalar manevra alanlarını daraltmak, hem de toplu sözleşmelerle benzer hükümleri yerleştirmek istemişleridir. Bunun için de kamu kesimindeki toplu pazarlık için önce “Kamu Toplu İş Sözleşmeleri Koordinasyonu Kurulu” oluşturulmuş, daha sonra 1986 yılında kamu işletmelerini kamu işverenler sendikalarında toplanmıştır (Turan, 2000:6).

Tablo 3.7.2 Sektörlere Göre İmzalanan Toplu İş Sözleşmeleri

Yıllar	Toplam Sözleşme Sayısı	İşçi Sayısı		Toplam İşçi Sayısı
		Kamu	Özel	
1981	647	358	107	465
1982	3.221	728	442	1.170
1983	991	174	87	261
1984	1.185	147.163	192.932	340.095
1985	2.721	647.582	272.228	918.810
1986	2.666	348.626	358.604	707.230
1987	2.343	641.244	281.849	923.093
1988	2.454	248.177	381.126	629.303
1989	2.725	631.197	198.144	829.341
1990	1.954	278.590	205.262	483.852
1991	5.030	630.844	458.705	1.089.549
1992	1.783	269.938	180.968	450.956
1993	3.809	733.832	334.45	1.068.289

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).

Sendikalar 24 Ocak Kararları karşısında iki yola başvurmuşlardır. Bazı sendikalar hükümetin veya özel sektörlerin vermeyi kabul ettiği düzeyde toplu iş sözleşmesi imzalamışlardır. Bazı sendikalar ise önerilen oranları kabul etmeyip uyuşmazlığa gitmiş, yapılan grevlere karşı istenilen zamlar alınamamıştır. 25 Ocak 1980 tarihinde Türkiye’de grevdeki işçi sayısı altı bin dört yüz on dört iken 1980 yılı haziran ayında grevdeki işçi elli yedi yedi bin yüz dokuz olmuştur. Hükümet 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanun’un kendisine verdiği yetkiyi kullanarak yüz otuz bin sekiz yüz dokuz işçinin grevlerini ertelemiştir. İki yüz bin işçi grev veya grev kararlarına karşın ücretlerinin satın alma gücünü yükseltecek zam kararları almamışlardır. 1980’li yıllar çeşitli nedenlerle ortaya çıkan ücret kayıpları ve enflasyonun işçi kitlelerini sürüklediği geçim sıkıntısı, 1980’lerin sonlarına doğru

grevlerin yoğunlaşmasına sebep vermiştir. Sendikaların belirli yasal düzenlemelerle işlev alanlarının sınırlandırılması ve ücretlerin giderek düşmesi kitle eylemlerini beraberinde getirmiştir. 1984 yılında yeniden başlayan toplu pazarlık döneminin ilk yasal grevleri 2 Ekim 1984 günü yapılmıştır. 1986 yılında hayat mücadelesinin zorlamasıyla grevler yaygınlaşmıştır (Çelik, 2006:126-127).

Tablo 3.7.3 Kamu Özel Ayrımında Grevler

Yıllar	Grev Sayısı		İşçi Sayısı		Kaybolan İşgünü sayısı	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
1984	3	1	526	35	2.252	2.695
1985	-	21	-	2.410	-	194.296
1986	-	21	-	7.926	-	234.940
1987	3	304	61.507	23.227	325.707	1.636.233
1988	9	147	12.850	17.207	1.1054.089	838.566
1989	7	164	30.153	9.282	2.258.633	652.774
1990	20	438	58.616	107.690	1.363.850	2.102.700
1991	22	376	62.528	102.440	189.428	2.619.926
1992	48	50	57.464	4.725	761.629	391.949
1993	9	40	2.189	4.719	75.468	499.273

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), (1981-83 arasında grev faaliyetli olmamıştır).

Grevlerin 1980-93 yılları arasında sektörel dağılımına bakıldığında özel sektör grevlerin fazla olduğu görülmektedir. Buna karşın greve katılan işçi sayısının kamu sektöründe daha fazla olduğu görülmektedir. Kamu ve özel sektörde grevlerde ayırımın en çok arttığı yıl 1987 olmuştur. Bu yılda kamu sektörün de üç grev yapılırken özel sektörde ise, üç yüz dört grev yapılmıştır. Bu belirgin fark diğer yıllarda devam etmiş ancak 1991 sonrası kamu ve özel sektörde grev sayısındaki fark azalmıştır. 1980 sonrası dönemde özel sektörde grevlerin istatistiksel olarak yükseliş göstermesinde, ülke ölçeğinde özelleştirme politikaların yayılması sonucunda istihdamın özel sektöre kayması, ekonomik bunalım yıllarında krizden çıkmanı yolu özel sektör ücretlerinin

düşürülmesinde bulunması ve bu sektörde çalışanların iş güvencesiz olması etkili olmuştur (Millioğulları, 2007:139-141).

1980 sonrası döneminin özellikleri şu şekilde saptanabilir; 1980 sonrası iniş evresini yaşayan ekonominin gereklerine uygun olarak geliştirilen neo-liberal politikaların hâkimiyeti; düşük reel ücret-düşük istihdam gerçekleşmesinin 1989 yılına kadar sendikal etkinliği zayıflatmasıdır. 1980-84 sendikasız dönemin ve sendikal örgütlenmeye getirilen yasal sınırlamaların etkisiyle 1989 yılına kadar süren toparlama dönemi ve 1989 yılında sendikal hareketliliğinin artışıyla birlikte geçmiş refah kayıplarının kamu ve özel sektörde telafisi. 1990'lı yılların genel özelliği olarak, sermaye kesiminin düşük istihdam, sendikasızlaştırma ve işgücü devrini hızlandırma yoluyla gösterdiği tepki. Sendikaların üye kaybına ve toplu sözleşmeden yararlanan işçi sayısındaki çarpıcı düşüşe rağmen, 1990'ı yılların ikinci yarısında grevlerle somutlaşan sendikal hareketlilik ve kamu kesimindeki örgütlülüğünün bu dönemde de süregelen ayrılığıdır (Ekonomikyaklasim, 2016).

3.3.2.2. 1994-2002 Arasında Yaşanan Ekonomik Krizlerin Ekonomiye ve Sendikalara Etkisi

Türkiye'de bankacılık krizi olarak nitelendirilebilecek ilk kriz 1994 yılında yaşanmıştır. 1990'lı yıllarla birlikte Türkiye ekonomisi uluslararası sermaye hareketlerine tamamen açık bir ekonomi niteliği taşımaktaydı. Ancak yabancı sermaye hareketlerine dayanan yapay büyüme süreci, yatırım ve tasarrufların üretim dışı sermaye birikimine yönelmesi ve mali piyasalarda kredibilite bunalımıyla birlikte yeni bir kriz ortamının doğmasına neden olmuştur. 1980 istikrar Programı'ndan sonra hızla artan kamu kesimi açıklarının devletin iç borçlanma yoluyla, dış borçlarla ve Merkez Bankası kaynaklarıyla kapatılmaya çalışılması, döviz rezervlerinin hızla erimesine neden olmuştur. 1990'lı yıllarda uygulanan para politikası programında da bütçe açıklarının ticari bankalardan finansmanı yoluyla açmıştır. Tüm gelişmeler Türkiye ekonomisini 1994 yılı kriz sürecine sürükleyen en önemli etkidir. Krizi getiren en önemli makroekonomik nedenlerden biri de artık kronikleşen enflasyon olgusudur. Bu dönemde 5 Nisan istikrar programı uygulanmıştır (Akdoğan, 2012:195).

Tablo 3.8.1 Nisan Kararlarının Genel Çerçevesi

Ekonomik Denge ve İstikrar Sağlanması	<ul style="list-style-type: none">-Kit ürünlerine yapılan zamlar-Döviz alım satımının arz talep koşullarına göre belirlenmesi-Faiz oranlarının yükseltilmesi- Tasarruf mevduatlarının sigorta kapsamına alınması
Kamu Gelir ve Gider Dengesinin Sağlanması	<ul style="list-style-type: none">-Devlet bütçesinde tasarruf anlayışı-KİT ürünlerine yapılan fiyat zamları-Vergilendirmenin etkileştirilmesi- Ek vergi uygulamaları
Ödemeler Bilançosu Açıklarının Kapatılması	<ul style="list-style-type: none">-Enflasyon ile uyumlu kur politikası-Uyumlu döviz kuru, ücret ve faiz politikalarının uygulanması- İhracatın teşviki-Turizm gelirlerinin teşviki-Yabancı sermaye girişinin teşviki
Ekonomik Yapısal Düzenlemeler	<ul style="list-style-type: none">-Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması-Merkez Bankası'nın özerliği-Sermaye piyasalarında etkinliğin artması-Döviz kazandırıcı hizmetlerin desteklenmesi

Kaynak: (Buluş vd. 2011:176).

1994 yılında 5 Nisan Kararlarının alınmasına neden olan bunalım, döviz krizi ile başlamıştır. 5 Nisan Kararları ile para ve maliye politikaları enflasyonu kontrol altına almak için, iç talebi daraltıcı yönde uygulanmıştır. Oysa Türkiye'deki enflasyonu frenlemek için, üretim ve verimliliğinin artması yönündeki politikaların uygulanması gereklidir. 5 Nisan Kararlarıyla, ekonomik istikrarın sağlanması, ödemeler bilançosu açıklarının giderilmesi, bütçe açıklarının daraltılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Döviz kuruna yönelik spekülasyonu önlemek amacıyla, Merkez Bankası tarafından bazı bankaların günlük kur ortalaması alınarak kurun belirlenmesi yoluna gidilmiştir, döviz satışlarına sınırlama getirilmiştir (Buluş ve Diğerleri, 2011:297-299).

5 Nisan 1994 İstikrar Programı ile devletin ekonomide biraz daha çekilerek gözetici, denetleyici ve standart koyucu asli işlevlere yönelmesi öngörülmüştür. Bu

kapsamda rekabetin korunmasına, fikir ve sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin hukuki ve kurumsal düzenlemeler getirilmiştir. 5 Nisan 1994 yılında siyasal partiler ve sendikalar gibi toplumsal muhalefetin önderliğini yapan kuruluşlar faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu kapsamda rekabetin korunmasına, fikri ve sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin hukuki ve kurumsal düzenlemeler getirilmiştir (Kalkınma, 2016).

Alınan önemler neticesinde 1994 ve 1995 yıllarında bazı olumlu gelişmeler sağlanmıştır. 1994 yılında küçülme gösteren GSMH, 1995 yılından itibaren tekrar reel bazda büyüme trendine girmiştir. Yine 1994 yılında TÜFE bazında %150'lere ulaşan enflasyon, 1995 yılından itibaren düşmeye başlamış ve program öncesi seviye olan %80'ler seviyesine gerilemiştir. Yine, yapılan devalüasyon neticesinde kısa bir zaman zarfında ihracat artışına ithalat daralmasına eşlik etmesi sonucu dış ticaret açığı küçülmüştür. Kamu gelirlerini arttırıcı, kamu harcamalarını azaltıcı tedbirler sonucu kamu kesimi açıkları azalmıştır. Ne var ki 5 Nisan 1994 kararları doğrultusunda maliye politikası önemleri tek başına uygulanmış, piyasadaki aşırı likiditeyi sınırlandırmaya yönelik herhangi bir tedbir alınmamıştır. Bu politika belli ölçüde amacına ulaşmıştır (Kaya, 2013:19).

1999 yılında bir erken seçim olmuş ve koalisyon hükümeti Bülent Ecevit'in başkanlığında kurulmuştu ve 28 Mayıs 1999 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Kurulan hükümet 2000-2002 dönemini kapsayan stand-by öncesinde ekonomiyi düzenleyici ve IMF destekli bir program yürürlüğe koymuştur. Programda yer alan ana başlıklar ise şu şekildedir; Enflasyonla mücadele de sıkı para politikası. Kamuya ilişkin maaşların ve devletin tarım kesimine, destekleme fiyat uygulamasıyla sağladığı desteğin beklenen enflasyon oranına göre belirlenmesi. Sermayenin güçlendirilmesi ve özellikle bankaların açık pozisyonlarına sınır getirilmesiyle bankacılık sisteminin güçlendirilmesi, Sosyal güvenlik açıklarının giderilmesi, Enflasyonla mücadelede özelleştirme gelirlerinden yararlanmasıdır. Genel bütçe faiz dışı fazlasının vergi gelirleri artışına bağlı olarak GSMH'nin %4'ü oranında fazla vermesidir (Bayrak ve Kanca, 2013:10).

Türkiye 2000 yılında IMF ve Dünya bankasının desteğini alarak üç haneli rakamlara ulaşan enflasyonu düşürmek için bir dezenflasyon programı uygulanmaya koymuştu. Bu program üç yıllık dönemi kapsayacaktır. 1999 yılında Aralık ayında

IMF'ye verilen niyet mektubunda 2000 enflasyonu düşürme programının genel çerçevesi şöyle belirlenmiştir. Faiz dışı bütçe dengesinin fazla vermesi, döviz kuru ve para politikalarının yeniden belirlenmesi ve sosyal güvenlik, özelleştirme, vergi ve tarım konularında yapısal reformların gerçekleştirilmesidir. Böylelikle enflasyonun temel kaynağı kamu açıklarının olduğu ve bununda kamu kesimi finansman yönteminden kaynaklandığı kabul edilmiştir. bu açıkların kapatılması için tedbirler almışlardır. Bu amaçla, bir yandan kamu harcamalarının kısılması, diğer taraftan vergi gelirlerinin artırılması kararlaştırılmıştır (Sarigedik, 2008:11).

Bu planların, uygulamaların sadece “enflasyonu düşürme” hedefi ile sınırlı teknik belge olmadığını, bunun daha ötesinde, bir yeniden yapılanma içine girerek, ulusal ekonomide kalıcı dönüşümlerin amaçlandığı ve bir anlamda devletin toplumsal sınıflar ile olan tarihsel taahhütlerini yeniden gözden geçirmeyi de hedeflediğini belirtmektedir. Programın içeriğine bakıldığında enflasyonu düşürmenin ötesinde makro iktisadi ve sosyal alanların etkilenmesinin amaçlandığı gözlenmektedir (Ardıç, 2004:160).

Program çerçevesinde Türkiye bir buçuk milyar doları 2000 yılında olmak üzere dört milyar dolarlık kredi alacaktır. Büyüme hedefi 2000 yılı için %5,5 olarak belirlenmiştir. GSMH hedefi yüz yirmi beş katrilyon Türk lirası, ihracat yirmi sekiz nokta üç milyar dolar, ithalat ise, kırk altı bin dolar olarak hedeflenmiştir. Bütçe gelirlerini artırmak amacıyla ek vergiler getirilmiş, KDV ve kurumlar vergisi oranları artırılmıştır. Merkez Bankası Türk lirasını yaratma işlemini sadece döviz satın alarak yapabileceğini belirtmiştir. Böylece para arzı döviz rezervlerine bağlı olarak değişecektir. 2000 yılının sonlarına doğru; uygulamaya konulan istikrar programı ile vergi gelirlerinde sağlanacak artış ve dış borçlanmanın, iç borçlanma yerine ikame edilmesi sonucunda Hazine'nin iç borçlanma talebi nispi olarak azalacağı için faizlerde de hızlı bir düşme ortaya çıkmıştır. Bu durum reel kesime kaynak sağlayan finans kesimi açısından ciddi sorunlara yol açmıştır (Demircan ve Ener, 2003-2004:98).

Türkiye 1999 yılının sonlarında ekonomik büyüme % -6.1 olmuş, yani ekonomi %6.1 oranında küçülmüş, enflasyon (TEFE) %70'e ulaşmış, bütçe açıkları büyümüş ve taşınmaz noktaya gelmiştir. Hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı %106'ya ulaşmıştır. Yaklaşık otuz yıldır iki haneli yüksek enflasyon yaşayan Türkiye'nin bu

yapısı artık sürdürülemez bir noktaya yönelmiştir. Bundan sonraki aşama hiper enflasyona geçiş aşaması olarak görünmeye başlamıştır. 1999 sonunda borç stoku GSYİH'nın %60'ına ulaşmış olup ve bunun üçte ikisi iç borçtur. Kamunun net faiz ödemelerinin GSYİH'ya oranı %22; faiz dışı bütçe açığının GSYİH'ya oranı ise %2 civarındadır. Nominal faiz oranlarını aşağıya çekmektedir (İşler, 2004:30).

Kasım 2000 finansal krizi, Şubat 2001 finansal krizinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. 19 Şubat krizi, Türkiye tarihinde yaşanan en büyük krizdir. Bu finansal kriz ile ilk defa takas açıklarını kapatmayan ve üç milyar dolar açık veren Ziraat Bankası ve Halkbank sistemindeki bankalara olan hükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Bunun sonucunda, alacaklarını toplamayan ve ABD piyasalar tatil olduğu için döviz alma taahhüdünü yurtdışındaki muhabir bankalara gönderen bankalar, Merkez Bankası'ndan döviz alamayınca, yurt dışında da yükümlülüklerini yerine getirememiştir. Bu durum kriz başlamasına neden olmuştur (Eprints, 2004).

2001 döneminde yaşanan finansal kriz son derece ciddi hasarlara sebebiyet veren bir kriz olarak Türkiye ekonomisinin tarihinde yerini almıştır. Alt yapı düzensizliğinden kaynaklanan yetersizlikler sebebiyle sistem daha fazla ilerlemeye geçit vermemiş ve bunun sonucunda Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı altında yeni bir istikrara programı yürürlüğe girmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenden dolayı uygulamaya konan GEGP'nin başlıca hedefleri; dış ticaret ve kur politikası, maliye politikası, enflasyonla mücadele politikası, sabit enflasyon hedeflemesi ve ekonomi adına "reform politikaları" üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat hedefler tutturulamamıştır (Pusti, 2013:70).

DİE verilerine göre, sanayi üretim indeksi 2001 yılının ilk üç ayında bir önceki yılın aynı dönemine oranla %0,9'luk bir düşüş kaydedilmiştir. 2001 yılında ekonomi, sektörel büyümede, GSYİH ve GSMH'deki daralmaların yanı sıra yaşanan Kasım ve Şubat Krizleri toplam yurt-içi talebi bir önceki döneme göre %10,5 dolayında bir düşüşü beraberinde getirmiştir. Krizler tüketim ve yatırım kararlarını ertelenmesine yol açmış ve 2000 yılında %6,4 artan oranında özellikle tüketimin 2001 yılının ilk çeyreğinde %3,4 dolaylarında gerilemiştir. Özel ve kamu sabit sermaye yatırımlarında da sırasıyla %5,8 ve %12,6'lık bir azalma gözlenmiştir. Diğer taraftan enflasyon oranındaki hızlı yükselmeler de Türkiye'nin ne kadar ciddi bir ekonomik kriz içerisinde

bulduğunu ortaya koymaktadır. Şubat krizinden sonra Mart ve Nisan aylarında TEFE ve TÜFE aylık artış hızları yüksek değerlere ulaşmıştır. TEFE’de 2001 Mart ve Nisan aylarında %10,1 ve %14,4’lük bir artış kaydederken, aynı aylar itibariyle TÜFE’deki artış oranı % 6,1 ve %10,3 olarak gerçekleşmiştir. TEFE ve TÜFE’de 12 aylık artış oranları ise Haziran 2001’de sırasıyla %61,8 ve %56,1’dir (Emu, 2016).

2001 krizi sonrasında Türkiye’de yaşanan daralmada özellikle istihdam açısından önemli sorunlar yaşanmıştır. Bu dönemde önemli bir işveren kuruluşu olan MESS (Türkiye Metal Sanayiciler Sendikası), üyeler arasında yaptığı bir araştırmada 2001 yılında üyelerinin %80’inde üretim azalışı olduğunu ve buna bağlı olarak da işyerlerinin %72’sinde istihdam azalışı meydana geldiği tespit edilmiştir. Her yaşanan ekonomik kriz geçmişte de günümüzde de sonuçta çalışanları etkilemekte ve mevcut işsizliği daha da arttırmaktadır (Yaprak, 2009:44). Ülkemizde yaşanan son iki ekonomik krizin en önemli sonuçlarından birisi, işsizliktir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın verilerine göre 2001 yılının ilk altı ayında toplam yedi yüz otuz sekiz bin sekiz yüz atmış altı kişi işten ayrılmıştır. Yine kriz işsizlik kadar ciddi ve ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerle birlikte; giderek önem kazanan bir başka konu ise “beyin göçü” dür. Ülkemizde yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerle artan işsizlik bireyleri yurt dışına göçe zorlamakta bu durumda beyin göçünde artmaktadır (Turan Z, 2005:7-9).

Tablo 3.8.2 Türkiye Ekonomisine Ait Seçilmiş Temel Ekonomik Göstergeler

%	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Büyüme	-5,5	7,2	7,0	7,5	3,1	-3,4	6,8	-5,7
İhracatın İthalatı Karşılama oranı	81,3	62,2	75,8	68,1	68,7	74,8	58,3	91,2
Dış Borç Stoku/ İhracat	379	351	247	263	313	355	385	327
İhracat/GSYİH	10,2	9,6	13,2	12,7	11,3	11,7	11,6	17,7
İthalat/GSYİH	12,6	15,4	17,4	18,6	16,5	15,7	19,9	19,4
Cari Denge/GSYİH	1,5	-10	-1,0	-1,0	0,7	-0,4	-3,7	1,9
İşsizlik	9,1	8,1	7,1	7,3	7,4	8,2	7,0	8,9
Yatırım	18,3	18,0	18,9	19,9	18,5 5	16,6	20,8	16,4
TÜFE (1987:100)	106,3	88,0	80,4	85,7	84,7	64,9	54,9	54,4
TEFE (1987:100)	120,7	86,0	76,0	81,8	71,8	53,1	51,4	61,6
Bütçe Dengesi/ GSYİH	-2,9	-3,0	-6,2	-5,8	-5,4	-8,7	-7,9	-11,9
Kamu Borç Stoku/GSYİH	0,51	0,43	0,38	0,36	0,37	0,44	46,1 8	87,00
Dış Borç Stoku/GSYİH	38,83	33,6 1	32,5 8	33,2	35,6	41,6 6	44,6 9	57,74

Kaynak: (AKGÜN, 2014:141-146).

1994,1997 ve 2000-2001 krizleri, yasal olmamasına rağmen fiilen esnek çalışma düzenine geçilmesinin yolunu açmıştır. MESS'in 1990'lardan itibaren hemen her toplu sözleşmede kabul ettirmeye çalıştığı en önemli madde esnek çalışmadır. Bununla birlikte, esnek çalışmanın yürürlüğe girmesinde krizler salt birer katalizör rolü oynamış, yalnızca süreci hızlandırmış, sermaye için uygun bir bahane sağlamıştır. Esnek çalışmanın asıl nedeni, uluslararası sermayenin maliyetleri olabildiğince düşürme

ihtiyacıdır. MESS VE TİSK'in başlıca hedeflerinden biri, yasalaşması yıllarca ertelenen İş Güvenci Yasası'nın yeni İş Yasası ile birlikte yürürlüğe girmesi ve içinin tamamen boşaltılarak bir güvencesizlik yasasına dönüştürülmesi olmuştur. İş Güvencesi Yasası'nın geçmemesi, esnek çalışma ile birlikte 2000'lerin başında MESS ve TİSK'in üzerinde mücadele verdiği en önemli konularındandır (Praksis, 2012).

Sendikaların ücret etkilerine ilişkin olarak kamu kesiminde sendikalı-sendikasız ücret farklılıkları değerlendirilmiştir. Toplu iş sözleşmesi kapsamındaki kamu işçi ücretleri ile toplu sözleşme yetkisi bulunmayan memur maaşlarındaki ücret farkı açısından Türkiye'de sendikaların ücret etkileri konusunda fikir vermemektedir. Sendikalı-sendikasız ücret farkı kamu kesiminde işçi ve memur statüsünde çalışan iki grubun ücretleri karşılaştırılmak suretiyle hesaplanmıştır. Kamu kesiminde ücret farklılıkları sendikalı-sendikasız farklar 1993-1998 döneminde %53'ten yüksektir. Aynı dönemde ücret farklılıkları %53-%152 arasında değişmektedir. Ücret farkı 1994 ve 1995 yıllarında kamu işçi ücretlerindeki reel yükselmelerle önemli ölçüde açılmıştır. 1996 yılından itibaren reel artışlar 1997 ve 1998 yıllarında ücret farkını %58'e kadar düşürmüştür (Ceis, 2016).

İş gücü piyasasında, piyasa güçlerinin işletilebilmesi konusunda tek engelin, sadece sendika tarafından toplu sözleşme ve grev yasaları aracılığıyla monopol gücünü kullanılması ile yapılmadığı, devlet çeşitli uygulamalar ile bu engellere katılmaktadır. Türkiye'de oluşan nispi fiyatlar kümesi, tüketicinin tercihlerine göre belirlenen kıtlık fiyatlarını yansıtmamaktadır. Aynı husus sendikaların ve devletin ücreti aralarında pazarlıkla belirlenmesi nedeniyle, işgücü piyasası içinde geçerlidir. Ancak sendikaların işgücü piyasalarında kullandıkları tekel gücünün ve buna bağlı olarak yüksek ücretin yaratacağı işsizlikten sakınabilmeleri, bu alanda devletin açık bütçe ve enflasyon politikası ile talep yaratması ve kamu sektöründe aşırı istihdam sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Özel sektörde ücret artışları dolayısıyla kabaran maliyetlerini, bu enflasyonist ortamda gümrük duvarları ardından maliyet artı kâr fiyatlandırılması ile tüketicilere yansıtabildiğinden, pek şikâyetçi gözükmemektedir. Sendika ve devlet arasındaki bu dayanışma 1980 sonrasında ilk kez 5 Nisan 1994 kararları ile ciddi bir testten geçmek durumunda olmakla birlikte ara ve genel seçimlerin yakın olması nedeniyle, devletin teslimiyetçi tavrını sürdürdüğü gözlenmektedir (Akalin,1994:27).

Türkiye’de sendikalara tanınmış en önemli hak olan toplu iş sözleşmesinden sadece sendikaya üye işçiler ile dayanışma aidatı ödeyen işçiler yararlanabilmektedir. 2000 yılında altı milyon işçinin sadece dokuz yüz bini toplu iş sözleşmesinden yararlanabilmektedir. Bu aynı zamanda gerçek sendikalı işçi sayısını da göstermektedir. Özel ve kamu kesimi açısından bakıldığında toplu sözleşme kapsamındaki işçilerinin büyük çoğunluğunun kamu kesiminde olduğu görülmektedir. Kamu kesiminin işçilerinin tamamına yakını toplu pazarlık kapsamı içindeyken, özel kesimindeki işçilerin beşte biri bu kapsamın içindedir (Akkaya, 2003:153).

Tablo 3.8.3 Sektörlere Göre İmzalanan Toplu İş Sözleşmesi

Yıllar	Toplam Sözleşmesi Sayısı	İşçi Sayısı		Toplam İşçi Sayısı
		Kamu	Özel	
1994	1.513	3.682	3.088	227.880
1995	2.357	8.480	2.794	765.928
1996	1.871	6.971	3.319	515.840
1997	2.056	10.778	2.188	841.518
1998	1.867	4.290	2.757	219.434
1999	2.286	9.638	2.735	828.458
2000	1.646	2.173	4.671	208.595
2001	4.454	9.578	4.633	775.478

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).

Türk sendikacılık tarihinde grev yasasının yürürlüğe girdiği 1963 yılından bu yana katılım ve süre açısından en büyük grevler ise büyük ağırlıkla kamu sektöründe 1995 yılında yaşanmıştır. 1995 kamu sözleşmesinin diğer önemli bir yanı ise şimdiye kadar hiç greve çıkılmayan sektörlerde greve çıkılmasının yanısıra siyasi yaşamda da hükmedecek nitelikte erken seçim faktörü olarak sonuç vermesiydi. 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planına kamu işçilerinin tepkisi oldukça önemli işgünü kayıpları doğurmuştur. 1995 yılında kamu sözleşmelerinde sendikalar ekonomik taleplerinin çok altında kalan koşulları kabul etmişleridir. 1997 ve 1999 yılı kamu toplu iş sözleşmeleri süreci sendikal birlik, bütünlük ve ortak mücadele yönünden dağınık bir

sendikal hareket anlayışı içerisine girmiştir. 1995 dönemi kamu toplu iş sözleşmelerinde yaşanan sendikalar arasındaki kopukluk ve çalışma hayatının en kapsamlı grevleri yapılmasına rağmen bağlanan sözleşmelerin başarısızlığının yarattığı hayal kırıklığı ile yaşanan süreç bu dönemlerde de sürmüştür (Turan, 2000:7-10).

Tabla 3.8.4 Kamu Özel Ayrımında Grevler

Yıllar	Grev Sayısı		İşçi Sayısı		Kaybolan İşgünü Sayısı	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
1994	12	24	2.718	2.064	30.553	212.036
1995	70	50	178.539	21.328	4.249.920	588.321
1996	7	31	3.434	2.027	79.251	195.071
1997	3	34	3.362	3.683	60.061	121.852
1998	7	37	4.111	7.371	60.035	222.603
1999	2	32	67	3.196	1.917	227.908
2000	19	33	11.879	6.826	132.990	235.485
2001	4	31	737	9.174	18.617	267.398

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).

3.2.2.3. AKP Döneminde Yaşanan Ekonomik Olaylar, Krizler ve Sendika Etkisi

2002 yılı Kasım ayında yapılan genel seçimler neticesinde iktidara gelen hükümetin genelde içe-kapanık olarak tanımlanan Türk dış politikasının yüzünü dışa-dönük hale getirdiği sonuçta da Türkiye'nin gücünü arttırdığı söylenir. Bu durum 2002 sonrasında uygulanan politikaların Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde statükocu tutumunu terk etmesi şeklinde tanımlanır 2002-2008 döneminde aktif dış politika izleyen Türkiye daha önce pek müdahale olmadığı birçok alanda politika üretmeye, katı tutum benimsenmiş olan diğer bazı alanlarda ise ciddi açılımlar yaparak tepkisel davranmaktan sıyrılmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmelerin Türkiye'nin uluslararası

toplumdaki imajını olumlu etkilemiştir. Bu sonuç uluslararası aktörde de sık sık teyit edilmiştir (Ateş, 2009:23).

AKP Hükümeti iş başına geldiğinde sürdürülmekte olan program tümüyle devam ettirme kararı almıştır. AKP'nin dört yıllık iktidar süresiyle kesintisiz sürdürme tercihlerinde bulunduğu program esas itibarıyla 2000 programıdır. Program 2000-2001 krizleri sonrasında ek stand-by anlaşması ile uzatılmış ve AKP Hükümeti tarafından 2005 Mayıs ayından itibaren üç yıllık bir yeni dönem için daha uzatılmıştır. Böylece üçlü koalisyon hükümetlerinin 1998 yılında yakın izleme Anlaşmaları başlamış olduğu 2000 programı yaklaşık on yıllık kesintisiz bir IMF-Dünya Bankası Programı haline dönüşmüştür. Bu kesintisiz programın en uzun süreli olarak benimseyip yürütende AKP olmaktadır. Programda ayrıca, AB tarafından da desteklenmektedir. Türkiye bu desteği somutlaştırmak için programın temel hedeflerini, AB için hazırladığı "Uluslararası Programda" açık bir şekilde taahhüt etmiştir (Ekzen,2006:2).

AKP'nin iktidara geldiği dönemde hâlihazırda devam eden IMF destekli istikrar programları uygulanmamaktaydı. Dolayısıyla AKP hükümeti de mevcut programdan sapmamakla birlikte seçimlerden kısa bir süre sonra Ocak 2003'te kamuoyuna bir Acil Eylem Planı sunarak ekonomik hedefleri beyan etmiştir. Bu programda enflasyon artışı %20 büyüme hızı %5, faiz dışı fazla hedefleri ise % 6.5 oranında belirlenmiştir. Ayrıca ihracatta, üretimde ve istihdam artışı, özelleştirme ve kamu yönetimi reformu gibi hedefler saptanmıştır. Bu bağlamda yapılan yasal düzenlemelerle de ekonomik istikrarın tesis edilmesine çalışılmıştır. Bu amaçla Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Anonim Şirketleri Genel Müdürlüğü (TEKEL), şeker fabrikaları ve enerji sektörüne ilişkin yatırımların özelleştirilmesine hız verilmiş, bankacılık sektördeki sorunların çözülmesine ağırlık verilmiştir. Bu dönemde hız verilen özelleştirme faaliyetleri kısa sürede kendini göstermiştir. Türkiye'de 2002 yılına kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam değeri sekiz milyar dolarken, AKP iktidarında 2007 yılına kadar bu rakam iki yüz on üç milyar dolara çıkmıştır. Bankacılık sektöründe de düzenlemeler kısa bir süre sonra etkisini göstermiştir (Özdemir, 2013:32).

2002-2014 yılına ait makroekonomik dengeler; GSYİH ve büyüme, kişi başına düşen gelir, 2002'de iki yüz otuz iki milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. GSYİH, 2014

sonunda sekiz yüz milyar dolara yükselmiştir. GSYİH küresel krizin yaşandığı 2008-2009 dönemi haricinde istikrarlı şekilde yükselmiş, GSYİH büyüme oranları 2002-2006 dönemi ortalama büyüme hızı %7,2 olarak gerçekleşmiştir. İstikrarlı bir büyüme yaşanmıştır. Türkiye ekonomisi, 2008-2009 yıllarında %4,8 daralmıştır. Uygulanan programlar sonucunda, 2010 yılında ekonomik toparlanma başarıyla gerçekleştirilmiş ve 2011 büyüme hızı %8,8'a çıkarılarak dünyada en hızlı büyüyen ülke arasına girmiştir. 2000-2014 dönemi ortalama büyüme hızı %4,9'dur. Kişi başına düşen gelir 2002'de üç bin dört yüz dolar iken, 2014 yılında on bin dört yüz dört dolara yükselmiştir. 2002-2014 Türkiye artan büyüme trendine rağmen işsizlik oranını iyileştirmede başarısız olmuş, büyümede gösterilen başarılı performans istihdama yansımıştır 2002-2014 yıllarında genelde işsizlik oranları %10 civarında seyreden işsizlik oranı özellikle kriz döneminde %14 yükselmiştir (Academia, 2016).

Ülkemizde uzun yıllar kayıt dışılığın en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilen ve ekonomik istikrarı bozan, uzun bir dönem % 50'lerin üzerinde seyreden yüksek enflasyon, 2002 yılından itibaren alınana tedbirler sonucu önemli ölçüde düşürülmüş, bugün geldiğimiz noktada özellikle 2008 sonrası %10'ların altında seyretmiştir. Bu durum ekonomik istikrar açısından oldukça önemlidir. 2014 yılında Türkiye'nin enflasyon oranı 8,9 olarak belirlenmiştir (Acar, 2013:19). AKP döneminde makroekonomik dengelerden biri olan bütçe açıkları ise, bu dönemde bütçe açıklarını sıfıra yaklaştırmıştır. Bütçe açığının düşürülmesi cari açığın artırılması pahasına gerçekleştirilmiştir. Türkiye 2000'li yıllara kadar bütçe açığı ve kamu borçlanmasına dayalı büyüme modeli izlemiş, AKP'nin iktidara geldiği 2002 sonrasında ise, cari açık, özel kesim ve hanehalkı borçlanmasına dayalı büyüme modeline geçmişlerdir. Bunun sonunda da bütçe açığı düşerken cari açık artmış ve bu model giderek daha fazla dış finansman sorunu yaratmaya başlamıştır. Türkiye kırılgan ekonomilerin en başlarında yer almaya başlayınca cari açığı düşürmeye yönelik adımlar atmış bu kez de büyüme oranı ciddi biçimde düşürülmüştür (Mahfiegilmez, 2015).

Cari denge genel olarak iki açıdan önemli bir göstergedir. Birincisi; ülkenin yaptığı net ihracatı yansıtıyor olduğundan, o ülkenin uluslararası alandaki rekabetçiliğini gösterir. Dünyanın ticari ve finansal ilişkileri bakımından giderek daha fazla entegre olduğu bir dönemde ihracatın genel olarak büyümesi ve hatta ihracatın yurt içi hasılaya oranla da büyümesi beklenir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde yurt

dışında aldığınız malların değerinin sattığınız malların değerinden daha fazla olması daha makbul kabul edilmektedir. Cari denge ikinci olarak da, dış borcun gidişatını belirleyen bir faktör olarak önemlidir. Sürekli gelirine oranla sabit ya da artan oranlarda cari açık veren bir ülkenin dış borcunu gelirine oranla azaltması mümkün değildir. Türkiye’de 2002-2014 yılları arasında cari açık % 5,1’dir. Türkiye 2002 sonrası dönemde kriz yılı olan 2009 yılı dâhil hiçbir yıl cari fazla vermemiştir. Bu da Türkiye ekonomisi için ciddi yapısal bozukluklar anlamına gelir (ERC, 2015:10).

Tablo 3.9.1 Türkiye’de 2002-2014 yılları arasında Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYİH (Milyar USD)	Kişi Başına Gelir (USD)	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Bütçe Açığı (%)	Cari Açık (%)
2002	231	3.492	6,2	29,8	10,8	-11,2	-0,3
2003	305	4.592	5,3	18,4	11,0	-8,8	-2,5
2004	390	5.775	9,4	9,3	10,8	-5,4	-3,7
2005	482	7.036	8,4	7,7	10,6	-1,5	-4,6
2006	526	7.597	6,9	9,6	10,2	-0,5	-6,1
2007	649	9.247	4,7	8,4	10,3	-1,6	-5,9
2008	742	10.444	0,7	10,1	11,0	-1,8	-5,7
2009	617	8.561	-4,8	6,8	14,0	-5,5	-2,2
2010	732	10.079	9,2	6,4	11,9	-3,6	-6,2
2011	774	10.444	8,8	10,5	9,8	-1,3	-9,7
2012	786	10.497	2,2	6,2	9,2	-2,2	-6,0
2013	823	10.822	4,2	7,4	9,7	-1,2	-7,9
2014	800	10.404	2,9	8,2	10,9	-1,3	-5,7

Kaynak: (academia.edu, 2012).

AKP hükümeti boyunca tek bir kriz meydana gelmiştir. O da 2008 krizidir. Bu kriz ABD’de ortaya çıkmıştır. 2008 yılı Eylül ayından önce ABD’de patlayan, sonra

dalga dalga bütün dünyaya yayılan küresel krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatıyor. ABD'deki mortgage piyasası yaklaşık on trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşmış ve bu haliyle dünyanın en büyük piyasası olmuştur. Başlangıçta mortgage büyük ağırlığı, yüksek kalite müşterilere verilen kredilerden oluşuyordu. Bunlara “prim mortgage” kredileri deniyordu. Zaman içinde krediler daha yüksek kaliteli müşterilere de yönelmeye başladı. Bunlara da “subprime mortgage” kredileri deniyordu. 2008 ortasında ABD’de subprime mortgage kredilerinin hacmi bir buçuk trilyon dolar olarak yükselmiştir. ABD’de faizler geçmişte son derece düşük düzeylerde olduğundan subprime mortgage kredilerini kullanan düşük gelirli gruplar büyük ölçüde değişken faizli kredileri tercih etmişlerdi. FED’in son dönemde faizleri peş peşe artırmasına konut fiyatlarındaki düşüşe eşlik etmeye başlaması, bu kişilerin aldıkları kredileri geri ödememe sorunuyla karşılaşmasına neden olmuş bunun sonucunda kriz meydana gelmiştir (Eğilmez, 2014:66-67).

3.3.2.4. AKP Döneminde Yaşanan Kriz

Türkiye ekonomisi 2008 krizinden temelde dört farklı kanaldan etkilenmiştir. Bu kanallar dış talepte azalma, dış kredi azalması, iç kredi daralması ekonomiye duyulan güvenin azalması şeklinde kendini göstermiştir. Türkiye ekonomisi, kriz döneminde dış talep kanalında önemli ölçüde ve olumsuz şekilde etkilenmiştir. Küresel gelişmelere paralel olarak 2008 yılında %20,4 oranında artış gösteren Türkiye’nin ihracat hacmi, 2009 yılında %27,3 oranında küçülmüştür. İç talep kanalı 2009 yılının ilk çeyreğinde hızlı bir şekilde gerilemiştir. Kriz sürecinde sıkılaştıran finansal koşulların yanı sıra, yaygınlaşan küresel belirsizlik algılamaların ve artan ihtiyati tasarruf eğiliminin etkisiyle iç talepte kesin bir daralma yaşanmıştır. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren, banka ve banka dışı kesimin uzun vadeli dış kredi yenileme oranında düşüş görülmüştür. Bu gelişmede, dış finansman imkânlarının daralması ve maliyetlerinin artmasının yanı sıra yut içi kredi piyasası ve ekonomik faaliyetteki daralmaya bağlı olarak hem bankacılık sektörünün hem de banka dışı kesiminin dış finansman ihtiyacının azalması da etkili olmuştur. Güven kanalında, TCMB/TÜİK tarafından yayımlanan tüketici güven endeksi, 2008 yılı Kasım ayında yayımlanmaya başladığı 2003 yılı Aralık ayından bu yana gözlenen en düşük seviyesine gerilemiştir.

Endeks, 2009 Haziran ayında 2008 yılı başındaki seviyesine yükselttikten sonra Temmuz ayından itibaren bir miktar gerileme göstermiştir (Aras, 2010:3-5).

Tablo 3.10 2008 Küresel Kriz Döneminde Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon USD)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış ticaret Hacmi	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%)
2005	73,476	116,774	-43,298	190,251	62,9
2006	85,535	139,576	-54,041	225,111	61,3
2007	107,272	170,063	-62,791	277,334	63,1
2008	132,027	201,964	-69,936	333,991	65,4
2009	102,129	140,926	-38,797	243,055	72,5

Kaynak: (ARAS, 2010:3).

Türkiye’de krizin etkileri 2008 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlamıştır. Büyümenin yavaşlamasında, dış kaynak teminindeki problemler ve dış talepte yaşanan düşüşler etkili olmuştur. İşsizliğe bakacak olursak, işsizlik 2008 Eylülü’nden itibaren etkisini göstermesiyle işsizliğin sürekli artış gösterildiği görülmektedir. İşsizliğin en yüksek olduğu dönem ise, %16,1 ile 2009 Şubat’ıdır. 2009 Mart’ından itibaren azalma eğilimi gösteren işsizlik, %13 civarlarında bir seyir izlemektedir. Türkiye’de işsizlik sorunun kalıcı ve yapısal olduğunu, mevcut krizlerin bu durumu daha da derinleştirdiği göstermektedir. 2008 yılı son çeyreğinden itibaren talepteki sert daralma ve emtia fiyatlarında gözlenen düşüş bütün dünyada enflasyon oranlarının hızla gerilmesine yol açmıştır. Türkiye’de enflasyon, krizin başlangıcı olarak kabul edilen 2008 Eylül’ünden itibaren ilk etapta artmasına rağmen, Kasım 2008’de düşüş göstermiştir. 2009’un ilk çeyreğinde, iktisadi faaliyetlerdeki daralmanın belirginleşmesiyle enflasyondaki yavaşlama, bütün alt gruplara yayılmıştır (Ertuğrul ve Diğerleri, 2010:63-67).

3.3.2.5. AKP Döneminde Ekonominin Sendika Etkisi

AKP Hükümeti döneminde 4857 Sayılı İş Kanunu 22.05.2003 Tarihinde TBMM’de kabul edilmiştir. Kanunda 1475 sayılı İş Kanunu’na göre bir takım yeni düzenlemeler getirilmiştir. 4857 sayılı İş Kanununun getirdiği önemli yeniklerden biri de “kısa çalışmalar” ve kısa çalışmalar sırasında işçiye ödenecek “kısa çalışma ödeneği” konusundadır. Genel ekonomik kriz dönemlerinde özellikle sendikalar ile işverenler arasında karşılıklı anlaşmalarla uygulamaya konulan “kısa süreli çalışmalar” ve “ücretsiz izinler”, işyerlerinde hem toplu işçi çıkarmaların önüne geçmiş hem de işyerlerinin faaliyetinin devamını sağlamıştır (İleri, 2009:374-375).

Sendikalar için önemli Toplu İş Sözleşmesi (TİS) kapsamındaki bir kısım işletme çok sayıda küçük işyerlerine bölünerek, taşeron uygulamasına yönelmekte ve işyeri toplu pazarlık sisteminin dışına çıkmaktadır. Bu uygulamalar sonucunda; TİS uygulanan işletme sayısı, sendikaya üye olma ve toplu iş sözleşmesinden yararlanma hakkını kullanabilen işçi sayısı ve sendikalaşma oranı düşmektedir. 1990 yılında toplu iş sözleşmelerinde bir milyon dört yüz atmış üç bin sekiz yüz seken işçi yararlanırken, 2002 yılında sekiz yüz atmış iki bin yedi yüz otuz yedi işçi yararlanmıştır (Yorgun, 2005:144).

Özelleştirme-piyasalaştırma-taşeronlaştırma politikaları neticesinde sendikal örgütlenmenin neredeyse yüzde yüzlere ulaştığı kamu sektöründe çalışan işçi sayısının hızla düşmesi ile birlikte sendikalı işçi sayısı giderek gerilemiştir. Öte yandan özel sektörde işçi istihdamı artarken, sendikalaşma giderek zayıfladığı için kamudaki düşüşün yarattığı boşluğun kapanması bir yana “sendikal açık” giderek daha da büyümüştür. TİS sayısı da giderek düşmüştür. Bunula birlikte Türkiye’de hala kamu işçileri, TİS kapsamındaki işçiler içinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Yalnızca özel sektörde çalışan işçiler bakımından sendikalaşmanın durumuna bakıldığında çok kötü durumdadır. Özel sektörde işçi istihdamında patlama yaşanmasına rağmen, TİS kapsamındaki işçi sayısı düşmektedir (Sosyal-iş, 2016).

Tablo3.11.1 Sektörlere Göre İmzalanan Toplu İş Sözleşmeleri

Yıllar	Toplam Sözleşme Sayısı	İşçi Sayısı		Toplam İşçi Sayısı
		Kamu	Özel	
2002	1.773	131.852	123.207	255.059
2003	7.806	391.526	237.714	629.240
2004	7.922	122.018	203.368	325.386
2005	14.388	382.992	204.464	587.456
2006	5.456	117.377	187.015	304.392
2007	9.738	122.031	344.398	466.429
2008	1.704	107.258	155.528	262.786
2009	1.995	288.531	216.265	504.796
2010	1.662	166.294	172.377	338.671
2011	2.134	194.322	308.609	502.931
2012	1.503	99.995	127.677	227.672
2013	2.644	227.394	433.392	660.786
2014	1.675	102.332	261.832	364.164

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).

AKP döneminde büyük ölçekli grevlerin önemli bir bölümü ertelenmiştir. Grev dışı direniş ve eylemler ise başbakan tarafından eleştirilmiştir. Kamu çalışanlarına grev hakkı tanınmamış, grev yasaklarının genişletici bir tutum izlenmiştir. Bu dönemde sendikal harekete ciddi bir güvensizlik yaşamıştır. AKP'nin on yılı çalışma ilişkilerinde bir çalışma barışı yaşanmıştır. (tr.boell, 2016). 2002-2014 yıllarında kamuda ki grev sayısı azalırken özel sektör grevleri artmıştır. 2012 yılında ne kamu sektöründe ne özel sektörde grev yapılmıştır. Kamu sektöründe en fazla grev 2002 yılında yapılmıştır grev sayısı ikidir. Özel sektörde ise 2005 yılında yapılmıştır grev sayısı otuz dördtür. Greve katılan işçi sayısı 2002 haricinde özel sektörde olmuştur. Grevde kaybolan işgünü sayısı yine özel sektörde daha fazladır.

Tablo3.11.2 Kamu Özel Ayrımında Grevler

Yıllar	Grev sayısı		İşçi sayısı		Kaybolan İşgünü Sayısı	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
2002	8	19	2.735	1.883	15.450	28.435
2003	2	21	8	1.535	184	144.588
2004	1	19	283	3.274	1.981	91.180
2005	1	33	437	3.092	874	175.950
2006	4	22	948	1.113	2.394	163.272
2007	2	13	268	25.652	4.246	1.349.312
2008	1	14	610	4.430	610	145.115
2009	-	13	-	3.101	-	209.913
2010	1	10	406	402	2.030	35.732
2011	-	9	-	26	-	13.273
2012	-	-	-	-	-	-
2013	2	17	186	16.446	9.300	298.594
2014	1	11	-	6.880	-	365.411

Kaynak: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).

12 Eylül 2010 yılında kabul edilen referandumla, kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı tanındı. Anayasanın 128. maddesinde yapılan değişiklikle de kamu görevlilerinin mali ve sosyal haklarına ilişkin koşulların toplu sözleşme ile düzenlenebileceği öngörüldü. Bu noktada Anayasal değişikliğe paralel olarak 4688 sayılı Kanun'un değişmesi de kaçınılmaz oldu. Bu kanunla sendika üyesi kamu görevlilerine üç ayda bir kırık beş Türk lirası toplu sözleşme primi ödenmesi kararlaştırıldı (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2012:7).

Türkiye'deki işsizliğin artmasına ve sendikal hareketin günümüzde karşılaştığı en önemli sorunlardan biri işsizliğe yol açmasıdır. 2004 yılı itibariyle atıl işgücü oranı %15,9'dur. Türkiye otuz OECD ülkesi arasında işsizlik sıralamasında dördüncü

sıradadır. Krizler işsizliği artmıştır. Kayıt dışı ekonomi ve istihdam Türkiye’de çok artmış ve kalkınmayı engelleyecek boyutlara ulaşmıştır. Ulusal ekonominin %40’ı istihdamın ise %51,7’si kayıt dışındadır. Örgütlenmeye ilişkin sorunları tespit etmek üzere Türk-İş tarafından yapılan çalışmalarda örgütlenmeyi olumsuz etkileyen dış etkenler şöyledir; çalışma mevzuatı, örgütlenme prosedürünün uzunluğu, sendikal nedenlerle işten çıkarma, işsizlik kayıt dışılığını meydana getirerek sendikal faaliyetlere ilgisini göstermiştir. Bu etkenlerden de anlaşılacağı üzere, sendikal hareket ciddi çevresel şartlar altında faaliyetlerini yürütmek zorundadır. Türkiye’deki ekonomik yapı, sendikayı zorlaştıran fakat örgütlenme ihtiyacını da artıran bir özelliğe sahiptir. Sonuç itibariyle, Türkiye’de sendikacılık hareketi küresel şartlardan çok yerel şartların etkisi altındadır. Bu yüzden sendikaların sürekli yenilenmesi ve yeniden yapılması gerekmektedir (işgucdergi, 2007).

SONUÇ

Sendika hakların ortaya çıkaran olay Sanayi Devrimi olmuştur ve bunun ışığında sendikalar günümüze kadar birçok ekonomik, siyasal ve sosyal olayların etkisinde kalmıştır. Çalışan sınıfının yaşadığı olumsuzluklarda örgütlenme hareketini başlatmıştır. İngiltere'den sonra sendikalaşma hareketleri tüm dünya da hızlanmış ve yaygınlaşmıştır. Türkiye'de ise, Osmanlı döneminde çalışanlara haklar verilmiş ancak bu haklar genellikle tüzük niteliği taşımaktadır. Sendikal haklarla ilgili yasal düzenlemeler gerçek anlamda Cumhuriyet Döneminde, 1946 yılında Cemiyetler Kanunundaki sınıf esaslına dayalı cemiyetler kurulamaz ifadeleri kaldırılınca, sendikacılık yasal hale gelmiştir. İlk sendikalar kanunu 1947 yılında çıkarılmıştır. 1961 Anayasası sendikalara geniş yetkiler vermiş, ancak bu yetkiler 1983 Anayasasıyla sendika hakları kısaltılmışlardır.

Sendika-siyaset ilişkisi bakımından önemli bir olay olan Tatil-i Eşkâl Kanununun getirilmesidir. Bu kanunla sendikaları yasaklanmış ve 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak işçiler bu kanuna rağmen direnişte bulunmuşlardır. İşçi konusuna değinen ilk parti İttihat ve Terakki Partisidir. 1908-1918 yılları arasında sendika-siyaset ilişkisi konusundaki gelişmeler sınırlı kalmaktadır. Çünkü bu dönemde genellikle savaş yıllarıdır. Cumhuriyet döneminde işçi örgütlerinin faaliyetlerinin çalışanları, sosyal ekonomik hak ve çıkarlarını korumak için bir dizi söylemlerde bulunmuşlar, ancak bunlar faaliyete geçememiştir. 1936 yılında çıkarılan iş kanunu siyasi kontrole bütünleşmesi için atılan önemli adımdır. Çıkarılan iş kanunu bireysel iş ilişkileri alanında koruyucu hükümetler içermektedir. 1947 yılında çıkarılan yasa ile sendika-siyaset ilişkisi düzenlenmiş sendikaların siyasetle ilgilenmesi halinde cezai yaptırımlar uygulanmıştır. 1960 yılında bir askeri darbe gerçekleşmiştir. 1961 Anayasası, günün koşullarına göre çok çağdaş hazırlanmış bir anayasadır. Türkiye'de ilk kez grevli toplu sözleşme hakkı tanınmış, 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasasıyla birlikte ilk defa memurlara da sendikal haklar tanınmıştır. Bu dönemde partilerde sendikalarda faaliyetlerde bulunmuştur. TİP on üç sendikacı tarafından kurulmuştur. 1980 Anayasasıyla sendikalar altın çağından çıkmış ve düşüşe girmiştir. DİSK, MİSK ve buna bağlı sendikalarının faaliyetleri durdurulmuştur. Sendikaların önü kesilmiştir. AKP döneminde sendikal haklara ilişkisini düzenlemeler yapılmıştır. 2001

51. Madde işçiler olan terim çalışanlar olarak değiştirilmiştir. 2012 yılında 6356 sayılı kanunla sendikalar tek bir çatı altında toplanmıştır.

Ücret ve istihdam etkisinde sendikaların ekonomik etkisi görülmektedir. Sendikalar toplu pazarlık yoluyla işçilerin ücretlerini artırabilmektedirler. Bu yüzden de işverenler sendikaya üye olmayan kişileri işe almak istemektedirler. İşveren, sendikaya üye olan işçiyi işe aldığı anda pazarlık sonucunda yüksek ücret ödediği için sendikalı kişileri işten çıkarabilmektedir. Bu sendikanın istihdam üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. 1960-2000 yıllara kadar olan dönemde toplu iş sözleşmesi kapsamında işçiler kamuda daha ağırlıklı olmaktadır. 2002 yılında sonra özelleştirmeye gidilmiştir. Bunun neticesinde özel sektör de toplu iş sözleşmesindeki işçilerin daha ağırlıkta olması gerekirken, özel sektör işçilerinin sayısında patlama yaşanmış ancak TİS kapsamındaki işçi sayısı düşmektedir. 1960-2000 yılları arasında greve katılan işçi sayısı kamuda daha fazladır. Ancak 2002 sonra kamuda grev katılım oranları düşmüş, bazı yıllarda hiç görülmemiştir. Buna karşın özelde greve katılan kişiler daha fazladır.

KAYNAKÇA

- Acar, Fatih (2013), “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış”, *Çalışma Dünyası Dergisi*, C:1, ss.15-32.
- Açıkgöz, Ebru, Saliha (2013), *Türkiye’de Siyasal Partiler* (Haz. Kabasakal Mehmet), Es Yayınları Evi, İstanbul,
- Akalın, Güler (1994), “Türkiye’de İşgücü Piyasasının Aksaklıkları: Sendikalar, Ücretler ve İşsizlik Sorunları”, *Amme İdare Dergisi*, C:27, ss.21-41.
- Akan, Taner (2013), “Uluslararası Ekonomi Politik ve Endüstri İlişkiler Teorisi Arasındaki Analitik Bağ: Nereye?”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, C:4, ss.1-12
- Akçay, İlker, İnan (2010), “Türkiye’de Emeğin Bir Mücadele Aracı Olarak İş İhtilafları: 1936-1963”, *Çalışma ve Toplum*, C:2, ss.41-64.
- Akdoğu, Serpil, Kahraman (2012). “Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:14, ss.189-208.
- Akgün, Evgin (2014), *Makroekonomik Göstergeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Krizler: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Akıncı, Abdulvahap(2014), “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:9, ss.55-72.
- Akkaya, Yüksel (2003), *Neoliberalizmin Tahribatı Türkiye’de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet* (Haz. Balkan, Neşecan ve Savran, Sungur), Melis Yayınları, İstanbul.
- Akkuş, Ufuk (2012), “ Emek Tarihinde Önemli Bir Katkı: Vesayetten Siyasette Türkiye’de Sendikacılık (1946-1997)” *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S:32, ss.545-552.
- Aktay, Nizamettin, Arıcı, Kadir ve Kaplan Tuncay Senyen (2011), *İş Hukuku*, Dördüncü Baskı, Gazi yayınevi, Ankara.
- Ansal, Hacer (2016), “Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar (Post-fordizm’de Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?)”, *Birleşmiş Metal-İş Sendikası*.
- Aras, Osman, Nur (2010), “Türkiye’de Makro Ekonomik Etkileri Bakımından 2008 Küresel Kriz”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumları*, C:47, ss.1-13.
- Ardıç, Hülya (2004), *1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi*, Uzmanlı Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Aslan, Taner (2009), “II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerinde Bir Deneme”, *OTAM*, C:25, ss.34-65.
- Atalay, Gülşah (2009), *Türkiye’de Sosyalist Sol Akımın Dönüşümü ve Doğu Perinçek*, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ateş, Davut (2009), “2002-2008 Dönemi Türkiye’nin Güç Arayışı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C:5, ss.23-53.
- AYBAS, M., DüNDAR, G., ve YILMAZ, S.(2016), “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Sendikacılık: İşçi ve İşveren Sendikalarının Bilişim Teknolojileri ve Sanal Sendikacılık Uygulamalarına Bakı Açısı”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı*, ss.1-22.
- Aydoğanoglu, Erkan (2011), *Dünyada ve Türkiye’de Sendika - Siyaset İlişkisi*, İkinci Baskı, Mattek Matbaacılık Basın Yayını, Ankara.
- Aydın, Suavi, ve Taşkın Yüksel (2014), *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, Birinci Baskı, İletişim Yayınlar, İstanbul.
- Aydınlı, Halil, İbrahim (2004), “Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci (Post-Fordizm) ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar”, *Kamu-İş Dergisi*, C:7, ss.1-20.
- Akgeyik, Tekin (1994), “Sendika - Siyaset İlişkisi (Karşılaştırmalı Modeller Açısından)”, *Kamu-İş Dergisi*, C:3 ss.77-89.
- Bank, Berk (2004), *Rusya’da 1905-1920 Yılları Arasında Tarihsel Dönüşüm Süreci ve Siyasal Tartışmalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baybora, Dilek (2000), “Amerika Birleşik Devletlerinde Endüstri İlişkiler Sistemi İçinde Sendikal Örgütlenme ve Sendikaların Örgüt Yapısı”, *TÜHİ Dergisi*, C:16, ss.21-35.
- Bayır, Özgün, Erler (2011), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:45, ss.45-72.
- Bayrak, Metin, ve Kanca, Osman, Cenk (2013), “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler Seyri”, *Akademik Bakış Dergisi*, S:35, ss.1-20.
- Bibilik, Erkan (2008), *Memur Sendikacılığı ve Toplu Sözleşme Hakkı*, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bıçakçı Yiğitberk (2013), *Türkiye’de Siyasal Partiler* (Haz. Kabasakal Mehmet), ES Yayınları, İstanbul.
- Birecikli, İhsan, Burak (2011), “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, C:2, ss.1-16.
- Birleşik Metal-İş (2002), *Temek Sendika Dersler* Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul. No:2.
- Buluş, Abdulkadir ve diğerleri (2011), *Türkiye Ekonomisi*, 1. Baskı, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Celep, Barış (Birinci Basım Şubat 2015), “ İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Yayın Organı ” *Hürbilet Gazetesi*, ss.11-155.
- Centel, Taner (200), “İşçi ve İşveren Sendikası Konfederasyonlarının Türk Çalışma Yaşamındaki Yeri” *Kamu İşverenleri Sendikası Yayını*, Ankara, ss.451-464.
- Cerev, Gökçe (2014), “Türkiye Kamu Çalışanlarının Örgütlenme Mücadelesinin Hukuksal Gelişim Süreci: 6289 Sayılı Kanun ve Sendikal Haklara Etkileri”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, C:5, ss.24-39.
- Cizerelioğulları, Mehmet, Necati (2013), *Türkiye’de Liberalizm (1980-1999): Neo-Liberal Politikaların Türk Politik-Ekonomisine Etkileri*, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, Aziz (2010), *Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946- 1947)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Hande (2006), *1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Uygulanan Neo Liberal Politikaların İşçi Sınıfına Etkileri*, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çetin, Halis (2002), “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri” *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF dergisi*, C:3 ss.79-96.
- ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2012), *4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu 2012*, ÇSGB Yayınları: Ankara, No:41.
- ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı) (2012), *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu*, ÇSGB Yayınları: Ankara, No:42.
- Dağdelen, İlhan (2005), “Post-Fordizm”, [Elektronik Sürüm], *Mevzuat Dergisi*, S:90, ss.1-6

- Dağdemir, Özcan ve Küçükkaya, Mesud (1999), “Türkiye’de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:3, ss.121-138.
- Delican, Mustafa (2006), “Cumhuriyet Döneminde Türk Endüstri İlişkileri: İşçi Sendikalarının Dünü, Bugünü”, *Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi*, S:51,ss.4-45.
- Demircan, Esra, Siverekli ve Ener, Meliha (2003-2004), “ IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, *Yöntem Bilimler, Dergisi*, S:1, ss.84-102
- DİSK/Sosyal-İş Sendikası (2012), Türkiye’de Sendikal Örgütlenme Mevcut Yasalar, İhtiyaçlar ve Toplu İş İlişkileri Yasa Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme, Sosyal-İş Yayınları, Ankara, No:36
- Doğan, Cem (2016), “II. Meşrutiyet Dönemi Çalışma Hayatına Bakışları; Gümrük Hamalları Grev Örneği”, *Ardahan Üniversitesi İİBF*”, ss.539-548.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1979), *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1993*, DPT Yayınları, Ankara, No:1664.
- Ekonomik Formu (2000), *Bütünsel Kalite Yönteminin İşçi- İşveren İlişkileri Üzerine Etkileri*, FES Yayınları, İstanbul.
- Economic, Research Center (ERC) (2015), *2002 Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansı: Karşılaştırmalı Bir Analizi*, İstanbul.
- Ekzen, Nazif (2006), “AKP İktidar Politikaları:2002-2006”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S:252, ss.1-13.
- Erdoğan, Işıl (2013), “Sendika-Siyaset İlişkilerinin Kesişim Noktasında Öğrenci Sendikacılığı: Bir Siyaset Yapma Alanı Olarak Genç-Sen”, *Alternatif Politika*, C:5, ss.195-213.
- Erdoğan, Sibel (2012), *Yeni Emek Sistemleri: EV- Ofis Sistemleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eren, Hayrettin (2002), “ Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu’nun Öngördüğü Memur Sendikacılığı”, *Ankara Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:6, ss.106.
- Eroğlu, Cemil (2016), “İşçi ve İşveren Sendikası”, [Elektronik Sürüm], *Atatürk Üniversitesi AÖF*, Ünite On., Erzurum.

- Ertuğrul, C., Evren, İ. ve Çolak, O. (2010), “Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Akademik Fener Dergisi*, S:13, ss.60-72.
- Eşiyok B., Ali (2001), *Küresel, Esnek Üretim Sistemleri ve Anadolu Sanayi Odakları (Anadolu Kaplanları): Kalkınmanın Neresinde?*, [Elektronik Sürüm] Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara.
- Freeman, R., B., ve Medoff, J., L. (1979), “The Two Faces, Unionism” *Nber Working Paper*, S:364, ss.2-43.
- Güler, Aylin (2008), *Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerde Sendikal Örgütlenme: Emek Sürecindeki Değişim ve Bu Değişime İşçilerin Yanıtı*, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güler, Şerafettin (2007), “Türk-iş Hukukunda Kapsam dışı Personel”, *Kamu-İş Dergisi*, C:9, ss.49-72.
- Gülmez, Mesut (1999), “1995 Anayasa Değişiklikleri ve Sendikal Haklar”, *Amme İdare Dergisi*, C:32, ss.63-82.
- Gülsever, Teoman (1989), “Teknolojik Gelişme, Enformasyon Teknolojisi, Esnek Üretim ve Esnek Uzmanlaşma”, [Bildiri], *1989 Sanayi Kongresi*, TMMOB, Makine Müh. Odası, Ankara.
- Han Ercan (2012), *Türkiye Kamu-Sen Tarihi*, T. Kamu-Sen Genel Mek. Yayınevi, Ankara.
- Hirsch B., T., ve Link, N., A.(1984), “Unions, Productivity, and Productivity Growth”, *Journal Of Labor Research*, C:1, ss.29-37.
- İleri, Ülkü (2009), *Türkiye’de Toplumsal Değişim Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri*, [Elektronik Sürüm], TÜHİS, Ankara.
- İnan, Süleyman ve diğerler (2006), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Işık, Rüçhan (1966), “İngiliz İşçi Sendikalarının Siyasi Faaliyetleri”, [Bildiri], *İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü*, Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul.
- Işıklı, Yüksel (1995), *Osmanlı’dan Günümüze İşçi Hareketlerinin Evrimi (1876-1994)*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- İşler, Didar, Büyüker (2004), *Türkiye’deki Krizler ve Çözüm Önerisi Olarak: E-Ticaret Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Karabıçak, Mevlüt (2000), “ Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:2, ss.50-65.
- Kaya, Ayşe (2013), *Mali Sürdürülebilirlik Teori ve Türkiye Uygulaması*, [Elektronik Sürüm], Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul.
- Kepek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2011), *Türkiye Ekonomisi*, 24. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kırpık, Cevdet (2004), *Osmanlı Devleti’nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1974)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kocabaş, Fatma (2002), “Küreselleşme Sürecinde İşveren Sendikalarında Yeniden Yapılanma Gereksinimi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:2, ss.39-60.
- Koç, Yıldırım (1982), “Planlı Dönemde İşçi Hareketlerini Belirleyen Etkenler”, *ODTÜ Gelişme Dergisi, Planlama Özel Sayısı*, ss.287-347.
- Koç, Yıldırım (1997), *Sendikalar, Siyaset, Siyasal Parti*, [Elektronik Sürüm], Türkiye Yol-İş Sendikası Eğitim Yayını, Ankara.
- Koç, Yıldırım (2000), *Uluslararası Sendikacılık Hareketi*, [Elektronik Sürüm], Türk-iş Eğitim Yayını, Ankara.
- Koç Yıldırım (2009), *Diskin Kurulmasına Giden Yol*, [Elektronik Sürüm], Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, Ankara.
- Kongar, Emre (2011), *21.Yüzyılda Türkiye*, 44. Basım, Remzi Kitabevi İstanbul.
- Kozak İbrahim, Erol (1992), “İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği)”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S:1, ss.63-81.
- Kutal, Gülten (1971), “Türk Sendikacılık Hareketleri ve Partiler Üstü Politika Prensipleri”, *Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi*, S:22-23, ss.85-100.
- Lordoğlu, Kuvvet (2004), “Türkiye’de Mevcut Bazı Sendikaların Liderlik ve Yönetim Anlayışı ve Bazı sendikal Sorunlardan Örnekler”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S:1, ss.81-96.
- Mahiroğulları, Adnan (2011), *Dünya’da ve Türkiye’de Sendikacılık*, Ekin Basım Yayınevi, Bursa.
- Makal, Ahmet (2006), *Türkiye’nin Çok Partili Yaşam Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Sendikalar: 1946-1950* [Elektronik Sürüm], Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi GETA Tartışma Metinleri, Ankara.

- Memduhoğlu, Hasan (2007), “Post-Fordist Üretim Örgütlenmeleri ve İşgörenler Üzerindeki Etkileri”, [Elektronik Sürüm], *Üniversite ve Toplum*, C:7 ss.1-10.
- Millioğulları, Özgün (2007), *Türkiye’de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mumcuoğlu, Maksut (1979), *Sendikacılık Siyasal İktidar İlişkileri*, 1. Baskı, Doruk Yayınevi, Ankara.
- Ökçün, Gündüz, A. (1982), *Tat’til-i Eşgal Kanunu, 1909*, [Elektronik Sürüm], Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Öndağ Faruk (2012), “1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan ve Sosyal Dönüşümü”, *Yıldızlar Dergisi*, S:13, ss.1-5.
- Önsal, Naci(2010), *Endüstri İlişkiler Notları*, [Elektronik Sürüm], Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.
- Örs, Orhan (2013), “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:51, ss.680-716.
- Özaydın, M., M., ve Han, E.(2014), “Sendika Üyesi Kamu Görevlilerinin “Sendika-Siyaset” İlişkisine Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Süleyman Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:19, ss57-73.
- Özdemir, Hakan (2013), “Demokratik Parti(DP) İle Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)’NİN Ekonomi Politikaları Açısından Karşılaştırılması”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:32, ss.12-50.
- Özdemir, Volkan (2014), *Türkiye’nin Planlı Kalkınma Deneyimleri*, [Elektronik Sürüm], Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özer, Attila (1996), “Baskı Gruplarının Gelişimi Sınıflandırılması ve Faaliyetleri”, *Ankara Barosu Dergisi*, S:4 ss.532-539.
- Özerkmen, Necmettin (2003), “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C:43, ss.240-257.
- Özkaplan, Nurcan (1994), *Sendikalar ve Ekonomik Etkileri (Türkiye Üzerine Bir Deneme)*, 1. Basım, Kavram Yayınları, İstanbul.

- Özkaplan, Nurcan (1994), “ Yeni Teknolojik, Sendikalaşmanın Sonu Mu?”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C:5, ss.79-101.
- Özkaplan, Nurcan (1995), “Türkiye’de Sendikalı Kamu İşçileri Daha Verimli?”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C:6, ss.39-62
- Özmen, Özlem (2014), *Türk Sendikacılığına İşçi ve Memur Ayrımı; Uluslararası Belgeler ve Ülke Uygulamaları Çerçevesinde Değerlendirme*, Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- Öztürk, Mustafa (2013), “Sendikal Demokrasinin Örgütlü Hareketler Açısından Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:18, ss. 270-285.
- Öztürk, Özgür (2012), “Türkiye’de Sendikal Mücadele Sermaye Birikimi, MES ve Koç Holding”, *Praksis Dergisi*, S:19, ss.337-361.
- Öztürk, Ş., Nas, F., ve İçöz, E.(2008), “24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı”, *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S:1-2, ss.15-32.
- Özveri, Murat (2013), *Türkiye’de Toplu İş Sözleşmesi Yetki Sistemi ve Sendikasızlaştırma (1963-2009)*, [Elektronik Sürüm], LEGAL Yayıncılık, İstanbul.
- Pehlivan, İnyet (1991), “sendikalar ve İşçi Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* C:23, ss.175-193.
- Pusti, Müge (2013), *Krizlerin Anatomisi ve Türkiye’de 2001-2008 finansal-Ekonomik Krizleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saklı, Ali, Rıza (2013), “Fordizm’den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C:12, ss.107-131.
- Sarıgedik, İlknur (2008), *1994-2001 Krizlerine Genel Bakış ve Kriz Yönetimi*, Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savaş, Mevhide (1998), “İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terâkki ve Basın” *Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Bölümü*, ss.1-24.
- Selemoğlu, Ahmet (2016), “Avrupa Birliği ve Avrupa İşçi Sendikaları”, *Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü*, ss. 61-86.
- Sengir, Turgut (1950), “İngiltere’de ve ABD’de Sendikalizm ve bunların Mukayesesi”, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:7, ss.590-606.

- Soba, Mustafa (2006), *Esnek Üretim Sistemlerinin İşletme Performansına Etkileri ve Vestel Elektronik A.Ş. Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Sülker, Kemal (2004), *Türkiye’de Sendikacılık Tarihi*, 3. Basımı, TÜSTAV Yayınevi, İstanbul.
- Şafak, Can (2006), “Türkiye’de Toplu Pazarlığın Değişen Çizgisi (1980-2005)”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S:3, ss.31-70.
- Şafak, Can (2013), “12 Mart’tan 12 Eylül’e Türkiye’de Sendikalar”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, C:127, ss.121-143.
- Şafak, Can (2014), Türkiye’de 1960-1980 Dönemi Emek Tarihine İlişkin Kaynaklar” *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S:3, ss.159-184.
- Şahin, Hande (2015), “İşçi Hareketlerine Tarihsel Bir Bakış: Dünden Bugüne Yaşanan Dönüşümlerin Yapısal Bir Analizi”, *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, C:17, ss.161- 184
- Şimşek, Osman (2016), “Devlet Kavramının Gelişimi ve Küreselleşmedeki Anlamı”, *G.Ü. İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölüm*, ss.1-16.
- Şnurov, A. (2006), *Türkiye Proletaryası* (Çev. Bozkaya Güneş), 3.Baskı, İstanbul, Yar Yayınları, (1973).
- Takım, Abdullah (2011), “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planları Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*, S:160, ss.154-176.
- Tartanoğlu, Şafak (2007), *1980 Sorası Türk Sendikacılığı ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taş, Yunus, H. (2012), “Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar ve Sendikaların Geleceği”, *Hak-iş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C:1, ss.64-66.
- Tekin, Ömer, Akgün (2014), “Sendikacılık ve Türkiye Turizm Sektörü” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:20, ss.125-153.
- Tokol, Aysen ve diğerleri (2011), *Sosyal Politika*, 1. Baskı, Dora Basım Yayınevi, Bursa.
- Tokol, Aysen (1994), *Türkiye’de Sendikal Hareket*, 1. Baskı, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Turan, Güngör (2000), “Türkiye’de Kamu Sendikacılığı”, *Kamu-İş Dergisi*, C:6, ss.2-16

- Turan, Güngör (2016), "Sendikaların Verimlilik zerine Etkileri", *Uluslararası Türkmen Türk Üniversitesi İİBF*, ss.20-28.
- Turan, Zübeyir (2005), "Türkiye Ekonomisi Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizleri", *THİS Dergisi*, C:19, ss.1-18.
- Tütüncü, Gülsüm (2015), İngiltere ve Türkiye’de Erken Dönem Sendikacılık zerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Tarih Okulu Dergisi*, S:23, ss.493-539.
- Uçar, Zafer (2010), *Türkiye’de Siyasal Dönüşümlerin Iřıĝında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Unsur, zgr (2003), *Şefik Hüsnü Deĝmer: Türkiye’de Sol Hareketleri İçindeki Yeri ve Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uslu, Ateş (2014), "Avrupa’da Erken Dönem Sosyalist Teori ve işçi Hareketleri (1830-1840)", *Akademik İnceleme Dergisi*, C:9, ss.1-24.
- Uslu, Ateş, (2015), "Sosyalist Düşüncenin Kaynakları: Büyük Britanya ve Fransa’da İşçi Hareketlerinin Başlangıcı ve topya Düşüncesi (1800-1830)", *Akara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:70, ss.35-63.
- lker, Erol (2013), "Mayıs 1920Tramvay Grevi Türkiye Sosyalist Fıkrası ve İşçi Hareketi zerine Bir Deĝerlendirme" *Kebikeç Dergisi*, S:36, ss.243-258.
- Vilad, Matt (2011), "Reworking Postfordism: Labor Process Versus Employment Relations", *Sociology Compass*, S:5/4, ss.273-286.
- Yamak, R., Dursun, S., ve Toptaş, F.(2004), "Türkiye’de Sendikalaşma ve cretler:1991-2005 Panel Nedensellik Analiz", [Bildiri], 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, 24-25 Mayıs İnon Üniversitesi, Malatya.
- Yaprak, Őenol (2009), "Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansımaları", *Ekonomi Bilimler Dergisi*, C:1, ss.41-54.
- Yazman, İrfan (1985), "Alman Federal Cumhuriyeti’nde İş Mücadelesi Hukuku", [Bildiri], *Dicle niversitesinde Konferans*, 8 Mayıs Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Yıldız, Nuran (1996), "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Tezi ĝrencilerinin Seminer Dersi İçin hazırlanmıştır*, ss.481-505.

- Yılmaz, Ensar (2010), Türkiye’de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerine Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi”, *Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:14, ss.195-207.
- Yorgun, Sayım (2005), “Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S:3, ss.137-162.
- Yücedoğan, Güleda (2001), “Fransız Basın Sendikacılığı Olgusu”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S:11, ss.185-194.
- Yürekli, Özlem (2004), *Ekonomik Krizler Açısından Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Süleyman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Academia (2016) “ Türkiye’de Ekonomisi 2002-2014: Makroekonomik Dengeler ve Eşitsizlikler”
https://www.academia.edu/15110145/T%C3%BCrkiye_Ekonomisi_2002-2014_Makroekonomik_Dengeler_ve_E%C5%9Fitsizlikler
- Academia (2016), “Türkiye İktisat Tarihi”
https://www.academia.edu/9541784/T%C3%BCrkiyede_Ekonomik_Krizler_Kar%C5%9F%C4%B1s%C4%B1nda_Sendikalar_ve_Bir_S%C4%B1n%C4%B1f_Tepkisi_Olarak_Toplu_Pazarl%C4%B1n_Rol%C3%BC
- Anadolu (1998), “Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Değişmeler”
<http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1269/unite09.pdf>
- Arastirmax (2016), “Türkiye’de Sendikal-siyaset İlişkileri”
<http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/51602/makaleler/46/1/arastirmax-turkiyede-sendika-siyasi-parti-iliskileri.pdf>.
- Arastirmax (2016) “ Türk Sendikacılık Hareketi ve Partiler Üstü Politika Prensi”
<http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/51602/makaleler/22-23/1/arastirmax-turk-sendikacilik-hareketi-partiler-ustu-politika-prensibi.pdf>.
- Ataboun (2002), “Türkiye’de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm tartışmaları”
http://www.ata.boun.edu.tr/htr/documents/312_4/Makal_Turkiyede_Tek_Part_Donemi_ve_Korporatizm_Tartismalari.pdf.

- Atabaun(2016), “Türkiye İktisat Tarih”
http://www.ata.boun.edu.tr/htr/documents/Boratav,%20Korkut_Ice%20Donuk%20Disa%20Bagimli%20Gelisme.pdf.
- [Birleşmiş Metal \(2012\), “ Toplu İş İlişkileri Yasa Tasarısı ve Sendikal Haklar”
\[http://www.birlesikmetal.org/kitap/tiiyt_2012.pdf\]\(http://www.birlesikmetal.org/kitap/tiiyt_2012.pdf\).](http://www.birlesikmetal.org/kitap/tiiyt_2012.pdf)
- [Ceis \(2016\), “ Sendikaların Ücretler ve İstihdam Üzerine Etkileri”
<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/g-turan.pdf>. Kutuplaşma: Hak-İş ve Ötekiler”
<http://www.calismatoplum.org/sayi41/erdinc.pdf>](http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/g-turan.pdf)
- Çalışmatoplum (2014), “AKP Döneminde Sendikal Alanın Yeniden Yapılanması ve Kutuplaşma: Hak-İş ve Ötekiler” <http://www.calismatoplum.org/sayi41/erdinc.pdf>
- Çalışmatoplum (2014), “ Türkiye’de 1960-1980 Dönemi Emek Tarihine İlişkin Kaynaklar” <http://www.calismatoplum.org/sayi42/safak.pdf>
- ÇSGB (2016), “işçi ve Üye Sayıları”
<http://www3.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/cs.gb.portal?page=uye>
- ÇSGB (2016), “Yıllar İtibariyle Bağıtlanan İş” Sözleşmeler
http://www.cs.gb.gov.tr/media/3135/t%C4%B0s_1984-2014.pdf
- ÇSGB (2014) “Yıllara Göre Grev ve Lokavt Uygulamaları”
http://www.cs.gb.gov.tr/media/3137/grev_2014.pdf.
- ÇSGB (2016), “Yıllar İtibariyle İmzalana Toplu İş Sözleşmeleri”
http://www.cs.gb.gov.tr/media/3208/t%C4%B0s_1963-1983.pdf
- Ekonomikyaklaşım (2016), “Türkiye’de Sendikaların Globalleşmeye Karşı Tepkileri”
http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V11_N38_A03.pdf
- Emu (2014), “Yönetim Teorileri” <http://www.emu.edu.tr/hcaner/wp-content/uploads/2014/09/organization-theories.pdf>
- Emu (2016), “ Şubat Krizinin Kobiler Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri”
http://www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf/bildiri_09.pdf (2016),

Eski.jmo (1992), “*Sendikaların Dünya’da ve Türkiye’de Dünü Bugünü ve Geleceği*”
http://eski.jmo.org.tr/resimler/ekler/804f94e16ba5b68_ek.pdf?dergi=HABERBULTE
[NI](#).

Ekodialog (2016), “*Sendikaların İstihdam Üzerindeki Etkileri*”
https://www.ekodialog.com/Makaleler/sendika_istihdam.html

Eprints (2004), “*Türkiye’deki Krizler ve Çözüm Önerisi Olarak: E-Ticaret Uygulamaları*” <http://eprints.sdu.edu.tr/151/1/TS00317.pdf>

Hizmetiş (2016)” *Dünya’da ve Türkiye’de Sendikal Hareketin Kısa Tarihi*”
http://www.hizmetisanakent.com/FileUpload/op110665/File/turkiyede_ve_dunyada_sendikal_hareketin_kisa_tarihi.pdf.

Kalkınma (2016), “*24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması*” <http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/koses.pdf>

Kişi (1997), “*Devletin İşçi Sınıfı*” ve *Örgütlenme Girişimi: CHP İzmir İşçi Esnaf Cemiyetleri Birliği (1935)*” <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/4.pdfA>

Kamu-iş (1994), “*Türkiye’de Sendikalar*” <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/336.pdf>
(1994),

Kişi.deu (2016), “*Esnek Üretim Sistemi: İstihdam Etkisi ve Toyota Örneği*”
<http://kisi.deu.edu.tr/erkin.baser/Post-Fordizm.pdf>.

Mahfiegilmez (2015), “*AKP’nin Ekonomide 12 Yılı*”
<http://www.mahfiegilmez.com/2015/04/akpnin-ekonomide-13-yl.html>

Tuhis (2009), “*Türkiye’de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri*”
http://www.tuhis.org.tr/resim/files/yay%C4%B1n_62.pdf

Turkis (2016), “*Genel Kurullar*” <http://www.turkis.org.tr/dosya/X7MpV4OY8jLz.pdf>

Todaie (2016), “*Amele Teali Cemiyeti’bibi İş Yasası Tasarısına Karşı Hazırladığı İşçi Layihası*”

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/0cfc6c6ec6cb665_ek.pdf?dergi=Amme%20Ida%20resi%20Dergisi

Tr.boell(2016) “*AKP'nin On Yılında Sendikalar ve Sendikasızlaştırma*”
https://tr.boell.org/sites/default/files/downloads/AZIZ_CELIK.pdf

Özgürlükler (2016), “*Sınıf Örgütü Olarak Sendikaların Doğuşu ve Sınıf Sendikacılığı*”
<http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/120-sayi-216/394-sinif-orgutleri-olarak-sendikalarin-dogusu-ve-sinif-sendikaciligi>

Özkandemirtaş (2014), “*Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Türkiye’de Sosyal Politikalar*”
http://ozkandemirtas.com/blog/wp-content/uploads/2015/04/DP_Donemi_Sosyal-Politikalar.pdf

Sendika (2007), “*Tek Parti Döneminde İşçi Örgütlenmeleri*”
<http://sendika9.org/2007/12/tek-partili-donemde-isci-orgutlenmeleri-ve-sendikal-hareketler-kemal-hikmet/>

Sosyalbilder (2015), “*Gramsci'nin Devlet ve Hegemonya Kavramlarının Kuramsal Çözümlemesi*”
<http://sosbilder.neu.edu.tr/wp-content/uploads/sites/6.2015.10/NEU-Journal-of-Social-Sciences-Vol-IV-No-1.pdf>

Sosyalhaklar (2013) “*1924'ten 1982'ye Anayasal Sendikal Haklar ve Ulusalüstü Kurullarla Uyumlu Yeni Anayasa İçim Öneriler*”
<http://www.sosyalhaklar.net/2013/bildiriler/gulmez.pdf>.

Siyasalhayvan (2015), “*Almanya’da Sivil Toplum Kuruluşları (Sendikacılık – Süper Sendika DGB) – 3. PARÇA*”
<http://www.siyasalhayvan.com/almanya-da-sivil-toplum-kuruluslari-sendikacilik>

Siyasaliletisim (2016), “*İngiltere’de Siyaset; Seçimler ve Siyasal Partiler*”
<http://www.siyasaliletisim.org/pdf/ingilteredesiyaset.pdf> .

Sosyalış (2016), “*Türkiye’de Sendikal Örgütlenme*”
http://www.sosyalis.org.tr/yayinlar/trkiyede_sendikal_rgtlenme_raporu.pdf

Sosyalpolitika (2015), “*Sosyal Politikanın Ortaya Çıkışı ve Gerileyişii*”
<http://sosyalpolitika.weebly.com/>.

İsgucdergi (2007), “*Türkiye'de Sendikal Örgütlenmenin Güncel Sorunları Ve Alternatif Öneriler*” <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=285&cilt=9&sayi=2&yil=2007>
[\(2007\)](http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=285&cilt=9&sayi=2&yil=2007).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgileri:

Adı ve Soyadı: Hüsne Erdoğan

Doğum Yeri: Hassa/Hatay

Doğum Yılı: 1991

Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu:

Lise: 2006-2010

Lisans: 2010-2014

Yüksel Lisans: 2014-2016

